श्रीमद्भागवतम्

Compiled by: Raman Kizhakketath ©

June 30, 2010

Figure 1: विष्णु विश्वरूपम्

Contents

Contents i

Preface 1

1 pañcamaskandham sthānam 3

1.1 priyavratacaritam . . . 3
1.2 āgnīdhracaritam . . . 9
1.3 ṛṣabhāvatāram . . . 13
1.4 ṛṣabhacaritam . . . 17
1.5 jñānopadeśam . . . 20
1.6 dehatyāgam . . . 27
1.7 bharatopākhyānam . . . 32
1.8 bharatopākhyānam 2 . . . 34
1.9 jaḍabharatacaritam . . . 39
1.10 upadeśam . . . 43
1.11 upadeśam 2 . . . 48
1.12 pūrvakatha . . . 53
1.13 upadeśam 3 . . . 55
1.14 pārokṣyavivaraṇaṃ . . . 60
1.15 priyavratavaṃśānukīrtanaṃ . . . 68
1.16 bhuvanakośavarṇanaṃ . . . 70

1.17 **bhuvanakośavarṇanaṃ 2** 75
1.18 **bhuvanakośavarṇanaṃ 3** 79
1.19 **jaṃbūdvīpavarṇanaṃ** 85
1.20 **samudravarṇanam** 91
1.21 **sūryarathamaṇḍalavarṇanaṃ** 98
1.22 **jyotiścakravarṇam** 101
1.23 **śiśumārasaṃsthāvarṇanaṃ** 104
1.24 **rāhvādivarṇanaṃ** 107
1.25 **bhūvivaravarṇanaṃ** 113
1.26 **narakānuvarṇanaṃ** 116

Bibliography **125**

Index **126**

List of Figures

1 विष्णु विश्वरूपम् i
2 guruvayurappan 2

1.1 guruvayurappan 10
1.2 guruvayurappan 14
1.3 guruvayurappan 18
1.4 guruvayurappan 21
1.5 guruvayurappan 28
1.6 guruvayurappan 31
1.7 guruvayurappan 35
1.8 guruvayurappan 40
1.9 guruvayurappan 44
1.10 guruvayurappan 49
1.11 guruvayurappan 52
1.12 guruvayurappan 56
1.13 guruvayurappan 61
1.14 guruvayurappan 67
1.15 guruvayurappan 71
1.16 guruvayurappan 75
1.17 guruvayurappan 80
1.18 guruvayurappan 86
1.19 guruvayurappan 92
1.20 guruvayurappan 98

1.21 guruvayurappan 101
1.22 guruvayurappan 105
1.23 Simsumara Roopam 108
1.24 guruvayurappan 114
1.25 guruvayurappan 117
1.26 guruvayurappan 124

List of Tables

Preface

This is a reproduction of the भागवतम् (*bhāgavatam*) made with the intention of archiving. Therefore the text has been scrutinized carefully and also got checked by learned persons. Thus the text could be considered as a critical edition.

I am very thankfull for the helps given to me by Sri.M.Parameswaran Nambudiri, Moorthiyedath Mana

I have started this work on 07.03.09 only to read through भागवतम् and have a close view of भागवतम्. I got the blessings of श्रीकृष्णभगवान् to compleat this book. 12 Skandhas in sanskrit lipi with the help of LaTeXand skt in Linux platform. It is a graet boon given by 'Bhagavan Krishna'. This version can be given to anybody who is devotted to गुरुवायूरप्पन्.

शान्ताकारं भुजगशयनम् पद्मनाभं शुरेशम्
विश्वाकारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभाङ्गम्
लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिहृद्ध्यानगम्यम्
वन्देविष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम्

Raman.K.R

Raman Kizhakketath

June 30, 2010

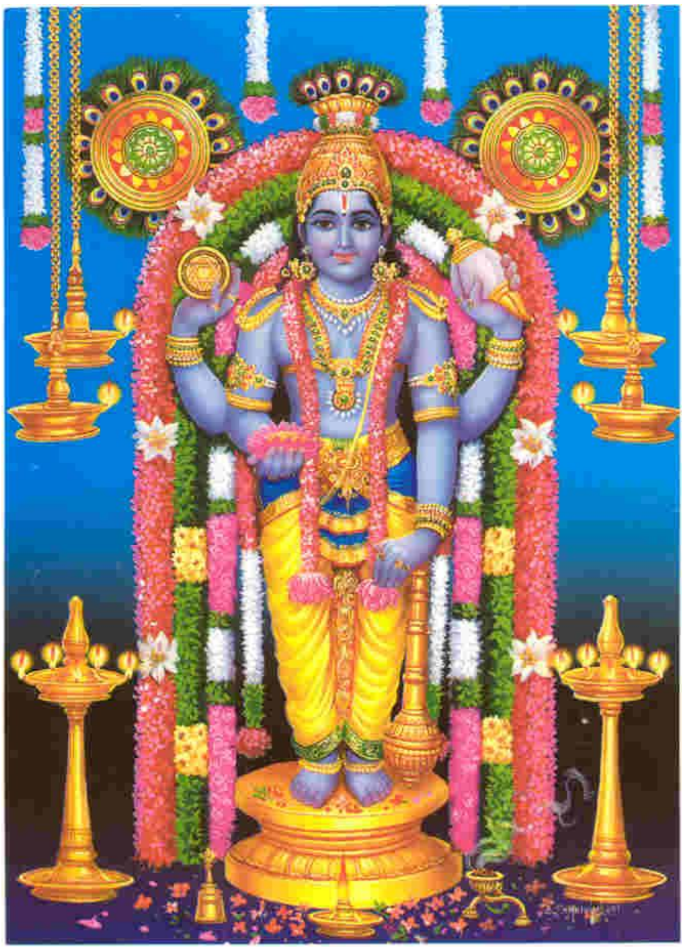

Figure 2: guruvayurappan

Chapter 1

pañcamaskandham sthānam

1.1 priyavratacaritam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच

प्रियव्रतो भागवत आत्मारामः कथं मुने
गृहेऽरमत यन्मूलः कर्मबन्धः पराभवः ०५०१०१
न नूनं मुक्तसङ्गानां तादृशानां द्विजर्षभ
गृहेष्वभिनिवेशोऽयं पुंसां भवितुमर्हति ०५०१०२
महतां खलु विप्रर्षे उत्तमश्लोकपादयोः
छायानिर्वृतचित्तानां न कुटुम्बे स्पृहामतिः ०५०१०३
संशयोऽयं महान् ब्रह्मन्दारागारसुतादिषु
सक्तस्य यत्सिद्धिरभूत्कृष्णे च मतिरच्युता ०५०१०४

श्रीशुक उवाच

बाढमुक्तं भगवत उत्तमश्लोकस्य
श्रीमच्चरणारविन्दमकरन्दरस आवेशितचेतसो
भागवतपरमहंसदयितकथां किञ्चिदन्तराय-
विहतां स्वां शिवतमां पदवीं न प्रायेण हिन्वन्ति ०५०१०५
यर्हि वाव ह राजन् स राजपुत्रः प्रियव्रतः
परमभागवतो नारदस्य चरणोपसेव-
याञ्जसावगतपरमार्थसतत्त्वो
ब्रह्मसत्रेण दीक्षिष्यमाणोऽवनितलपरिपालनायाम्नात-
प्रवरगुणगणैकान्तभाजनतया स्वपित्रोपामन्त्रितो
भगवति वासुदेव एवाव्यवधानसमाधियोगेन समावेशित-
सकलकारकक्रियाकलापो नैवाभ्यनन्दद्यद्यपि
तदप्रत्याम्नातव्यं तदधिकरण आत्मनोऽन्यस्मादसतोऽपि
पराभवमन्वीक्षमाणः ०५०१०६
अथ ह भगवानादिदेव एतस्य गुणविसर्गस्य
परिबृंहणानुध्यानव्यवसितसकलजगदभिप्राय
आत्मयोनिरखिलनिगमनिजगणपरिवेष्टितः
स्वभवनादवततार ०५०१०७
स तत्र तत्र गगनतल उडुपतिरिव
विमानावलिभिरनुपथममर परिवृढैरभिपूज्यमानः
पथि पथि च वरूथशः सिद्धगन्धर्वसाध्य-
चारणमुनि गणैरुपगीयमानो गन्धमादन-
द्रोणीमवभासयन्नुपससर्प ससर्प ०५०१०८
तत्र ह वा एनं देवर्षिर्हंसयानेन पितरं
भगवन्तं हिरण्यगर्भमुपलभमानः सहसैवोत्थायार्हणेन
सह पितापुत्राभ्यामवहिताञ्जलिरुपतस्थे ०५०१०९
भगवानपि भारत तदुपनीतार्हणः
सूक्तवाकेनातितरामुदितगुणगणावतारसुजयः
प्रियव्रतमादिपुरुषस्तं सदयहासावलोक इति होवाच ०५०११०

श्रीभगवानुवाच

निबोध तातेदमृतं ब्रवीमि
मासूयितुं देवमर्हस्यप्रमेयम्
वयं भवस्ते तत एष महर्षि-
र्वहाम सर्वे विवशा यस्य दिष्टम् ०५०१११
न तस्य कश्चित्तपसा विद्यया वा
न योगवीर्येण मनीषया वा
नैवार्थधर्मैः परतः स्वतो वा
कृतं विहन्तुं तनुभृद्विभूयात् ०५०११२
भवाय नाशाय च कर्म कर्तुं
शोकाय मोहाय सदा भयाय
सुखाय दुःखाय च देहयोग-
मव्यक्तदिष्टं जनताङ्ग धत्ते ०५०११३
यद्वाचि तन्त्यां गुणकर्मदामभिः
सुदुस्तरैर्वत्स वयं सुयोजिताः
सर्वे वहामो बलिमीश्वराय
प्रोता नसीव द्विपदे चतुष्पदः ०५०११४
ईशाभिसृष्टं ह्यवरुन्ध्महेऽङ्ग
दुःखं सुखं वा गुणकर्मसङ्गात्
आस्थाय तत्तद्यदयुङ्क्त नाथ-
श्चक्षुष्मतान्धा इव नीयमानाः ०५०११५
मुक्तोऽपि तावद्बिभृयात्स्वदेह-
मारब्धमश्नन्नभिमानशून्यः
यथानुभूतं प्रतियातनिद्रः
किं त्वन्यदेहाय गुणान्न वृङ्क्ते ०५०११६
भयं प्रमत्तस्य वनेष्वपि स्याद्
यतः स आस्ते सहषट्सपत्नः
जितेन्द्रियस्यात्मरतेर्बुधस्य
गृहाश्रमः किं नु करोत्यवद्यम् ०५०११७

यः षट् सपत्नान् विजिगीषमाणो
गृहेषु निर्विश्य यतेत पूर्वम्
अत्येति दुर्गाश्रित ऊर्जितारीन्
क्षीणेषु कामं विचरेद्विपश्चित् ०५०११८
त्वं त्वब्जनाभाङ्घ्रिसरोजकोश-
दुर्गाश्रितो निर्जितषद्सपत्नः
भुङ्क्ष्वेह भोगान् पुरुषातिदिष्टान्
विमुक्तसङ्गः प्रकृतिं भजस्व ०५०११९

श्रीशुक उवाच

इति समभिहितो महाभागवतो भगवतस्त्रिभुवन-
गुरोरनुशासनमात्मनो लघुतयावनत शिरोधरो
बाढमिति सबहुमानमुवाह ०५०१२०

भगवानपि मनुना यथावदुपकल्पितापचितिः प्रियव्रत-
नारदयोरविषममभिसमीक्षमाणयोरात्मसमवस्थान-
मवाङ्मनसं क्षयमव्यवहृतं प्रवर्तयन्नगमत् ०५०१२१
मनुरपि परेणैवं प्रतिसन्धितमनोरथः सुरर्षि-
वरानुमतेनात्मजमखिलधरामण्डल स्थितिगुप्तय
आस्थाप्य स्वयमतिविषमविषय-
विषजलाशयाशाया उपरराम ०५०१२२
इति ह वाव स जगतीपतिरीश्वरेच्छयाधि-
निवेशितकर्माधिकारोऽखिलजगद्बन्धध्वंसन
परानुभावस्य भगवत आदिपुरुषस्याङ्घ्रियुगलानवरतध्या-
नानुभावेन परिरन्धितकषायाशयोऽवदातोऽपि मान वर्धनो
महतां महीतलमनुशशास ०५०१२३
अथ च दुहितरं प्रजापतेर्विश्वकर्मण उपयेमे
बर्हिष्मतीं नाम तस्यामु ह वाव आत्मजानात्मसमानशीलगुण-
कर्मरूपवीर्योदारान्दश भावयाम्बभूव कन्यां च

यवीयसीमूर्जस्वतीं नाम ०५०१२४
आग्नीध्रेध्मजिह्वयज्ञबाहुमहावीरहिरण्यरेतो-
घृतपृष्ठसवनमेधातिथि-
वीतिहोत्रकवय इति सर्व एवाग्निनामानः ०५०१२५
एतेषां कविर्महावीरः सवन इति त्रय
आसन्नूर्ध्वरेतसस्त आत्मविद्यायामर्भ भावादारभ्य
कृतपरिचयाः पारमहंस्यमेवाश्रममभजन् ०५०१२६
तस्मिन्नु ह वा उपशमशीलाः परमर्षयः सकल-
जीवनिकायावासस्य भगवतो वासुदेवस्य भीतानां
शरणभूतस्य श्रीमच्चरणारविन्दाविरतस्मरणाविगलित-
परमभक्तियोगानुभावेन परिभावितान्तर्हृदयाधि-
गते भगवति सर्वेषां भूतानामात्मभूते प्रत्यगात्मन्ये-
वात्मनस्तादात्म्यमविशेषेण समीयुः ०५०१२७
अन्यस्यामपि जायायां त्रयः पुत्रा आसन्नुत्तम-
स्तामसो रैवत इति मन्वन्तराधिपतयः ०५०१२८
एवमुपशमायनेषु स्वतनयेष्वथ जगतीपति-
र्जगतीमर्बुदान्येकादश परिवत्सराणामव्याहताखिल-
पुरुषकारसारसंभृतदोर्दण्डयुगलापीडितमौर्वी-
गुणस्तनितविरमितधर्मप्रतिपक्षो बर्हिष्मत्याश्चानुदिन-
मेधमानप्रमोदप्रसरणयौषिण्यव्रीडाप्रमुषित-
हासावलोकरुचिरक्ष्वेल्यादिभिः पराभूयमान-
विवेक इवानवबुध्यमान इव महामना बुभुजे ०५०१२९
यावदवभासयति सुरगिरिमनुपरिक्रामन्-
भगवानादित्यो वसुधातलमर्धेनैव प्रतपत्यर्धेना-
वच्छादयति तदा हि भगवदुपासनोपचितातिपुरुष-
प्रभावस्तदनभिनन्दन् समजवेन रथेन ज्योतिर्मयेन
रजनीमपि दिनं करिष्यामीति सप्त कृत्वस्तरणि-
मनुपर्यक्रामद् द्वितीय इव पतङ्गः ०५०१३०

ये वा उ ह तद्रथचरणनेमिकृतपरिखातास्ते सप्त सिन्धव
आसन् यत एव कृताः सप्त भुवो द्वीपाः ०५०१३१
जम्बूप्लक्षशाल्मलिकुशक्रौञ्चशाकपुष्करसंज्ञास्तेषां
परिमाणं पूर्वस्मात्पूर्वस्मादुत्तर उत्तरो यथासंख्यं
द्विगुणमानेन बहिः समन्तत उपक्लृप्ताः
क्षारोदेक्षुरसोदसुरोदघृतोदक्षीरोददधिमण्डोद-
शुद्धोदाः सप्त जलधयः सप्त द्वीपपरिखा इवाभ्यन्तर-
द्वीपसमान एकैकश्येन यथानुपूर्वं सप्तस्वपि
बहिर्द्वीपेषु पृथक्परित उपकल्पितास्तेषु जम्ब्वादिषु
बर्हिष्मतीपतिरनुव्रतानात्मजानाग्नीध्रेध्मजिह्व-
यज्ञबाहुहिरण्यरेतोघृतपृष्ठमेधातिथिवीतिहोत्र-
संज्ञान् यथासंख्येनैकैकस्मिन्नेकमेवाधिपतिं विदधे ०५०१३२
दुहितरं चोर्जस्वतीं नामोशनसे
प्रायच्छद्यस्यामासीद् देवयानी नाम काव्यसुता ०५०१३३
नैवंविधः पुरुषकार उरुक्रमस्य
पुंसां तदङ्घ्रिरजसा जितषड्गुणानाम्
चित्रं विदूरविगतः सकृदाददीत
यन्नामधेयमधुना स जहाति बन्धम् ०५०१३४
स एवमपरिमितबलपराक्रम एकदा तु देवर्षि-
चरणानुशयनानुपतितगुणविसर्गसंसर्गेणानिर्वृत-
मिवात्मानं मन्यमान आत्मनिर्वेद इदमाह ०५०१३५
अहो असाध्वनुष्ठितं यदभिनिवेशितोऽहमिन्द्रियै-
रविद्यारचितविषमविषयान्धकूपे तदलमलममुष्या
वनिताया विनोदमृगं मां धिग्धिगिति गर्हयाञ्चकार ०५०१३६
परदेवताप्रसादाधिगतात्मप्रत्यवमर्शे-
नानुप्रवृत्तेभ्यः पुत्रेभ्य इमां यथादायं विभज्य भुक्तभोगां
च महिषीं मृतकमिव सह महाविभूतिमपहाय

स्वयं निहितनिर्वेदो हृदि गृहीतहरिविहारानुभावो
भगवतो नारदस्य पदवीं पुनरेवानुससार ०५०१३७
तस्य ह वा एते श्लोकाः— —
प्रियव्रतकृतं कर्म को नु कुर्याद्विनेश्वरम्
यो नेमिनिम्नैरकरोच्छायां घ्नन् सप्त वारिधीन् ०५०१३८
भूसंस्थानं कृतं येन सरिद्गिरिवनादिभिः
सीमा च भूतनिर्वृत्यै द्वीपे द्वीपे विभागशः ०५०१३९
भौमं दिव्यं मानुषं च महित्वं कर्मयोगजम्
यश्चक्रे निरयौपम्यं पुरुषानुजनप्रियः ०५०१४०

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः

1.2 āgnīdhracaritam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

एवं पितरि सम्प्रवृत्ते तदनुशासने वर्तमान
आग्नीध्रो जम्बूद्वीपौकसः प्रजा औरस-
वद्धर्मावेक्षमाणः पर्यगोपायत् ०५०२०१
स च कदाचित्पितृलोककामः सुरवरवनिता-
क्रीडाचलद्रोण्यां भगवन्तं विश्वसृजां
पतिमाभृतपरिचर्योपकरण आत्मैकाग्र्येण
तपस्व्याराधयाम्बभूव ०५०२०२

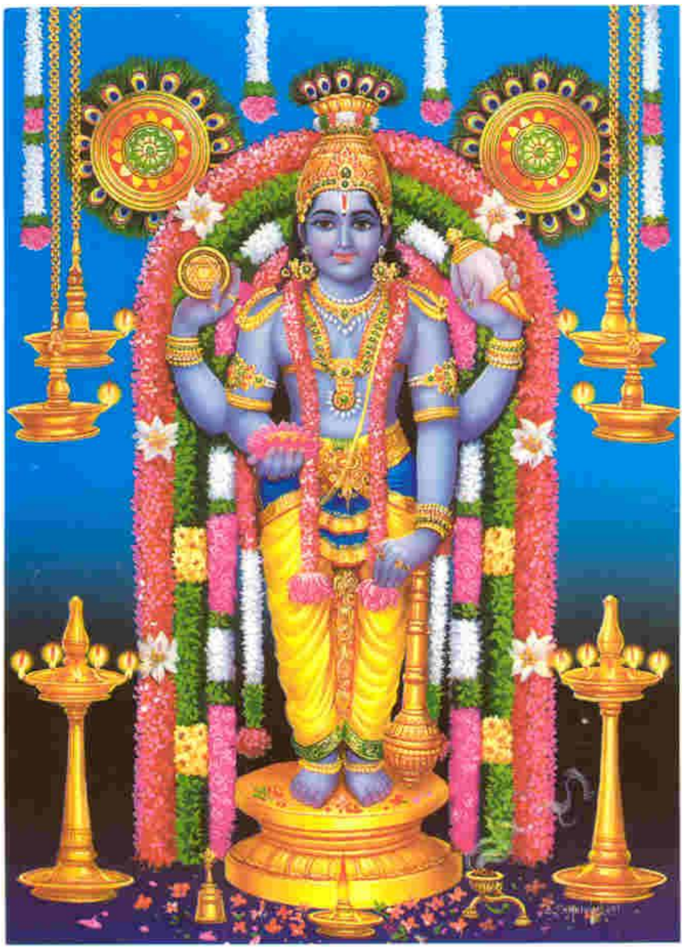

Figure 1.1: guruvayurappan

तदुपलभ्य भगवानादिपुरुषः सदसि गायन्तीं पूर्वचित्तिं
नामाप्सरसमभियापयामास ०५०२०३
सा च तदाश्रमोपवनमतिरमणीयं विविधनिबिडविटपिविटप-
निकरसंश्लिष्टपुरटलतारूढस्थलविहङ्गममिथुनैः
प्रोच्यमानश्रुतिभिः प्रतिबोध्यमानसलिलकुक्कुट-
कारण्डवकलहंसादिभिर्विचित्रमुपकुजितामल-
जलाशयकमलाकरमुप बभ्राम
तस्याः सुललितगमनपदविन्यासगतिविलासायाश्चानुपदं
खणखणायमानरुचिरचरणाभरणस्वनमुपाकर्ण्य

नरदेवकुमारः समाधियोगेनामीलितनयननलिन-
मुकुलयुगलमीषद्विकचय्य व्यचष्ट ०५०२०५
तामेवाविदूरे मधुकरीमिव सुमनस उपजिघ्रन्तीं
दिविजमनुजमनोनयनाह्लाददुघैर्गतिविहारव्रीडा-
विनयावलोकसुस्वराक्षरावयवैर्मनसि नृणां
कुसुमायुधस्य विदधतीं विवरं निजमुखविगलितामृतासवस-
हासभाषणामोदमदान्धमधुकरनिकरोपरोधेन
द्रुतपदविन्यासेन वल्गुस्पन्दनस्तनकलशकबर-
भाररशनां देवीं तदवलोकनेन विवृतावसरस्य
भगवतो मकरध्वजस्य वशमुपनीतो जडवदिति होवाच ०५०२०६
का त्वं चिकीर्षसि च किं मुनिवर्य शैले
मायासि कापि भगवत्परदेवतायाः
विज्ये बिभर्षि धनुषी सुहृदात्मनोऽर्थे
किं वा मृगान्मृगयसे विपिने प्रमत्तान् ०५०२०७
बाणाविमौ भगवतः शतपत्रपत्रौ
शान्तावपुङ्खरुचिरावतितिग्मदन्तौ
कस्मै युयुङ्क्षसि वने विचरन्न विद्मः
क्षेमाय नो जडधियां तव विक्रमोऽस्तु ०५०२०८
शिष्या इमे भगवतः परितः पठन्ति
गायन्ति साम सरहस्यमजस्रमीशम्
युष्मच्छिखाविलुलिताः सुमनोऽभिवृष्टीः
सर्वे भजन्त्यृषिगणा इव वेदशाखाः ०५०२०९
वाचं परं चरणपञ्जरतित्तिरीणां
ब्रह्मन्नरूपमुखरां शृणवाम तुभ्यम्
लब्धा कदम्बरुचिरङ्कविटङ्कबिम्बे
यस्याममलातपरिधिः क्व च वल्कलं ते ०५०२१०
किं सम्भृतं रुचिरयोर्द्विज शृङ्गयोस्ते
मध्ये कृशो वहसि यत्र दृशिः श्रिता मे

पङ्कोऽरुणः सुरभिरात्मविषाण ईदृग्
येनाश्रमं सुभग मे सुरभीकरोषि ०५०२११
लोकं प्रदर्शय सुहृत्तम तावकं मे
यत्रत्य इत्थमुरसाववयवावपूर्वौ
अस्मद्विधस्य मनोन्नयनौ बिभर्ति
बह्वद्भुतं सरसराससुधादि वक्त्रे ०५०२१२
का वाऽऽत्मवृत्तिरदनाद्धविरङ्ग वाति
विष्णोः कलास्यनिमिषोन्मकरौ च कर्णौ
उद्विग्नमीनयुगलं द्विजपङ्क्तिशोचि-
रासन्नभृङ्गनिकरं सर इन्मुखं ते ०५०२१३
योऽसौ त्वया करसरोजहतः पतङ्गो
दिक्षु भ्रमन् भ्रमत एजयतेऽक्षिणी मे
मुक्तं न ते स्मरसि वक्रजटावरूथं
कष्टोऽनिलो हरति लम्पट एष नीवीम् ०५०२१४
रूपं तपोधन तपश्चरतां तपोघ्नं
ह्येतत्तु केन तपसा भवतोपलब्धम्
चर्तुं तपोऽर्हसि मया सह मित्र मह्यं
किं वा प्रसीदति स वै भवभावनो मे ०५०२१५
न त्वां त्यजामि दयितं द्विजदेवदत्तं
यस्मिन्मनो दृगपि नो न वियाति लग्नम्
मां चारुशृङ्ग्यर्हसि नेतुमनुव्रतं ते
चित्तं यतः प्रतिसरन्तु शिवाः सचिव्यः ०५०२१६

श्रीशुक उवाच

इति ललनानुनयातिविशारदो ग्राम्यवैदग्ध्यया
परिभाषया तां विबुधवधूं
विबुधमतिरधिसभाजयामास ०५०२१७
सा च ततस्तस्य वीरयूथपतेर्बुद्धि-

शीलरूपवयःश्रियौदार्येण पराक्षिप्तमनास्तेन
सहायुतायुतपरिवत्सरोपलक्षणं कालं
जम्बूद्वीपपतिना भौम स्वर्गभोगान् बुभुजे ०५०२१८
तस्यामु ह वा आत्मजान् स राजवर आग्नीध्रो
नाभिकिम्पुरुषहरिवर्षेलावृतरम्यकहिरण्मय-
कुरुभद्राश्वकेतुमालसंज्ञान्नव पुत्रानजनयत् ०५०२१९
सा सूत्वाथ सुतान्नवानुवत्सरं गृह एवापहाय
पूर्वचित्तिर्भूय एवाजं देवमुपतस्थे ०५०२२०
आग्नीध्रसुतास्ते मातुरनुग्रहादौत्पत्तिकेनैव
संहननबलोपेताः पित्रा विभक्ता आत्मतुल्यनामानि
यथाभागं जम्बूद्वीपवर्षाणि बुभुजुः ०५०२२१
आग्नीध्रो राजातृप्तः कामानामप्सरसमेवानुदिनमधि-
मन्यमानस्तस्याः सलोकतांश्रुतिभिरवारुन्ध
यत्र पितरो मादयन्ते ०५०२२५
सम्परेते पितरि नव भ्रातरो मेरुदुहितॄमेरुदेवीं
प्रतिरूपामुग्रदंष्ट्रीं लतां रम्यां
श्यामां नारीं भद्रां देववीतिमिति संज्ञा नवोदवहन् ०५०२२६

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे आग्नीध्रवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः

1.3 ṛṣabhāvatāram

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

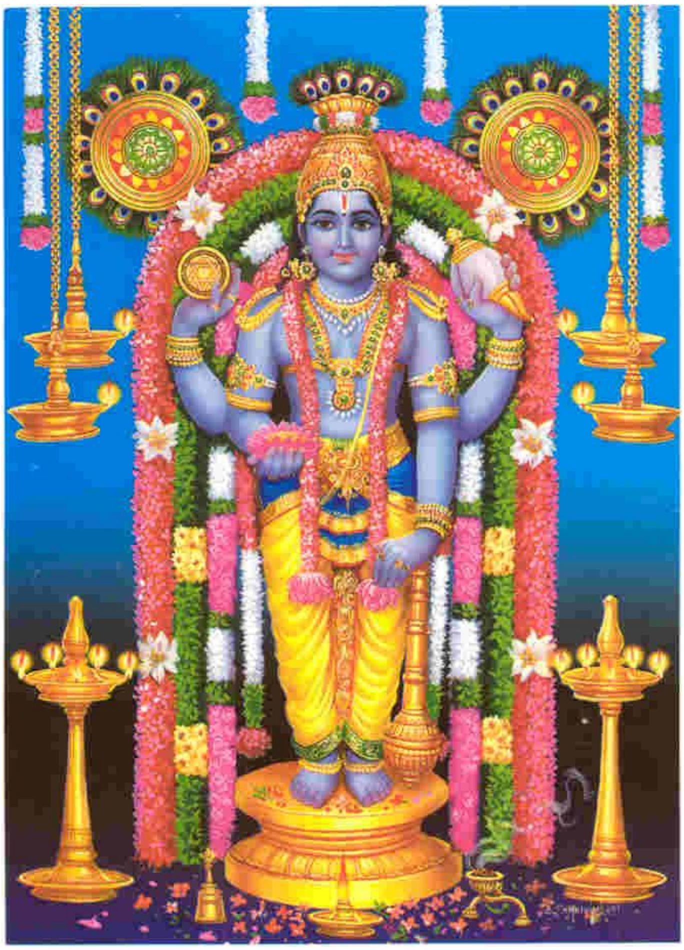

Figure 1.2: guruvayurappan

नाभिरपत्यकामोऽप्रजया मेरुदेव्या भगवन्तं
यज्ञपुरुषमवहितात्मायजत ०५०३०१
तस्य ह वाव श्रद्धया विशुद्धभावेन यजतः प्रवर्ग्येषु
प्रचरत्सु द्रव्यदेशकालमन्त्रर्त्विग्दक्षिणा-
विधानयोगोपपत्त्या दुरधिगमोऽपि भगवान्
भागवतवात्सल्यतया सुप्रतीक आत्मान-
मपराजितं निजजनाभिप्रेतार्थविधित्सया
गृहीतहृदयो हृदयङ्गमं मनोनयनानन्दनावयवा-
भिराममाविश्चकार ०५०३०२
अथ ह तमाविष्कृतभुजयुगलद्वयं हिरण्मयं पुरुषविशेषं

कपिशकौशेयाम्बरधरमुरसि विलसच्छ्री-
वत्सललामं दरवरवनरुहवनमालाच्छूर्यमृतमणिगदादि-
भिरुपलक्षितं स्फुटकिरणप्रवरमुकुटकुण्डलकटक-
कटिसूत्रहारकेयूरनूपुराद्यङ्गभूषणविभूषितमृत्विक्-
सदस्यगृहपतयोऽधना इवोत्तमधनमुपलभ्य सबहुमान-
मर्हणेनावनतशीर्षाण उपतस्थुः ०५०३०३

ऋत्विज ऊचुः

अर्हसि मुहुरर्हत्तमार्हणमस्माकमनुपथानां नमो नम-
इत्येतावत्सदुपशिक्षितं कोऽर्हति पुमान् प्रकृतिगुण-
व्यतिकरमतिरनीश ईश्वरस्य परस्य प्रकृतिपुरुषयो-
रर्वाक्तनाभिर्नामरूपाकृतिभी रूपनिरूपणम्
सकलजननिकायवृजिननिरसनशिवतमप्रवरगुण-
गणैकदेशकथनादृते ०५०३०४
परिजनानुरागविरचितशबलसंशब्दसलिल-
सितकिसलयतुलसिकादूर्वाङ्कुरै-
रपि सम्भृतया सपर्यया किल परम परितुष्यसि ०५०३०५
अथानयापि न भवत इज्ययोरुभारभरया
समुचितमर्थमिहोपलभामहे ०५०३०६
आत्मनि एवानुसवनमञ्जसाव्यतिरेकेण
बोभूयमानाशेषपुरुषार्थस्वरूपस्य
किन्तु नाथाशिष आशासानानामेतद-
भिसंराधनमात्रं भवितुमर्हति ०५०३०७
तद्यथा बालिशानां स्वयमात्मनः
श्रेयः परमविदुषां परमपरमपुरुष प्रकर्षकरुणया
स्वमहिमानं चापवर्गाख्यमुपकल्पयिष्यन् स्वयं
नापचित एवेतरवदिहोपलक्षितः ०५०३०८

अथायमेव वरो ह्यर्हत्तम यर्हि बर्हिषि
राजर्षेर्वरदर्षभो भवान्निजपुरुषेक्षणविषय आसीत् ०५०३०९
असङ्गनिशितज्ञानानलविधूताशेषमलानां
भवत्स्वभावानामात्मारामाणांमुनीनामनवरत-
परिगुणितगुणगण परममङ्गलायनगुणगण कथनोऽसि ०५०३१०
अथ कथञ्चित्स्खलनक्षुत्पतनजृम्भणदुरवस्थानादिषु
विवशानां नः स्मरणाय ज्वरमरणदशायामपि
सकलकश्मलनिरसनानि तव गुणकृतनामधेयानि
वचनगोचराणि भवन्तु ०५०३११
किञ्चायं राजर्षिरपत्यकामः प्रजां भवादृशीमाशासान
ईश्वरमाशिषां स्वर्गापवर्गयोरपि भवन्तमुपधावति
प्रजायामर्थप्रत्ययो धनदमिवाधनः फलीकरणम् ०५०३१२
को वा इह तेऽपराजितोऽपराजितया
माययानवसितपदव्यानावृतमतिर्विषयविषरयाना-
वृतप्रकृतिरनुपासितमहच्चरणः ०५०३१३
यदु ह वाव तव पुनरदभ्रकर्तरिह समाहूतस्तत्रार्थधियां
मन्दानां नस्तद्यद्देवहेलनं देवदेवार्हसि साम्येन सर्वान्
प्रतिवोढुमविदुषाम् ०५०३१४

श्रीशुक उवाच

इति निगदेनाभिष्टूयमानो भगवाननिमिषर्षभो
वर्षधराभिवादिताभिवन्दितचरणः सदयमिदमाह ०५०३१५

श्रीभगवानुवाच

अहो बताहमृषयो भवद्भिरवितथगीर्भिर्वर-
मसुलभमभियाचितो यदमुष्यात्मजो मयासदृशो
भूयादिति ममाहमेवाभिरूपः कैवल्यादथापि ब्रह्मवादो

न मृषा भवितुमर्हति ममैव हि मुखं यद्
द्विजदेवकुलम् ०५०३१६
तत आग्नीध्रीयोऽशकलयावतरिष्याम्यात्म-
तुल्यमनुपलभमानः ०५०३१७

श्रीशुक उवाच

इति निशामयन्त्या मेरुदेव्याः पतिमभिधायान्तर्दधे भगवान्
बर्हिषि तस्मिन्नेवविष्णुदत्त भगवान् परमर्षिभिः प्रसादितो नाभेः
प्रियचिकीर्षया तदवरोधायने मेरुदेव्यां धर्मा-
न्दर्शयितुकामोवातरशनानां श्रवणानामृषीणामूर्ध्व-
मन्थिनां शुक्लया तनुवावततार ०५०३१८

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे नाभिचरिते ऋषभावतारो नाम तृतीयोऽध्यायः

1.4 ṛṣabhacaritam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं चतुर्थोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

अथ ह तमुत्पत्त्यैवाभिव्यज्यमान-
भगवल्लक्षणं साम्योपशमवैराग्यैश्वर्य-
महाविभूतिभिरनुदिनमेधमानानुभावं प्रकृतयः प्रजा
ब्राह्मणा देवताश्चावनितलसमवनायातितरां जगृधुः ०५०४०१
तस्य ह वा इत्थं वर्ष्मणा वरीयसा

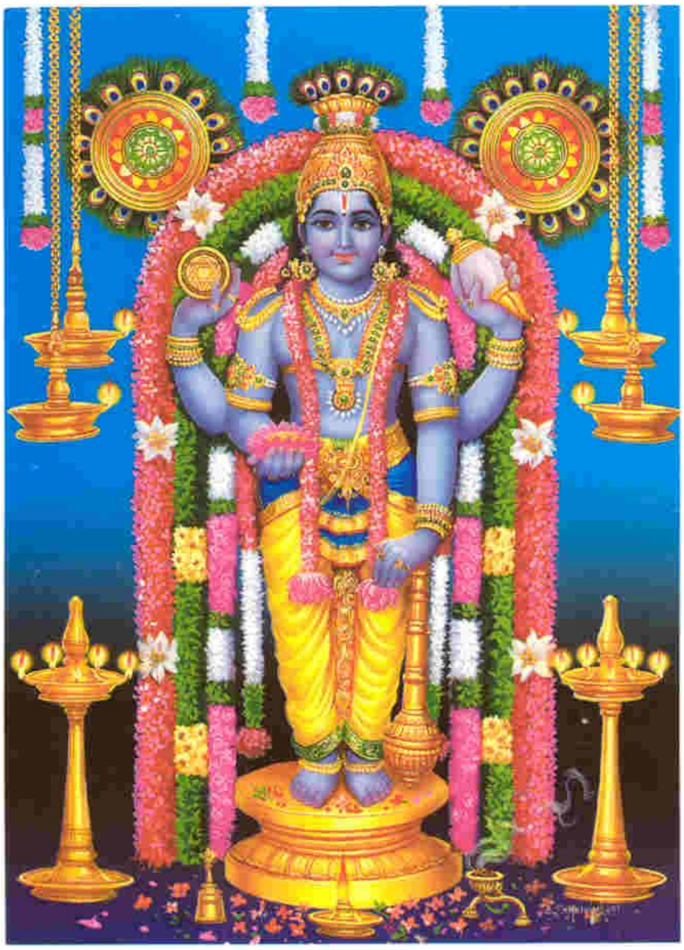

Figure 1.3: guruvayurappan

बृहच्छ्लोकेन चौजसा बलेन श्रिया यशसा
वीर्यशौर्याभ्यां च पिता ऋषभ इतीदं नाम चकार ०५०४०२
यस्य हीन्द्रः स्पर्धमानो भगवान्
वर्षे न ववर्ष तदवधार्य भगवानृषभदेवो योगेश्वरः
प्रहस्यात्मयोगमायया स्ववर्षमजनाभं नामाभ्यवर्षत् ०५०४०३
नाभिस्तु यथाभिलषितं सुप्रजस्त्व-
मवरुध्यातिप्रमोदभरविह्वलो गद्गदाक्षरया गिरा स्वैरं
गृहीतनरलोकसधर्मं भगवन्तं पुराणपुरुषं माया-
विलसितमतिर्वत्स तातेति सानुरागमुपलालयन्

परां निर्वृतिमुपगतः ०५०४०४
विदितानुरागमापौरप्रकृति
जनपदो राजा नाभिरात्मजं समयसेतुरक्षायामभिषिच्य
ब्राह्मणेषूपनिधाय सह मेरुदेव्या विशालायां
प्रसन्ननिपुणेन तपसा समाधियोगेन नर नारायणाख्यं भगवन्तं
वासुदेवमुपासीनः कालेन तन्महिमानमवाप ०५०४०५
यस्य ह पाण्डवेय श्लोकावुदाहरन्ति
को नु तत्कर्म राजर्षेर्नाभेरन्वाचरेत्पुमान्
अपत्यतामगाद्यस्य हरिः शुद्धेन कर्मणा ०५०४०६
ब्रह्मण्योऽन्यः कुतो नाभेर्विप्रा मङ्गलपूजिताः
यस्य बर्हिषि यज्ञेशं दर्शयामासुरोजसा ०५०४०७
अथ ह भगवानृषभदेवः स्ववर्षं कर्मक्षेत्रमनु-
मन्यमानः प्रदर्शितगुरुकुलवासो लब्धवरैर्गुरुभिरनुज्ञातो
गृहमेधिनां धर्माननुशिक्षमाणो जयन्त्यामिन्द्रदत्तायया-
मुभय लक्षणं कर्म समाम्नायाम्नातमभियुञ्जन्नात्मजाना-
मात्मसमानानां शतं जनयामास ०५०४०८
येषां खलु महायोगी भरतो ज्येष्ठः श्रेष्ठगुण आसीद्येनेदं
वर्षं भारतमिति व्यपदिशन्ति ०५०४०९
तमनु कुशावर्त इलावर्तो ब्रह्मावर्तो मलयः
केतुर्भद्रसेन इन्द्रस्पृग्विदर्भः
कीकट इति नव नवति प्रधानाः ०५०४१०
कविर्हविरन्तरिक्षः प्रबुद्धः पिप्पलायनः
आविर्होत्रोऽथ द्रुमिलश्चमसः करभाजनः ०५०४११
इति भागवतधर्मदर्शना नव महाभागवतास्तेषां
सुचरितं भगवन्महिमोपबृंहितं वसुदेवनारदसंवादमुप-
शमायनमुपरिष्टाद्वर्णयिष्यामः ०५०४१२
यवीयांस एकाशीतिर्जायन्तेयाः पितुरादेशकरा
महाशालीना महाश्रोत्रिया यज्ञशीलाः

कर्मविशुद्धा ब्राह्मणा बभूवुः ०५०४१३
भगवानृषभसंज्ञ आत्मतन्त्रः स्वयं
नित्यनिवृत्तानर्थपरम्परः केवलानन्दानुभव ईश्वर
एव विपरीतवत्कर्माण्यारभमाणः कालेनानुगतं
धर्ममाचरणेनोपशिक्षयन्नतद्विदां सम उपशान्तो
मैत्रः कारुणिको धर्मार्थयशःप्रजानन्दामृतावरोधेन
गृहेषु लोकं नियमयत् ०५०४१४
यद्यच्छीर्षण्याचरितं तत्तदनुवर्तते लोकः ०५०४१५
यद्यपि स्वविदितं सकलधर्मं
ब्राह्मं गुह्यं ब्राह्मणैर्दर्शितमार्गेण
सामादिभिरुपायैर्जनतामनुशशास ०५०४१६
द्रव्यदेशकालवयःश्रद्धर्त्विग्विविधोद्देशोपचितैः
सर्वैरपि क्रतुभिर्यथोपदेशं शत कृत्व इयाज ०५०४१७
भगवतर्षभेण परिरक्ष्यमाण
एतस्मिन् वर्षे न कश्चन पुरुषो वाञ्छत्यविद्यमान-
मिवात्मनोऽन्यस्मात्कथञ्चन किमपि
कर्हिचिदवेक्षते भर्तर्यनुसवनं
विजृम्भितस्नेहातिशयमन्तरेण ०५०४१८
स कदाचिदटमानो भगवानृषभो ब्रह्मावर्तगतो
ब्रह्मर्षिप्रवरसभायां प्रजानां
निशामयन्तीनामात्मजानवहितात्मनः प्रश्रयप्रणय-
भरसुयन्त्रितानप्युपशिक्षयन्निति होवाच ०५०४१९

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः

1.5 jñānopadeśam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

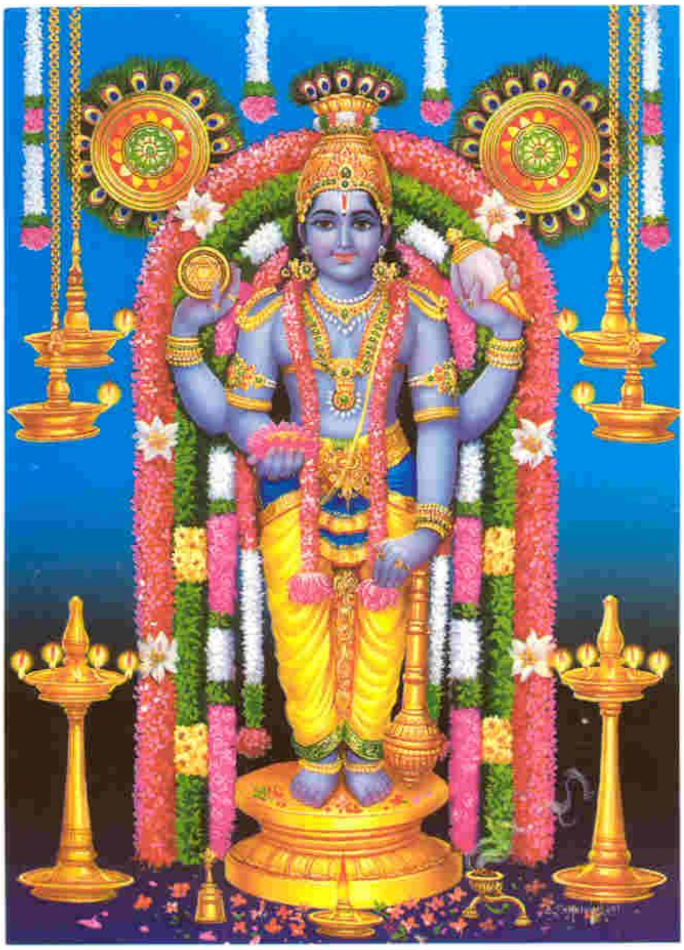

Figure 1.4: guruvayurappan

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं पञ्चमोऽध्यायः

ऋषभ उवाच

नायं देहो देहभाजां नृलोके
कष्टान् कामानर्हते विड्भुजां ये
तपो दिव्यं पुत्रका येन सत्त्वं
शुद्ध्येद्यस्माद् ब्रह्मसौख्यं त्वनन्तम् ०५०५०१

महत्सेवां द्वारमाहुर्विमुक्ते-
स्तमोद्वारं योषितां सङ्गिसङ्गम्
महान्तस्ते समचित्ताः प्रशान्ता
विमन्यवः सुहृदः साधवो ये ०५०५०२
ये वा मयीशे कृतसौहृदार्था
जनेषु देहम्भरवार्तिकेषु
गृहेषु जायात्मजरातिमत्सु
न प्रीतियुक्ता यावदर्थाश्च लोके ०५०५०३
नूनं प्रमत्तः कुरुते विकर्म
यदिन्द्रियप्रीतय आपृणोति
न साधु मन्ये यत आत्मनोऽय-
मसन्नपि क्लेशद आस देहः ०५०५०५
पराभवस्तावदबोधजातो
यावन्न जिज्ञासत आत्मतत्त्वम्
यावत्क्रियास्तावदिदं मनो वै
कर्मात्मकं येन शरीरबन्धः ०५०५०५
एवं मनः कर्मवशं प्रयुङ्क्ते
अविद्ययाऽऽत्मन्युपधीयमाने
प्रीतिर्न यावन्मयि वासुदेवे
न मुच्यते देहयोगेन तावत् ०५०५०६
यदा न पश्यत्ययथा गुणेहां
स्वार्थे प्रमत्तः सहसा विपश्चित्
गतस्मृतिर्विन्दति तत्र तापा-
नासाद्य मैथुन्यमगारमज्ञः ०५०५०७
पुंसः स्त्रिया मिथुनीभावमेतं
तयोर्मिथो हृदयग्रन्थिमाहुः
अतो गृहक्षेत्रसुताप्तवित्तै-
र्जनस्य मोहोऽयमहं ममेति ०५०५०८

यदा मनोहृदयग्रन्थिरस्य
कर्मानुबद्धो दृढ आश्लथेत
तदा जनः सम्परिवर्ततेऽस्माद्
मुक्तः परं यात्यतिहाय हेतुम् ०५०५०९
हंसे गुरौ मयि भक्त्यानुवृत्या
वितृष्णया द्वन्द्वतितिक्षया च
सर्वत्र जन्तोर्व्यसनावगत्या
जिज्ञासया तपसेहानिवृत्त्या ०५०५१०
मत्कर्मभिर्मत्कथया च नित्यं
मद्देवसङ्गाद् गुणकीर्तनान्मे
निर्वैरसाम्योपशमेन पुत्रा
जिहासया देहगेहात्मबुद्धेः ०५०५११
अध्यात्मयोगेन विविक्तसेवया
प्राणेन्द्रियात्माभिजयेन सध्र्यक्
सच्छ्रद्धया ब्रह्मचर्येण शश्व-
दसम्प्रमादेन यमेन वाचाम् ०५०५१२
सर्वत्र मद्भावविचक्षणेन
ज्ञानेन विज्ञानविराजितेन
योगेन धृत्युद्यमसत्त्वयुक्तो
लिङ्गं व्यपोहेत्कुशलोऽहमाख्यम् ०५०५१३
कर्माशयं हृदयग्रन्थिबन्ध-
मविद्ययाऽऽसादितमप्रमत्तः
अनेन योगेन यथोपदेशं
सम्यग्व्यपोह्योपरमेत योगात् ०५०५१४
पुत्रांश्च शिष्यांश्च नृपो गुरुर्वा
मल्लोककामो मदनुग्रहार्थः
इत्थं विमन्युरनुशिष्यादतज्ज्ञान्
न योजयेत्कर्मसु कर्ममूढान्
कं योजयन्मनुजोऽर्थं लभेत

निपातयन्नष्टदृशं हि गर्ते ०५०५१५
लोकः स्वयं श्रेयसि नष्टदृष्टि-
र्योऽर्थान् समीहेत निकामकामः
अन्योन्यवैरः सुखलेशहेतो-
रनन्तदुःखं च न वेद मूढः ०५०५१६
कस्तं स्वयं तदभिज्ञो विपश्चिद्
अविद्यायामन्तरे वर्तमानम्
दृष्ट्वा पुनस्तं सघृणः कुबुद्धिं
प्रयोजयेदुत्पथगं यथान्धम् ०५०५१७
गुरुर्न स स्यात्स्वजनो न स स्यात्
पिता न स स्याज्जननी न सा स्यात्
दैवं न तत्स्यान्न पतिश्च स स्या-
न्न मोचयेद्यः समुपेतमृत्युम् ०५०५१८
इदं शरीरं मम दुर्विभाव्यं
सत्त्वं हि मे हृदयं यत्र धर्मः
पृष्ठे कृतो मे यदधर्म आराद्
अतो हि मामृषभं प्राहुरार्याः ०५०५१९
तस्माद्भवन्तो हृदयेन जाताः
सर्वे महीयांसममुं सनाभम्
अक्लिष्टबुद्ध्या भरतं भजध्वं
शुश्रूषणं तद्भरणं प्रजानाम् ०५०५२०
भूतेषु वीरुद्भ्य उदुत्तमा ये
सरीसृपास्तेषु सबोधनिष्ठाः
ततो मनुष्याः प्रमथास्ततोऽपि
गन्धर्वसिद्धा विबुधानुगा ये ०५०५२१
देवासुरेभ्यो मघवत्प्रधाना
दक्षादयो ब्रह्मसुतास्तु तेषाम्
भवः परः सोऽथ विरिञ्चवीर्यः

स मत्परोऽहं द्विजदेवदेवः ०५०५२२
न ब्राह्मणैस्तुलये भूतमन्यत्
पश्यामि विप्राः किमतः परं तु
यस्मिन्नृभिः प्रहुतं श्रद्धयाह-
मश्नामि कामं न तथाग्निहोत्रे ०५०५२३
धृता तनूरुशती मे पुराणी
येनेह सत्त्वं परमं पवित्रम्
शमो दमः सत्यमनुग्रहश्च
तपस्तितिक्षानुभवश्च यत्र ०५०५२४
मत्तोऽप्यनन्तात्परतः परस्मात्
स्वर्गापवर्गाधिपतेर्न किञ्चित्
येषां किमु स्यादितरेण तेषा-
मकिञ्चनानां मयि भक्तिभाजाम् ०५०५२५
सर्वाणि मद्धिष्ण्यतया भवद्भि-
श्चराणि भूतानि सुता ध्रुवाणि
सम्भावितव्यानि पदे पदे वो
विविक्तदृग्भिस्तदु हार्हणं मे ०५०५२६
मनोवचोदृक्करणेहितस्य
साक्षात्कृतं मे परिबर्हणं हि
विना पुमान् येन महाविमोहात्
कृतान्तपाशान्न विमोक्तुमीशेत् ०५०५२७

श्रीशुक उवाच

एवमनुशास्यात्मजान् स्वयमनुशिष्टानपि
लोकानुशासनार्थं महानुभावः परमसुहृद्भगवा-
नृषभापदेश उपशमशीलानामुपरतकर्मणां
महामुनीनां भक्तिज्ञानवैराग्यलक्षणं
पारमहंस्यधर्ममुपशिक्षमाणः स्वतनयशतज्येष्ठं

परमभागवतं भगवज्ज्ञनपरायणं भरतं
धरणिपालनायाभिषिच्य स्वयं भवन
एवोर्वरितशरीरमात्रपरिग्रह उन्मत्त इव
गगनपरिधानः प्रकीर्णकेश आत्मन्यारोपिता-
हवनीयो ब्रह्मावर्तात्प्रवव्राज ०५०५२८
जडान्धमूकबधिरपिशाचोन्मादकवदवधूतवेषोऽभिभाष्य-
माणोऽपि जनानां गृहीतमौन व्रतस्तूष्णीं बभूव ०५०५२९
तत्र तत्र पुरग्रामाकरखेटवाटखर्वट-
शिबिरव्रजघोषसार्थगिरिवनाश्रमादिष्वनुपथमवनि-
चरापसदैः परिभूयमानो मक्षिकाभिरिव वन-
गजस्तर्जनताडनावमेहनष्ठीवनग्रावशकृद्रजःप्रक्षेप-
पूतिवातदुरुक्तैस्तदविगणयन्नेवासत्संस्थान
एतस्मिन् देहोपलक्षणे सदपदेश उभयानुभव-
स्वरूपेण स्वमहिमावस्थानेनासमारोपिताहंममाभिमान-
त्वादविखण्डितमनाः पृथिवीमेकचरः परिबभ्राम ०५०५३०
अतिसुकुमारकरचरणोरःस्थलविपुल-
बाह्वंसगलवदनाद्यवयवविन्यासः प्रकृतिसुन्दर-
स्वभावहाससुमुखो नवनलिनदलायमानशिशिर-
तारारुणायतनयनरुचिरः सदृशसुभगकपोलकर्ण-
कण्ठनासो विगूढस्मितवदनमहोत्सवेन पुरवनितानां
मनसि कुसुमशरासनमुपदधानः परागवलम्ब-
मानकुटिलजटिलकपिशकेशभूरिभारोऽवधूत-
मलिननिजशरीरेण ग्रहगृहीत इवादृश्यत ०५०५३१
यर्हि वाव स भगवान् लोकमिमं योगस्याद्धा
प्रतीपमिवाचक्षाणस्तत्प्रतिक्रियाकर्म बीभत्सितमिति
व्रतमाजगरमास्थितः शयान एवाश्नाति पिबति
खादत्यवमेहति हदति स्म चेष्टमान
उच्चरित आदिग्धोद्देशः ०५०५३२
तस्य ह यः पुरीषसुरभिसौगन्ध्यवायुस्तं देशं

दशयोजनं समन्तात् सुरभिं चकार ०५०५३३
एवं गोमृगकाकचर्यया व्रजंस्तिष्ठन्नासीनः शयानः
काकमृगगोचरितः पिबति खादत्यवमेहति स्म ०५०५३४
इति नानायोगचर्याचरणो भगवान्
कैवल्यपतिर्ऋषभोऽविरतपरममहानन्दानुभव आत्मनि
सर्वेषां भूतानामात्मभूते भगवति वासुदेव
आत्मनोऽव्यवधानानन्तरोदरभावेन सिद्धसमस्तार्थ-
परिपूर्णो योगैश्वर्याणि वैहायसमनोजवान्तर्धान-
परकायप्रवेशदूरग्रहणादीनि यदृच्छयोपगतानि
नाञ्जसा नृप हृदयेनाभ्यनन्दत् ०५०५३५

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे ऋषभदेवानुचरिते पञ्चमोऽध्यायः

1.6 dehatyāgam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं षष्ठोऽध्यायः

राजोवाच

न नूनं भगवन् आत्मारामाणां योगसमीरित-
ज्ञानावभर्जितकर्मबीजानामैश्वर्याणि पुनः क्लेश-
दानि भवितुमर्हन्ति यदृच्छयोपगतानि ०५०६०१

ऋषिरुवाच

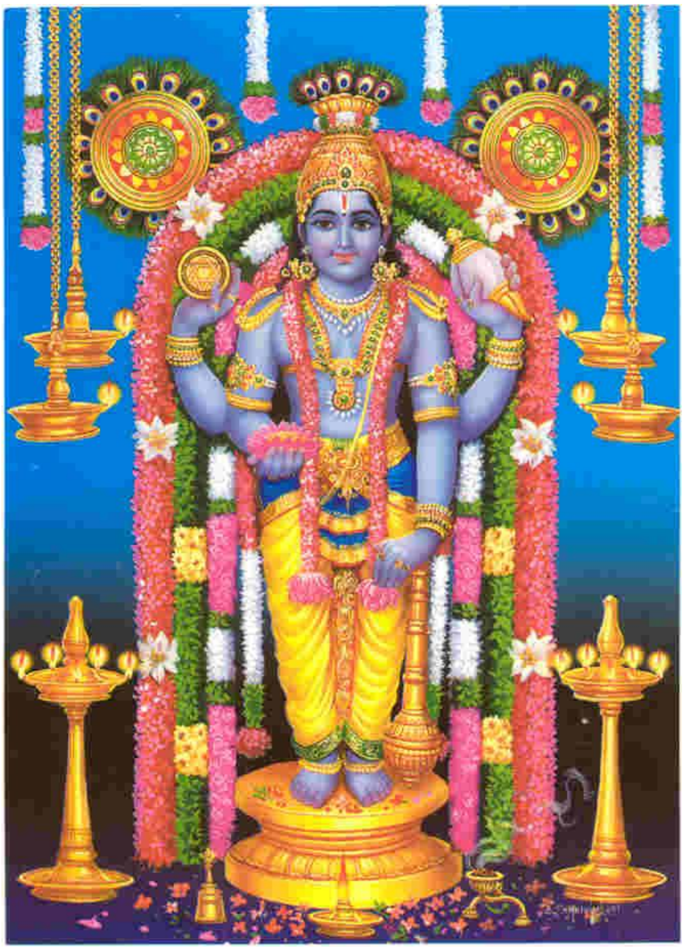

Figure 1.5: guruvayurappan

सत्यमुक्तं किन्त्विह वा एके न मनसोऽद्धा
विश्रम्भमनवस्थानस्य शठकिरात इव सङ्गच्छन्ते ०५०६०२
तथा चोक्तम्
न कुर्यात्कर्हिचित्सख्यं मनसि ह्यनवस्थिते
यद्विश्रम्भाच्चिराच्चीर्णं चस्कन्द तप ऐश्वरम् ०५०६०३
नित्यं ददाति कामस्यच्छिद्रं तमनु येऽरयः
योगिनः कृतमैत्रस्य पत्युर्जायेव पुंश्चली ०५०६०४
कामो मन्युर्मदो लोभः शोकमोहभयादयः
कर्मबन्धश्च यन्मूलः स्वीकुर्यात्को नु तद् बुधः ०५०६०५

अथैवमखिललोकपालललामोऽपि
विलक्षणैर्जडवदवधूतवेषभाषाचरितैरविलक्षित-
भगवत्प्रभावो योगिनां साम्परायविधिमनु-
शिक्षयन् स्वकलेवरं जिहासुरात्मन्यात्मानमसंव्य-
वहितमनर्थान्तरभावेनान्वीक्षमाण
उपरतानु वृत्तिरुपरराम ०५०६०६
तस्य ह वा एवं मुक्तलिङ्गस्य भगवत ऋषभस्य योगमाया-
वासनया देह इमां जगतीमभिमानाभासेन
सङ्क्रममाणः कोङ्कवेङ्ककुटकान्दक्षिणकर्णाटका-
न्देशान् यदृच्छयोपगतः कुटकाचलोपवन
आस्य कृताश्मकवल उन्माद इव मुक्त-
मूर्धजोऽसंवीत एव विचचार ०५०६०७
अथ समीरवेगविधूतवेणुविकर्षणजातोग्रदावान-
लस्तद्वनमालेलिहानः सह तेन ददाह ०५०६०८
यस्य किलानुचरितमुपाकर्ण्य कोङ्कवेङ्क-
कुटकानां राजार्हन्नामोपशिक्ष्य कलावधर्म
उत्कृष्यमाणे भवितव्येन विमोहितः स्वधर्मपथ-
मकुतोभयमपहाय कुपथपाखण्डमसमञ्जसं निज-
मनीषया मन्दः सम्प्रवर्तयिष्यते ०५०६०९
येन ह वाव कलौ मनुजापसदा देवमायामोहिताः स्व-
विधिनियोगशौचचारित्रविहीना देवहेलनान्यपव्रतानि
निजनिजेच्छया गृह्णाना अस्नानानाचमनाशौच-
केशोल्लुञ्चनादीनि कलिनाधर्मबहुलेनोपहतधियो
ब्रह्मब्राह्मणयज्ञपुरुषलोकविदूषकाः
प्रायेण भविष्यन्ति ०५०६१०
ते च ह्यर्वाक्तनया निजलोकयात्रयान्ध-
परम्परयाऽऽश्वस्तास्तमस्यन्धे
स्वयमेव प्रपतिष्यन्ति ०५०६११

अयमवतारो रजसोपप्लुतकैवल्योपशिक्षणार्थः
तस्यानुगुणान् श्लोकान् गायन्ति—
अहो भुवः सप्तसमुद्रवत्या
द्वीपेषु वर्षेष्वधिपुण्यमेतत्
गायन्ति यत्रत्यजना मुरारेः
कर्माणि भद्राण्यवतारवन्ति ०५०६१३
अहो नु वंशो यशसावदातः
प्रैयव्रतो यत्र पुमान् पुराणः
कृतावतारः पुरुषः स आद्य-
श्चचार धर्मं यदकर्महेतुम् ०५०६१४
को न्वस्य काष्ठामपरोऽनुगच्छे-
न्मनोरथेनाप्यभवस्य योगी
यो योगमायाः स्पृहयत्युदस्ता
ह्यसत्तया येन कृतप्रयत्नाः ०५०६१५
इति ह स्म सकलवेदलोकदेवब्राह्मणगवां-
परमगुरोर्भगवत ऋषभाख्यस्य विशुद्धाचरित-
मीरितं पुंसां समस्तदुश्चरिताभिहरणं
परममहामङ्गलायनमिदमनुश्रद्धयोपचितयानु-
शृणोत्याश्रावयति वावहितो भगवति तस्मिन्
वासुदेव एकान्ततो भक्तिरनयोरपि समनुवर्तते ०५०६१६
यस्यामेव कवय आत्मानमविरतं विविधवृजिनसंसारपरितापोप-
तप्यमानमनुसवनं स्नापयन्तस्तयैव परया निर्वृत्या
ह्यपवर्गमात्यन्तिकं परमपुरुषार्थमपि
स्वयमासादितं नो एवाद्रियन्ते भगवदीयत्वेनैव
परिसमाप्तसर्वार्थाः ०५०६१७
राजन् पतिर्गुरुरलं भवतां यदूनां
दैवं प्रियः कुलपतिः क्व च किङ्करो वः
अस्त्वेवमङ्ग भगवान् भजतां मुकुन्दो

मुक्तिं ददाति कर्हिचित्स्म न भक्तियोगम् ०५०६१८
नित्यानुभूतनिजलाभनिवृत्ततृष्णः
श्रेयस्यतद्रचनया चिरसुप्तबुद्धेः
लोकस्य यः करुणयाभयमात्मलोक-
माख्यान्नमो भगवते ऋषभाय तस्मै ०५०६१८

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे ऋषभदेवानुचरिते षष्ठोऽध्यायः

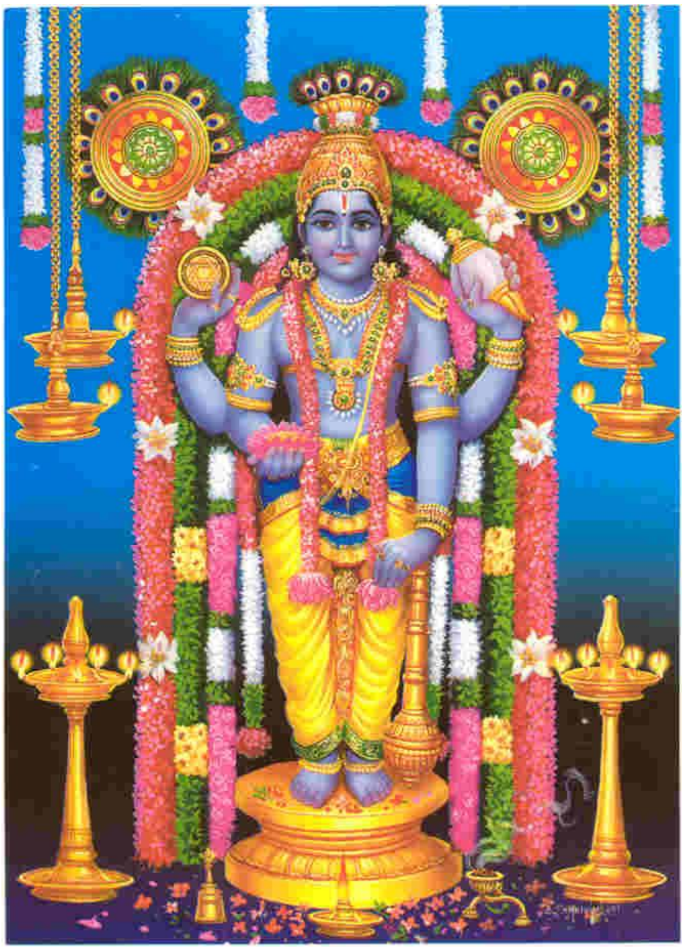

Figure 1.6: guruvayurappan

1.7 bharatopākhyānam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं सप्तमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

भरतस्तु महाभागवतो यदा भगवतावनितल-
परिपालनाय सञ्चिन्तितस्तदनुशासनपरः पञ्चजनीं
विश्वरूपदुहितरमुपयेमे ०५०७०१
तस्यामु ह वा आत्मजान् कार्त्स्न्येनानुरूपानात्मनः
पञ्च जनयामास भूतादिरिव भूतसूक्ष्माणि
सुमतिं राष्ट्रभृतं सुदर्शनमावरणं धूम्रकेतुमिति ०५०७०२
अजनाभं नामैतद्वर्षं भारतमिति
यत आरभ्य व्यपदिशन्ति ०५०७०३
स बहुविन्महीपतिः पितृपितामह-
वदुरुवत्सलतया स्वे स्वे कर्मणि वर्तमानाः प्रजाः
स्वधर्ममनुवर्तमानः पर्यपालयत् ०५०७०४
ईजे च भगवन्तं यज्ञक्रतुरूपं क्रतुभिरुच्चावचैः
श्रद्धयाऽऽहृताग्निहोत्रदर्शपूर्णमासचातुर्मास्यपशु-
सोमानां प्रकृतिविकृतिभिरनुसवनं चातुर्होत्रविधिना ०५०७०५
सम्प्रचरत्सु नानायागेषु विरचिताङ्गक्रियेष्वपूर्वं
यत्तत्क्रियाफलं धर्माख्यं परे ब्रह्मणि यज्ञपुरुषे
सर्वदेवतालिङ्गानां मन्त्राणामर्थनियामकतया साक्षा-
त्कर्तरि परदेवतायां भगवति
वासुदेव एव भावयमान आत्मनैपुण्य-
मृदितकषायो हविःष्वध्वर्युभिर्गृह्यमाणेषु स

यजमानो यज्ञभाजो देवांस्तान्
पुरुषावयवेष्वभ्यध्यायत् ०५०७०६
एवं कर्मविशुद्ध्या विशुद्ध-
सत्त्वस्यान्तर्हृदयाकाशशरीरे ब्रह्मणि भगवति
वासुदेवे महापुरुषरूपोपलक्षणे श्रीवत्सकौस्तुभ-
वनमालारिदरगदादिभिरुपलक्षिते निजपुरुष-
हृल्लिखितेनात्मनि पुरुषरूपेण विरोचमान
उच्चैस्तरां भक्तिरनुदिनमेधमानरयाजायत ०५०७०७
एवं वर्षायुतसहस्रपर्यन्तावसितकर्म-
निर्वाणावसरोऽधिभुज्यमानं स्वतनयेभ्यो रिक्थं
पितृपैतामहं यथादायं विभज्य स्वयं सकल-
सम्पन्निकेतात्स्वनिकेतात् पुलहाश्रमं प्रवव्राज ०५०७०८
यत्र ह वाव भगवान् हरिरद्यापि
तत्रत्यानां निजजनानां वात्सल्येन
सन्निधाप्यत इच्छारूपेण ०५०७०९
यत्राश्रमपदान्युभयतो नाभिभि-
र्दृषच्चक्रैश्चक्रनदी नाम सरित्प्रवरा
सर्वतः पवित्रीकरोति ०५०७१०
तस्मिन् वाव किल स एकलः पुलहाश्रमोपवने
विविधकुसुमकिसलयतुलसिकाम्बुभिः कन्दमूल-
फलोपहारैश्च समीहमानो भगवत आराधनं विविक्त
उपरतविषयाभिलाष उपभृतोपशमः
परां निर्वृतिमवाप ०५०७११
तयेत्थमविरतपुरुषपरिचर्यया भगवति
प्रवर्धमानानुरागभरद्रुतहृदयशैथिल्यः प्रहर्षवेगेनात्म-
न्युद्भिद्यमानरोमपुलककुलक औत्कण्ठ्यप्रवृत्तप्रणय-
बाष्पनिरुद्धावलोकनयन एवं निजरमणारुण-
चरणारविन्दानुध्यानपरिचितभक्तियोगेन परिप्लुत-

परमाह्लादगम्भीरहृदयह्रदावगाढधिषणस्तामपि
क्रियमाणां भगवत्सपर्यां न सस्मार ०५०७१२
इत्थं धृतभगवद्व्रत ऐणेयाजिनवाससानुसवनाभिषेकार्द्र-
कपिशकुटिलजटाकलापेन च विरोचमानः सूर्यर्चा
भगवन्तं हिरण्मयं पुरुषमुज्जिहाने सूर्यमण्डले-
ऽभ्युपतिष्ठन्नेतदु होवाच— ०५०७१३
परोरजः सवितुर्जातवेदो
देवस्य भर्गो मनसेदं जजान
सुरेतसादः पुनराविश्य चष्टे
हंसं गृध्राणं नृषद्रिङ्गिरामिमः ०५०७१४

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे भरतचरिते भगवत्परिचर्यायां सप्तमोऽध्यायः

1.8 bharatopākhyānam 2

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं अष्टमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

एकदा तु महानद्यां कृताभिषेक-
नैयमिकावश्यको ब्रह्माक्षरमभिगृणानो
मुहूर्तत्रयमुदकान्त उपविवेश ०५०८०१
तत्र तदा राजन् हरिणी पिपासया
जलाशयाभ्याशमेकैवोपजगाम ०५०८०२

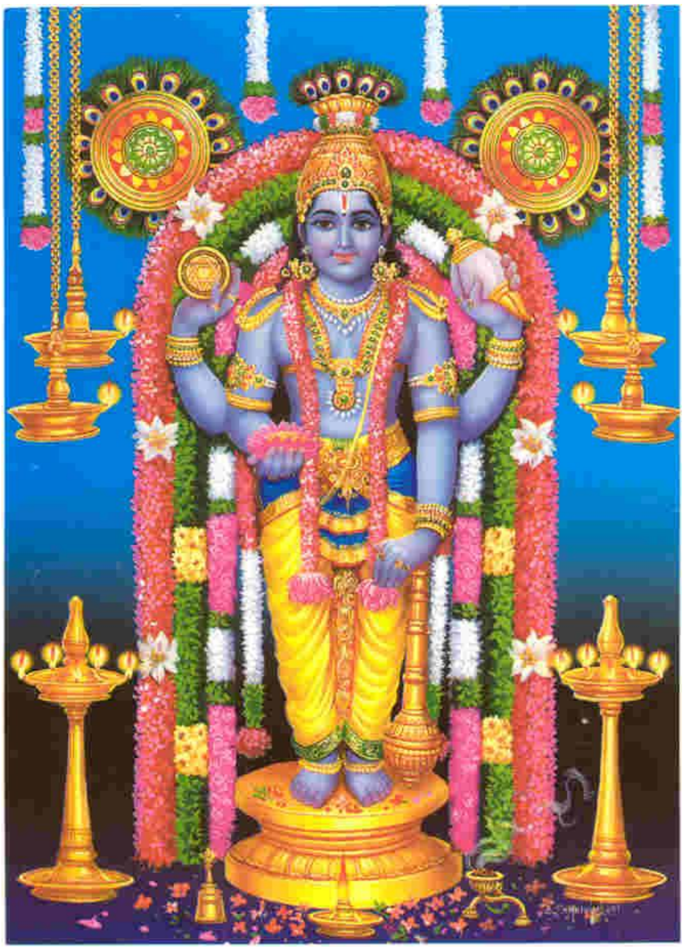

Figure 1.7: guruvayurappan

तया पेपीयमान उदके तावदेवाविदूरेण नदतो
मृगपतेरुन्नादो लोकभयङ्कर उदपतत् ०५०८०३
तमुपश्रुत्य सा मृगवधूः प्रकृतिविक्लवा चकितनिरीक्षणा
सुतरामपि हरिभयाभिनिवेशव्यग्रहृदया
पारिप्लवदृष्टिरगततृषा भयात् सहसैवोच्चक्राम ०५०८०४
तस्या उत्पतन्त्या अन्तर्वत्न्या उरुभयावगलितो
योनिनिर्गतो गर्भः स्रोतसि निपपात ०५०८०५
तत्प्रसवोत्सर्पणभयखेदातुरा स्वगणेन वियुज्यमाना
कस्याञ्चिद्दर्यां कृष्णसारसती निपपाताथ च ममार ०५०८०६

तं त्वेणकुणकं कृपणं स्रोतसानूह्यमानमभि-
वीक्ष्यापविद्धं बन्धुरिवानुकम्पया राजर्षिर्भरत
आदाय मृतमातरमित्याश्रमपदमनयत् ०५०८०७
तस्य ह वा एणकुणक उच्चैरेतस्मिन् कृतनिजाभि-
मानस्याहरहस्तत्पोषणपालनलालनप्रीणनानुध्यानेनात्म-
नियमाः सहयमाः पुरुषपरिचर्यादय एकैकशः कतिपयेना-
हर्गणेन वियुज्यमानाः किल सर्व एवोदवसन् ०५०८०८
अहो बतायं हरिणकुणकः
कृपण ईश्वररथचरणपरिभ्रमणरयेण स्वगणसुहृद्
बन्धुभ्यः परिवर्जितः शरणं च मोपसादितो
मामेव मातापितरौ भ्रातृज्ञातीन् यौथिकांश्चैवोपेयाय
नान्यं कञ्चन वेद मय्यतिविस्रब्धश्चात एव
मया मत्परायणस्य पोषणपालनप्रीणनलालनमन-
सूयुनानुष्ठेयं शरण्योपेक्षादोषविदुषा ०५०८०९
नूनं ह्यार्याः साधव उपशमशीलाः कृपणसुहृद एवं-
विधार्थे स्वार्थानपि गुरुतरानुपेक्षन्ते ०५०८१०
इति कृतानुषङ्ग आसनशयनाटनस्था-
नाशनादिषु सह मृगजहुना स्नेहानुबद्धहृदय आसीत् ०५०८११
कुशकुसुमसमित्पलाशफल-
मूलोदकान्याहरिष्यमाणो वृकसालावृकादिभ्यो
भयमाशंसमानो यदा सह हरिणकुणकेन
वनं समाविशति ०५०८१२
पथिषु च मुग्धभावेन तत्र तत्र विषक्तमति-
प्रणयभरहृदयः कार्पण्यात्स्कन्धेनोद्वहति
एवमुत्सङ्ग उरसि चाधायोपलालयन्मुदं परमामवाप ०५०८१३
क्रियायां निर्वर्त्यमानायामन्तरालेऽप्युत्थायोत्थाय
यदैनमभिचक्षीत तर्हि वाव स वर्षपतिः प्रकृतिस्थेन
मनसा तस्मा आशिष आशास्ते स्वस्ति

स्ताद्वत्स ते सर्वत इति ०५०८१४
अन्यदा भृशमुद्विग्नमना नष्टद्रविण इव कृपणः
सकरुणमतितर्षेण हरिणकुणकविरह विह्वलहृदयसन्ताप-
स्तमेवानुशोचन् किल कश्मलं
महदभिरम्भित इति होवाच ०५०८१५
अपि बत स वै कृपण एणबालको मृतहरिणीसुतोऽहो
ममानार्यस्य शठकिरातमतेरकृतसुकृतस्य कृत-
विस्रम्भ आत्मप्रत्ययेन तदविगणयन्
सुजन इवागमिष्यति ०५०८१६
अपि क्षेमेणास्मिन्नाश्रमोपवने शष्पाणि चरन्तं
देवगुप्तं द्रक्ष्यामि ०५०८१७
अपि च न वृकः सालावृकोऽन्यतमो वा
नैकचर एकचरो वा भक्षयति ०५०८१८
निम्लोचति ह भगवान् सकलजगत्क्षेमोदयस्त्रय्यात्माद्यापि
मम न मृगवधून्यास आगच्छति ०५०८१९
अपि स्विदकृतसुकृतमागत्य मां सुखयिष्यति
हरिणराजकुमारो विविधरुचिरदर्शनीयनिजमृग-
दारकविनोदैरसन्तोषं स्वानामपनुदन् ०५०८२०
क्ष्वेलिकायां मां मृषासमाधिनाऽऽमीलितदृशं प्रेम-
संरम्भेण चकितचकित आगत्य पृषदपरुष-
विषाणाग्रेण लुठति ०५०८२१
आसादितहविषि बर्हिषि दूषिते मयोपालब्धो
भीतभीतः सपद्युपरतरास ऋषिकुमार-
वदवहितकरणकलाप आस्ते ०५०८२२
किं वा अरे आचरितं तपस्तपस्विन्यानया
यदियमवनिः सविनयकृष्णसारतनयतनुतरसुभग-
शिवतमाखरखुरपदपङ्क्तिभिर्द्रविणविधुरातुरस्य
कृपणस्य मम द्रविणपदवीं सूचयन्त्यात्मानं च

सर्वतः कृतकौतुकं द्विजानां स्वर्गापवर्ग-
कामानां देवयजनं करोति ०५०८२३
अपि स्विदसौ भगवानुडुपतिरेनं मृगपतिभयान्
मृतमातरं मृगबालकं स्वाश्रमपरिभ्रष्टमनुकम्पया
कृपणजनवत्सलः परिपाति ०५०८२४
किं वाऽऽत्मजविश्लेषज्वरदवदहनशिखाभिरुपतप्यमान-
हृदयस्थलनलिनीकं मामुपसृतमृगीतनयं
शिशिरशान्तानुरागगुणितनिजवदनसलिलामृतमय-
गभस्तिभिः स्वधयतीति च ०५०८२५
एवमघटमानमनोरथाकुलहृदयो मृगदारका-
भासेन स्वारब्धकर्मणा योगारम्भणतो विभ्रंशितः
स योगतापसो भगवदाराधनलक्षणाच्च कथ-
मितरथा जात्यन्तर एणकुणक आसङ्गः साक्षान्निः-
श्रेयसप्रतिपक्षतया प्राक्परित्यक्तदुस्त्यजहृदयाभि-
जातस्य तस्यैवमन्तरायविहतयोगारम्भणस्य राजर्षे-
र्भरतस्य तावन्मृगार्भकपोषणपालनप्रीणनलालना-
नुषङ्गेणाविगणयत आत्मानमहिरिवाखुबिलं
दुरतिक्रमः कालः करालरभस आपद्यत ०५०८२६
तदानीमपि पार्श्ववर्तिनमात्मजमिवानुशोचन्तमभि-
वीक्षमाणो मृग एवाभिनिवेशितमना विसृज्य लोकमिमं
सह मृगेण कलेबरं मृतमनु न मृतजन्मानुस्मृति-
रितरवन्मृगशरीरमवाप ०५०८२७
तत्रापि ह वा आत्मनो मृगत्वकारणं भगवदाराधन-
समीहानुभावेनानुस्मृत्य भृशमनुतप्यमान आह ०५०८२८
अहो कष्टं भ्रष्टोऽहमात्मवतामनुपथाद्यद्विमुक्तसमस्त-
सङ्गस्य विविक्तपुण्यारण्यशरणस्यात्मवत आत्मनि
सर्वेषामात्मनां भगवति वासुदेवे तदनुश्रवणमनन-
सङ्कीर्तनाराधनानुस्मरणाभियोगेनाशून्यसकलयामेन कालेन

समावेशितं समाहितं कार्त्स्न्येन मनस्तत्तु
पुनर्ममाबुधस्याराम्मृगसुतमनु परिसुस्राव ०५०८२९
इत्येवं निगूढनिर्वेदो विसृज्य मृगीं मातरं पुन-
र्भगवत्क्षेत्रमुपशमशीलमुनिगणदयितं शालग्रामं
पुलस्त्यपुलहाश्रमं कालञ्जरात्प्रत्याजगाम ०५०८३०
तस्मिन्नपि कालं प्रतीक्षमाणः सङ्गाच्च
भृशमुद्विग्न आत्मसहचरः शुष्कपर्णतृणवीरुधा
वर्तमानो मृगत्वनिमित्तावसानमेव गणयन्मृगशरीरं
तीर्थोदकक्लिन्नमुत्ससर्ज ०५०८३१

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे भरतचरितेऽष्टमोऽध्यायः

1.9 jaḍabharatacaritam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

अथ कस्यचिद् द्विजवरस्याङ्गिरःप्रवरस्य
शमदमतपःस्वाध्यायाध्ययनत्यागसन्तोष
तितिक्षाप्रश्रयविद्यानसूयात्मज्ञानानन्दयुक्त-
स्यात्मसदृशश्रुतशीलाचाररूपौदार्यगुणा नव
सोदर्या अङ्गजा बभूवुर्मिथुनं च यवीयस्यां
भार्यायाम्। यस्तु तत्र पुमांस्तं
परमभागवतं राजर्षिप्रवरं भरतमुत्सृष्टमृगशरीरं

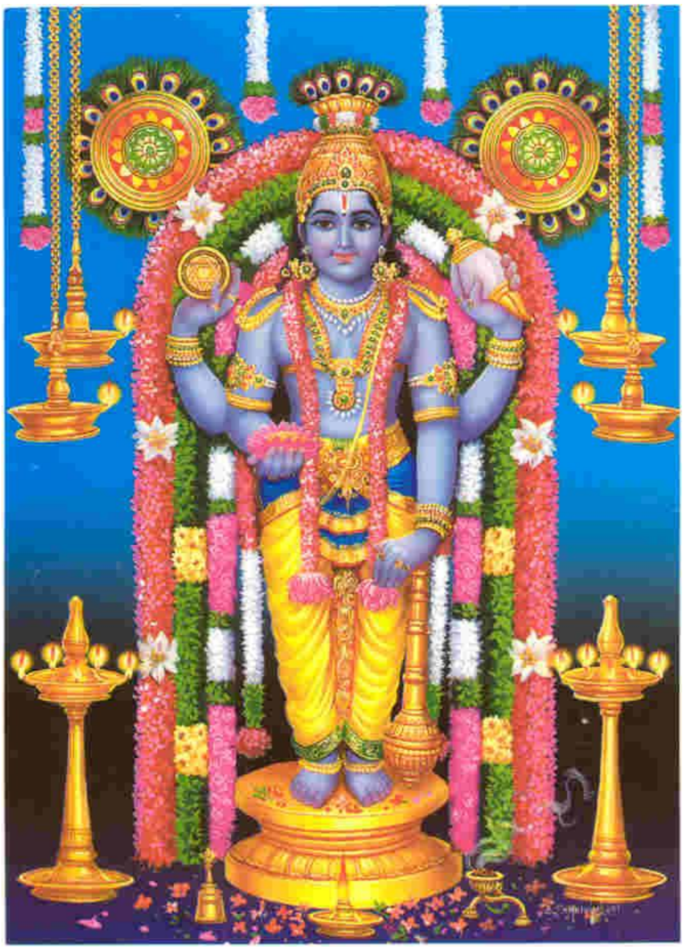

Figure 1.8: guruvayurappan

चरमशरीरेण विप्रत्वं गतमाहुः ०५०९०१
तत्रापि स्वजनसङ्गाच्च भृशमुद्विजमानो भगवतः कर्मबन्ध-
विध्वंसनश्रवणस्मरणगुणविवरणचरणारविन्दयुगलं
मनसा विदधदात्मनः प्रतिघातमाशङ्कमानो भगवद-
नुग्रहेणानुस्मृतस्वपूर्वजन्मावलिरात्मानमुन्मत्त-
जडान्धबधिरस्वरूपेण दर्शयामास लोकस्य ०५०९०२
तस्यापि ह वा आत्मजस्य विप्रः पुत्रस्नेहानुबद्ध-
मना आ समावर्तनात्संस्कारान् यथोपदेशं
विदधान उपनीतस्य च पुनः शौचाचमनादीन् कर्म-

नियमाननभिप्रेतानपि समशिक्षयदनुशिष्टेन
हि भाव्यं पितुः पुत्रेणेति ०५०९०३
स चापि तदु ह पितृसंनिधावेवासध्रीचीनमिव
स्म करोति छन्दांस्यध्यापयिष्यन् सह व्याहृतिभिः
सप्रणवशिरस्त्रिपदीं सावित्रीं ग्रैष्मवासन्तिकान्
मासानधीयानमप्यसमवेतरूपं ग्राहयामास ०५०९०४
एवं स्वतनुज आत्मन्यनुरागावेशितचित्तः
शौचाध्ययनव्रतनियमगुर्वनलशुश्रूषणाद्यौपकुर्वाणक-
कर्माण्यनभियुक्तान्यपि समनुशिष्टेन भाव्यमित्यसदाग्रहः
पुत्रमनुशास्य स्वयं तावदनधिगतमनोरथः कालेनाप्रमत्तेन
स्वयं गृह एव प्रमत्त उपसंहृतः ०५०९०५
अथ यवीयसी द्विजसती स्वगर्भजातं मिथुनं सपत्न्या
उपन्यस्य स्वयमनुसंस्थया पतिलोकमगात् ०५०९०६
पितर्युपरते भ्रातर एनमतत्प्रभावविदस्त्रय्यां विद्यायामेव
पर्यवसितमतयो न परविद्यायां जडमतिरिति
भ्रातुरनुशासननिर्बन्धान्न्यवृत्सन्त ०५०९०७
स च प्राकृतैर्द्विपदपशुभिरुन्मत्तजडबधिरेत्यभिभाष्यमाणो
यदा तदनुरूपाणि प्रभाषते कर्माणि च कार्यमाणः परेच्छया
करोति विष्टितो वेतनतो वा याच्ञया यदृच्छया
वोपसादितमल्पं बहु मृष्टं कदन्नं वाभ्यवहरति
परं नेन्द्रियप्रीतिनिमित्तम् नित्यनिवृत्तनिमित्तस्वसिद्धविशुद्धा-
नुभवानन्दस्वात्मलाभाधिगमः सुखदुःखयोर्द्वन्द्वनिमित्तयो-
रसम्भावितदेहाभिमानः ०५०९०९
शीतोष्णवातवर्षेषु वृष इवानावृताङ्गः पीनः
संहननाङ्गः स्थण्डिलसंवेशनानुन्मर्दनामज्जनरजसा
महामणिरिवानभिव्यक्तब्रह्मवर्चसः कुपटावृत
कटिरुपवीतेनोरुमषिणा द्विजातिरिति ब्रह्मबन्धुरिति

संज्ञयातज्ज्ञजनावमतो विचचार ०५०९१०
यदा तु परत आहारं कर्मवेतनत ईहमानः स्वभ्रातृभिरपि केदारकर्मणि निरूपितस्तदपि करोति किन्तु न समं विषमं न्यूनमधिकमिति वेद कणपिण्याकफलीकरण-कुल्माषस्थालीपुरीषादीन्यप्यमृतवदभ्यवहरति ०५०९११
अथ कदाचित्कश्चिद्वृषलपतिर्भद्रकाल्यै पुरुषपशु-मालभतापत्यकामः ०५०९१२
तस्य ह दैवमुक्तस्य पशोः पदवीं तदनुचराः परिधावन्तो निशि निशीथसमये तमसाऽऽवृतायामनधिगतपशव आकस्मिकेन विधिना केदारान्वीरासनेन मृगवराहादिभ्यः संरक्षमाणमङ्गिरःप्रवरसुतमपश्यन् ०५०९१३
अथ त एनमनवद्यलक्षणमवमृश्य भर्तृकर्मनिष्पत्तिं मन्यमाना बद्ध्वा रशनयाचण्डिकागृह-मुपनिन्युर्मुदा विकसितवदनाः ०५०९१४
अथ पणयस्तं स्वविधिनाभिषिच्याहतेन वाससाऽऽच्छाद्य भूषणालेपस्रक्तिलकादिभि-रुपस्कृतं भुक्तवन्तं धूपदीपमाल्यलाजकिसलया-ङ्कुरफलोपहारोपेतया वैशससंस्थया महता गीतस्तुतिमृदङ्गपणवघोषेण च पुरुषपशुं भद्रकाल्याः पुरत उपवेशयामासुः ०५०९१५
अथ वृषलराजपणिः पुरुषपशोरसृगासवेन देवीं भद्रकालीं यक्ष्यमाणस्तदभिमन्त्रितमसिमति-करालनिशितमुपाददे ०५०९१६
इति तेषां वृषलानां रजस्तमःप्रकृतीनां धनमद-रज उत्सिक्तमनसां भगवत्कलावीरकुलं कदर्थी-कृत्योत्पथेन स्वैरं विहरतां हिंसाविहाराणां कर्मातिदारुणं यद्ब्रह्मभूतस्यसाक्षाद्ब्रह्मर्षिसुतस्य

निर्वैरस्य सर्वभूतसुहृदः सूनायामप्यननुमतमालम्भनं
तदुपलभ्य ब्रह्मतेजसातिदुर्विषहेण दन्दह्यमानेन वपुषा
सहसोच्चचाट सैव देवी भद्रकाली ०५०९१७
भृशममर्षरोषावेशरभसविलसितभ्रुकुटिविटप-
कुटिलदंष्ट्रारुणेक्षणाटोपातिभयानकवदना
हन्तुकामेवेदं महाट्टहासमतिसंरम्भेण विमुञ्चन्ती
तत उत्पत्य पापीयसां दुष्टानां तेनैवासिना विवृक्ण-
शीर्ष्णां गलात्स्रवन्तमसृगासवमत्युष्णं सह गणेन
निपीयातिपानमदविह्वलोच्चैस्तरां स्वपार्षदैः सह
जगौ ननर्त च विजहार च शिरःकन्दुकलीलया ०५०९१८
एवमेव खलु महदभिचारातिक्रमः
कार्त्स्न्येनात्मने फलति ०५०९१९
न वा एतद्विष्णुदत्त महदद्भुतं यदसम्भ्रमः स्वशिरश्छेदन
आपतितेऽपि विमुक्तदेहाद्यात्मभावसुदृढहृदय-
ग्रन्थीनां सर्वसत्त्वसुहृदात्मनां निर्वैराणां
साक्षाद्भगवतानिमिषारिवरायुधेनाप्रमत्तेन तैस्तैर्भावैः
परिरक्ष्यमाणानां तत्पादमूलमकुतश्चि-
द्भयमुपसृतानां भागवतपरमहंसानाम् ०५०९२०

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे जडभरतचरिते नवमोऽध्यायः

1.10 upadeśam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं दशमोऽध्यायः

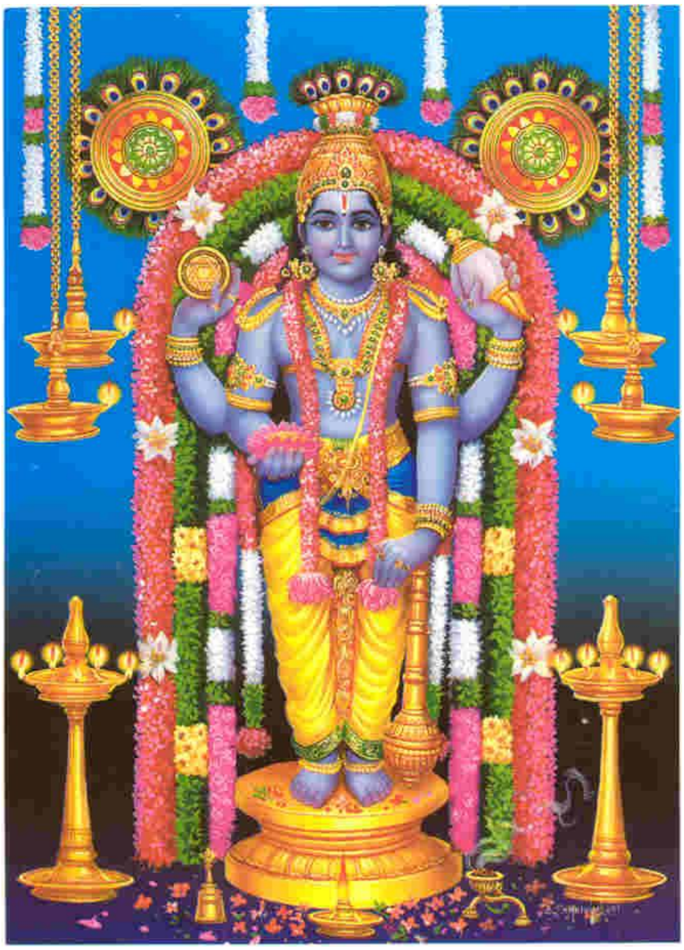

Figure 1.9: guruvayurappan

श्रीशुक उवाच

अथ सिन्धुसौवीरपते रहूगणस्य व्रजत
इक्षुमत्यास्तटे तत्कुलपतिना शिबिकावाह-
पुरुषान्वेषणसमये दैवेनोपसादितः स
द्विजवर उपलब्ध एष पीवा युवा संहननाङ्गो
गोखरवद्धुरं वोढुमलमिति पूर्वविष्टिगृहीतैः सह
गृहीतः प्रसभमतदर्ह उवाह शिबिकां स महानुभावः ०५१००१
यदा हि द्विजवरस्येषुमात्रावलोकानुगतेर्न

समाहिता पुरुषगतिस्तदा विषमगतां स्वशिबिकां
रहूगण उपधार्य पुरुषानधिवहत आह हे
वोढारः साध्वतिक्रमत किमिति
विषममुह्यते यानमिति ०५१००२
अथ त ईश्वरवचः सोपालम्भमुपा-
कर्ण्योपायतुरीयाच्छङ्कितमनसस्तं विज्ञापयांबभूवुः ०५१००३
न वयं नरदेव प्रमत्ता भवन्नियमानुपथाः
साध्वेव वहामः अयमधुनैव नियुक्तोऽपि न द्रुतं
व्रजति नानेन सह वोढुमु ह वयं पारयाम इति ०५१००४
सांसर्गिको दोष एव नूनमेकस्यापि सर्वेषां
सांसर्गिकाणां भवितुमर्हतीति निश्चित्य निशम्य
कृपणवचो राजा रहूगण उपासितवृद्धोऽपि निसर्गेण
बलात्कृत ईषदुत्थितमन्युरविस्पष्टब्रह्मतेजसं
जातवेदसमिव रजसाऽऽवृतमतिराह ०५१००५
अहो कष्टं भ्रातर्व्यक्तमुरुपरिश्रान्तो दीर्घमध्वानमेक
एव ऊहिवान् सुचिरं नातिपीवा न संहननाङ्गो
जरसा चोपद्रुतो भवान् सखे नो एवापर एते
सङ्घट्टिन इति बहुविप्रलब्धोऽप्यविद्यया रचित-
द्रव्यगुणकर्माशयस्वचरमकलेबरेऽवस्तुनि संस्थान-
विशेषेऽहं ममेत्यनध्यारोपितमिथ्याप्रत्ययो ब्रह्म-
भूतस्तूष्णीं शिबिकां पूर्ववदुवाह ०५१००६
अथ पुनः स्वशिबिकायां विषमगतायां प्रकुपित
उवाच रहूगणः किमिदमरे त्वं जीवन्मृतो मां
कदर्थीकृत्य भर्तृशासनमतिचरसि प्रमत्तस्य च ते
करोमि चिकित्सां दण्डपाणिरिव जनताया यथा
प्रकृतिं स्वां भजिष्यस इति ०५१००७
एवं बह्वबद्धमपि भाषमाणं नरदेवाभिमानं

रजसा तमसानुविद्धेन मदेन तिरस्कृताशेष-
भगवत्प्रियनिकेतं पण्डितमानिनं स भगवान्
ब्राह्मणो ब्रह्मभूतः सर्वभूतसुहृदात्मा योगेश्वर-
चर्यायां नातिव्युत्पन्नमतिं
स्मयमान इव विगतस्मय इदमाह ०५१००८

ब्राह्मण उवाच

त्वयोदितं व्यक्तमविप्रलब्धं
भर्तुः स मे स्याद्यदि वीर भारः
गन्तुर्यदि स्यादधिगम्यमध्वा
पीवेति राशौ न विदां प्रवादः ०५१००९
स्थौल्यं कार्श्यं व्याधय आधयश्च
क्षुत्तृड्भयं कलिरिच्छा जरा च
निद्रा रतिर्मन्युरहं मदः शुचो
देहेन जातस्य हि मे न सन्ति ०५१०१०
जीवन्मृतत्वं नियमेन राजन्
आद्यन्तवद्यद्विकृतस्य दृष्टम्
स्वस्वाम्यभावो ध्रुव ईड्य यत्र
तर्ह्युच्यतेऽसौ विधिकृत्ययोगः ०५१०११
विशेषबुद्धेर्विवरं मनाक् च
पश्याम यन्न व्यवहारतोऽन्यत्
क ईश्वरस्तत्र किमीशितव्यं
तथापि राजन् करवाम किं ते ०५१०१२
उन्मत्तमत्तजडवत्स्वसंस्थां
गतस्य मे वीर चिकित्सितेन
अर्थः कियान् भवता शिक्षितेन
स्तब्धप्रमत्तस्य च पिष्टपेषः ०५१०१३

श्रीशुक उवाच

एतावदनुवादपरिभाषया प्रत्युदीर्य मुनिवर
उपशमशील उपरतानात्म्यनिमित्त उपभोगेन
कर्मारब्धं व्यपनयन् राजयानमपि तथोवाह ०५१०१४
स चापि पाण्डवेय सिन्धुसौवीरपति-
स्तत्त्वजिज्ञासायां सम्यक्श्रद्धयाधिकृताधिकार-
स्तद्धृदयग्रन्थिमोचनं द्विजवच आश्रुत्य
बहुयोगग्रन्थसम्मतं त्वरयावरुह्य शिरसा
पादमूलमुपसृतः क्षमापयन्
विगतनृपदेवस्मय उवाच ०५१०१५
कस्त्वं निगूढश्चरसि द्विजानां
बिभर्षि सूत्रं कतमोऽवधूतः
कस्यासि कुत्रत्य इहापि कस्मात्
क्षेमाय नश्चेदसि नोत शुक्लः ०५१०१६
नाहं विशङ्के सुरराजवज्रा-
न्न त्र्यक्षशूलान्न यमस्य दण्डात्
नाग्न्यर्कसोमानिलवित्तपा-
स्त्राच्छङ्के भृशं ब्रह्मकुलावमानात् ०५१०१७
तद् ब्रूह्यसङ्गो जडवन्निगूढ
विज्ञानवीर्यो विचरस्यपारः
वचांसि योगग्रथितानि साधो
न नः क्षमन्ते मनसापि भेत्तुम् ०५१०१८
अहं च योगेश्वरमात्मतत्त्व
विदां मुनीनां परमं गुरुं वै
प्रष्टुं प्रवृत्तः किमिहारणं तत्
साक्षाद्धरिं ज्ञानकलावतीर्णम् ०५१०१९
स वै भवाँल्लोकनिरीक्षणार्थ-
मव्यक्तलिङ्गो विचरत्यपि स्वित्
योगेश्वराणां गतिमन्धबुद्धिः
कथं विचक्षीत गृहानुबन्धः ०५१०२०

दृष्टः श्रमः कर्मत आत्मनो वै
भर्तुर्गन्तुर्भवतश्चानुमन्ये
यथासतोदानयनाद्यभावात्
समूल इष्टो व्यवहारमार्गः ०५१०२१
स्थाल्यग्नितापात्पयसोऽभिताप-
स्तत्तापतस्तण्डुलगर्भरन्धिः
देहेन्द्रियास्वाशयसन्निकर्षात्
तत्संसृतिः पुरुषस्यानुरोधात् ०५१०२२
शास्ताभिगोप्ता नृपतिः प्रजानां
यः किङ्करो वै न पिनष्टि पिष्टम्
स्वधर्ममाराधनमच्युतस्य
यदीहमानो विजहात्यघौघम् ०५१०२३
तन्मे भवान्नरदेवाभिमान
मदेन तुच्छीकृतसत्तमस्य
कृषीष्ट मैत्रीदृशमार्तबन्धो
यथा तरे सदवध्यानमंहः ०५१०२४
न विक्रिया विश्वसुहृत्सखस्य
साम्येन वीताभिमतेस्तवापि
महद्विमानात् स्वकृताद्धि मादृङ्
नङ्क्ष्यत्यदूरादपि शूलपाणिः ०५१०२५

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे दशमोऽध्यायः

1.11 upadeśam 2

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं एकदशोऽध्यायः

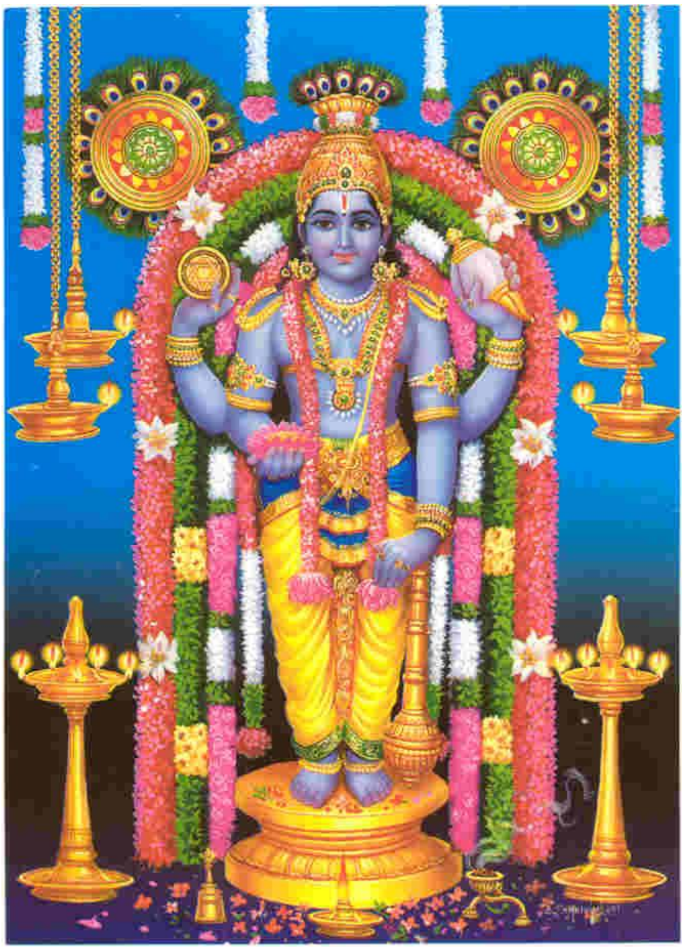

Figure 1.10: guruvayurappan

ब्राह्मण उवाच

अकोविदः कोविदवादवादान्
वदस्यथो नातिविदां वरिष्ठः
न सूरयो हि व्यवहारमेनं
तत्त्वावमर्शेन सहामनन्ति ०५११०१
तथैव राजन्नुरुगार्हमेध-
वितानविद्योरुविजृम्भितेषु
न वेदवादेषु हि तत्त्ववादः
प्रायेण शुद्धो नु चकास्ति साधुः ०५११०२

न तस्य तत्त्वग्रहणाय साक्षाद्
वरीयसीरपि वाचः समासन्
स्वप्ने निरुक्त्या गृहमेधिसौख्यं
न यस्य हेयानुमितं स्वयं स्यात् ०५११०३
यावन्मनो रजसा पूरुषस्य
सत्त्वेन वा तमसा वानुरुद्धम्
चेतोभिराकूतिभिरातनोति
निरङ्कुशं कुशलं चेतरं वा ०५११०४
स वासनात्मा विषयोपरक्तो
गुणप्रवाहो विकृतः षोडशात्मा
बिभ्रत्पृथङ्नामभि रूपभेद-
मन्तर्बहिष्ट्वं च पुरैस्तनोति ०५११०५
दुःखं सुखं व्यतिरिक्तं च तीव्रं
कालोपपन्नं फलमाव्यनक्ति
आलिङ्ग्य मायारचितान्तरात्मा
स्वदेहिनं संसृतिचक्रकूटः ०५११०६
तावानयं व्यवहारः सदाविः
क्षेत्रज्ञसाक्ष्यो भवति स्थूलसूक्ष्मः
तस्मान्मनो लिङ्गमदो वदन्ति
गुणागुणत्वस्य परावरस्य ०५११०७
गुणानुरक्तं व्यसनाय जन्तोः
क्षेमाय नैर्गुण्यमथो मनः स्यात्
यथा प्रदीपो घृतवर्तिमश्नन्
शिखाः सधूमा भजति ह्यन्यदा स्वम्
पदं तथा गुणकर्मानुबद्धं
वृत्तीर्मनः श्रयतेऽन्यत्र तत्त्वम् ०५११०८
एकादशासन्मनसो हि वृत्तय
आकूतयः पञ्च धियोऽभिमानः

मात्राणि कर्माणि पुरं च तासां
वदन्ति हैकादश वीर भूमीः ०५११०९
गन्धाकृतिस्पर्शरसश्रवांसि
विसर्गरत्यर्त्यभिजल्पशिल्पाः
एकादशं स्वीकरणं ममेति
शय्यामहं द्वादशमेक आहुः ०५१११०
द्रव्यस्वभावाशयकर्मकालै-
रेकादशामी मनसो विकाराः
सहस्रशः शतशः कोटिशश्च
क्षेत्रज्ञतो न मिथो न स्वतः स्युः ०५११११
क्षेत्रज्ञ एता मनसो विभूती-
र्जीवस्य मायारचितस्य नित्याः
आविर्हिताः क्वापि तिरोहिताश्च
शुद्धो विचष्टे ह्यविशुद्धकर्तुः ०५१११२
क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः पुराणः
साक्षात्स्वयं ज्योतिरजः परेशः
नारायणो भगवान् वासुदेवः
स्वमाययाऽऽत्मन्यवधीयमानः ०५१११३
यथानिलः स्थावरजङ्गमाना-
मात्मस्वरूपेण निविष्ट ईशेत्
एवं परो भगवान् वासुदेवः
क्षेत्रज्ञ आत्मेदमनुप्रविष्टः ०५१११४
न यावदेतां तनुभृन्नरेन्द्र
विधूय मायां वयुनोदयेन
विमुक्तसङ्गो जितषट्सपत्नो
वेदात्मतत्त्वं भ्रमतीह तावत् ०५१११५
न यावदेतन्मन आत्मलिङ्गं
संसारतापावपनं जनस्य
यच्छोकमोहामयरागलोभ-

वैरानुबन्धं ममतां विधत्ते ०५११६
भ्रातृव्यमेनं तददभ्रवीर्य-
मुपेक्षयाध्येधितमप्रमत्तः
गुरोर्हरेश्चरणोपासनास्त्रो
जहि व्यलीकं स्वयमात्ममोषम् ०५१११७

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे ब्राह्मणरहूगणसंवादे एकादशोऽध्यायः

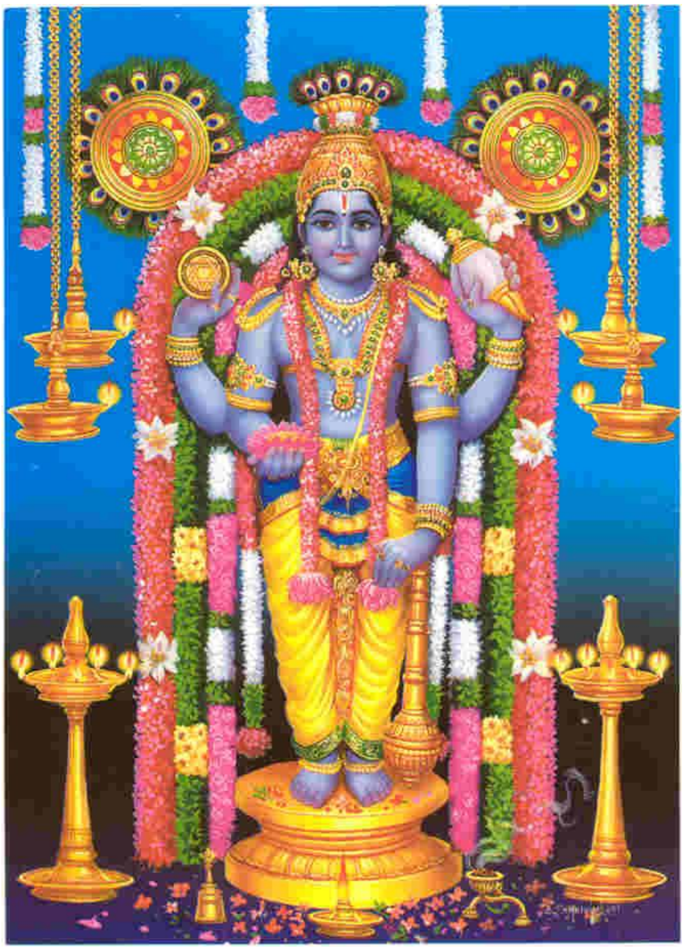

Figure 1.11: guruvayurappan

1.12 pūrvakatha

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं द्वादशोऽध्यायः

रहूगण उवाच

नमो नमः कारणविग्रहाय
स्वरूपतुच्छीकृतविग्रहाय
नमोऽवधूत द्विजबन्धुलिङ्ग-
निगूढनित्यानुभवाय तुभ्यम् ०५१२०१
ज्वरामयार्तस्य यथागदं सत्
निदाघदग्धस्य यथा हिमाम्भः
कुदेहमानाहिविदष्टदृष्टे-
र्ब्रह्मन् वचस्तेऽमृतमौषधं मे ०५१२०२
तस्माद्भवन्तं मम संशयार्थं
प्रक्ष्यामि पश्चादधुना सुबोधम्
अध्यात्मयोगग्रथितं तवोक्त-
माख्याहि कौतूहलचेतसो मे ०५१२०३
यदाह योगेश्वर दृश्यमानं
क्रियाफलं सद्व्यवहारमूलम्
न ह्यञ्जसा तत्त्वविमर्शनाय
भवानमुष्मिन् भ्रमते मनो मे ०५१२०४

ब्राह्मण उवाच

अयं जनो नाम चलन् पृथिव्यां
यः पार्थिवः पार्थिव कस्य हेतोः

तस्यापि चाङ्घ्र्योरधि गुल्फ-
जङ्घा जानूरुमध्योरशिरोधरांसाः ०५१२०५
अंसेऽधि दार्वी शिबिका च यस्यां
सौवीरराजेत्यपदेश आस्ते
यस्मिन् भवान् रूढनिजाभिमानो
राजास्मि सिन्धुष्विति दुर्मदान्धः ०५१२०६
शोच्यानिमांस्त्वमधिकष्टदीनान्
विष्टया निगृह्णन्निरनुग्रहोऽसि
जनस्य गोप्तास्मि विकत्थमानो
न शोभसे वृद्धसभासु धृष्टः ०५१२०७
यदा क्षितावेव चराचरस्य
विदाम निष्ठां प्रभवं च नित्यम्
तन्नामतोऽन्यद् व्यवहारमूलं
निरूप्यतां सत् क्रिययानुमेयम् ०५१२०८
एवं निरुक्तं क्षितिशब्दवृत्त-
मसन्निधानात्परमाणवो ये
अविद्यया मनसा कल्पितास्ते
येषां समूहेन कृतो विशेषः ०५१२०९
एवं कृशं स्थूलमणुर्बृहद्यद्
असच्च सज्जीवमजीवमन्यत्
द्रव्यस्वभावाशयकालकर्म
नाम्नाजयावेहि कृतं द्वितीयम् ०५१२१०
ज्ञानं विशुद्धं परमार्थमेक-
मनन्तरं त्वबहिर्ब्रह्म सत्यम्
प्रत्यक् प्रशान्तं भगवच्छब्दसंज्ञं
यद्वासुदेवं कवयो वदन्ति ०५१२११
रहूगणैतत्तपसा न याति
न चेज्यया निर्वपणाद् गृहाद्वा
नच्छन्दसा नैव जलाग्निसूर्यै-

र्विना महत्पादरजोऽभिषेकम् ०५१२१२
यत्रोत्तमश्लोकगुणानुवादः
प्रस्तूयते ग्राम्यकथाविघातः
निषेव्यमाणोऽनुदिनं मुमुक्षो-
र्मतिं सतीं यच्छति वासुदेवे ०५१२१३
अहं पुरा भरतो नाम राजा
विमुक्तदृष्टश्रुतसङ्गबन्धः
आराधनं भगवत ईहमानो
मृगोऽभवं मृगसङ्गाद्धतार्थः ०५१२१४
सा मां स्मृतिर्मृगदेहेऽपि वीर
कृष्णार्चनप्रभवा नो जहाति
अथो अहं जनसङ्गादसङ्गो
विशङ्कमानोऽविवृतश्चरामि ०५१२१५
तस्मान्नरोऽसङ्गसुसङ्गजात
ज्ञानासिनेहैव विवृक्णमोहः
हरिं तदीहाकथनश्रुताभ्यां
लब्धस्मृतिर्यात्यतिपारमध्वनः ०५१२१६

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे ब्राह्मणरहूगणसंवादे द्वादशोऽध्यायः

1.13 upadeśam 3

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं त्रयोदशोऽध्यायः

ब्राह्मण उवाच

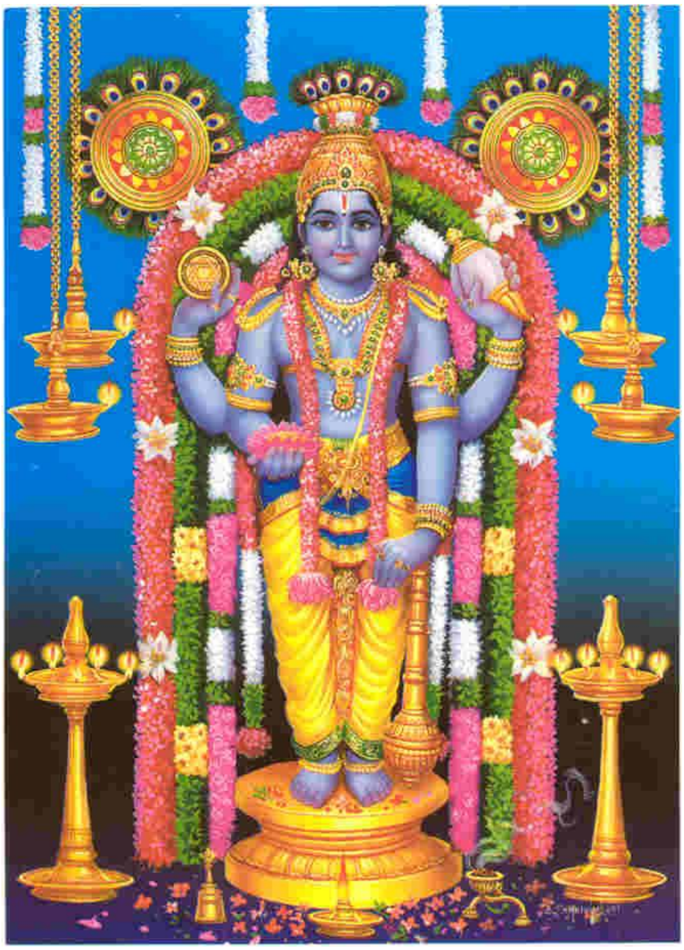

Figure 1.12: guruvayurappan

दुरत्ययेऽध्वन्यजया निवेशितो
रजस्तमःसत्त्वविभक्तकर्मदृक्
स एष सार्थोऽर्थपरः परिभ्रमन्
भवाटवीं याति न शर्म विन्दति ०५१३०१
यस्यामिमे षण्नरदेव दस्यवः
सार्थं विलुम्पन्ति कुनायकं बलात्
गोमायवो यत्र हरन्ति सार्थिकं
प्रमत्तमाविश्य यथोरणं वृकाः ०५१३०२
प्रभूतवीरुत्तृणगुल्मगह्वरे

कठोरदंशैर्मशकैरुपद्रुतः
क्वचित्तु गन्धर्वपुरं प्रपश्यति
क्वचित्क्वचिच्चाशुरयोल्मुकग्रहम् ०५१३०३
निवासतोयद्रविणात्मबुद्धि-
स्ततस्ततो धावति भो अटव्याम्
क्वचिच्च वात्योत्थितपांसुधूम्रा
दिशो न जानाति रजस्वलाक्षः ०५१३०४
अदृश्यझिल्लीस्वनकर्णशूल
उलूकवाग्भिर्व्यथितान्तरात्मा
अपुण्यवृक्षान् श्रयते क्षुधार्दितो
मरीचितोयान्यभिधावति क्वचित् ०५१३०५
क्वचिद्वितोयाः सरितोऽभियाति
परस्परं चालषते निरन्धः
आसाद्य दावं क्वचिदग्नितप्तो
निर्विद्यते क्व च यक्षैर्हृतासुः ०५१३०६
शूरैर्हृतस्वः क्व च निर्विण्णचेताः
शोचन् विमुह्यन्नुपयाति कश्मलम्
क्वचिच्च गन्धर्वपुरं प्रविष्टः
प्रमोदते निर्वृतवन्मुहूर्तम् ०५१३०७
चलन् क्वचित्कण्टकशर्कराङ्घ्रि-
र्नगारुरुक्षुर्विमना इवास्ते
पदे पदेऽभ्यन्तरवह्निनार्दितः
कौटुम्बिकः क्रुध्यति वै जनाय ०५१३०८
क्वचिन्निगीर्णोऽजगराहिना जनो
नावैति किञ्चिद्विपिनेऽपविद्धः
दष्टः स्म शेते क्व च दन्दशूकै-
रन्धोऽन्धकूपे पतितस्तमिस्रे ०५१३०९
कर्हि स्म चित्क्षुद्ररसान् विचिन्वं-

स्तन्मक्षिकाभिर्व्यथितो विमानः
तत्रातिकृच्छ्रात्प्रतिलब्धमानो
बलाद्विलुम्पन्त्यथ तं ततोऽन्ये ०५१३१०
क्वचिच्च शीतातपवातवर्ष
प्रतिक्रियां कर्तुमनीश आस्ते
क्वचिन्मिथो विपणन् यच्च किञ्चिद्
विद्वेषमृच्छत्युत वित्तशाठ्यात् ०५१३११
क्वचित्क्वचित्क्षीणधनस्तु तस्मिन्
शय्यासनस्थानविहारहीनः
याचन् परादप्रतिलब्धकामः
पारक्यदृष्टिर्लभतेऽवमानम् ०५१३१२
अन्योन्यवित्तव्यतिषङ्गवृद्ध
वैरानुबन्धो विवहन्मिथश्च
अध्वन्यमुष्मिन्नुरुकृच्छ्रवित्त-
बाधोपसर्गैर्विहरन् विपन्नः ०५१३१३
तांस्तान् विपन्नान् स हि तत्र तत्र
विहाय जातं परिगृह्य सार्थः
आवर्ततेऽद्यापि न कश्चिदत्र
वीराध्वनः पारमुपैति योगम् ०५१३१४
मनस्विनो निर्जितदिग्गजेन्द्रा
ममेति सर्वे भुवि बद्धवैराः
मृधे शयीरन्न तु तद्व्रजन्ति
यन्न्यस्तदण्डो गतवैरोऽभियाति ०५१३१५
प्रसज्जति क्वापि लताभुजाश्रय-
स्तदाश्रयाव्यक्तपदद्विजस्पृहः
क्वचित्कदाचिद्धरिचक्रतस्त्रसन्
सख्यं विधत्ते बककङ्कगृध्रैः ०५१३१६
तैर्वञ्चितो हंसकुलं समाविश-

न्नरोचयन् शीलमुपैति वानरान्
तज्ज्ञातिरासेन सुनिर्वृतेन्द्रियः
परस्परोद्वीक्षणविस्मृतावधिः ०५१३१७
द्रुमेषु रंस्यन् सुतदारवत्सलो
व्यवायदीनो विवशः स्वबन्धने
क्वचित्प्रमादाद्गिरिकन्दरे पतन्
वल्लीं गृहीत्वा गजभीत आस्थितः ०५१३१८
अतः कथञ्चित्स विमुक्त आपदः
पुनश्च सार्थं प्रविशत्यरिन्दम
अध्वन्यमुष्मिन्नजया निवेशितो
भ्रमञ्जनोऽद्यापि न वेद कश्चन ०५१३१९
रहूगण त्वमपि ह्यध्वनोऽस्य
सन्न्यस्तदण्डः कृतभूतमैत्रः
असज्जितात्मा हरिसेवया शितं
ज्ञानासिमादाय तरातिपारम् ०५१३२०

राजोवाच

अहो नृजन्माखिलजन्मशोभनं
किं जन्मभिस्त्वपरैरप्यमुष्मिन्
न यद्धृषीकेशयशःकृतात्मनां
महात्मनां वः प्रचुरः समागमः ०५१३२१
न ह्यद्भुतं त्वच्चरणाब्जरेणुभि-
र्हतांहसो भक्तिरधोक्षजेऽमला
मौहूर्तिकाद्यस्य समागमाच्च मे
दुस्तर्कमूलोऽपहतोऽविवेकः ०५१३२२
नमो महद्भ्योऽस्तु नमः शिशुभ्यो
नमो युवभ्यो नम आवटुभ्यः

ये ब्राह्मणा गामवधूतलिङ्गा-
श्चरन्ति तेभ्यः शिवमस्तु राज्ञाम् ०५१३२३

श्रीशुक उवाच

इत्येवमुत्तरामातः
स वै ब्रह्मर्षिसुतः सिन्धुपतय
आत्मसतत्त्वं विगणयतः परानुभावः
परमकारुणिकतयोपदिश्य रहूगणेन सकरुणमभि-
वन्दितचरण आपूर्णार्णव इव निभृत-
करणोर्म्याशयो धरणिमिमां विचचार ०५१३२४
सौवीरपतिरपि सुजनसमवगतपरमात्मसतत्त्व
आत्मन्यविद्याध्यारोपितां च देहात्म मतिं विससर्ज
एवं हि नृप भगवदाश्रिताश्रितानुभावः ०५१३२५

राजोवाच

यो ह वा इह बहुविदा महाभागवत
त्वयाभिहितः परोक्षेण वचसा जीवलोकभवाध्वा
स ह्यार्यमनीषया कल्पितविषयो नाञ्जसाव्युत्पन्न-
लोकसमधिगमः ।अथ तदेवैतद्दुरवगमं सम-
वेतानुकल्पेन निर्दिश्यतामिति ०५१३२६

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः

1.14 pārokṣyavivaraṇam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

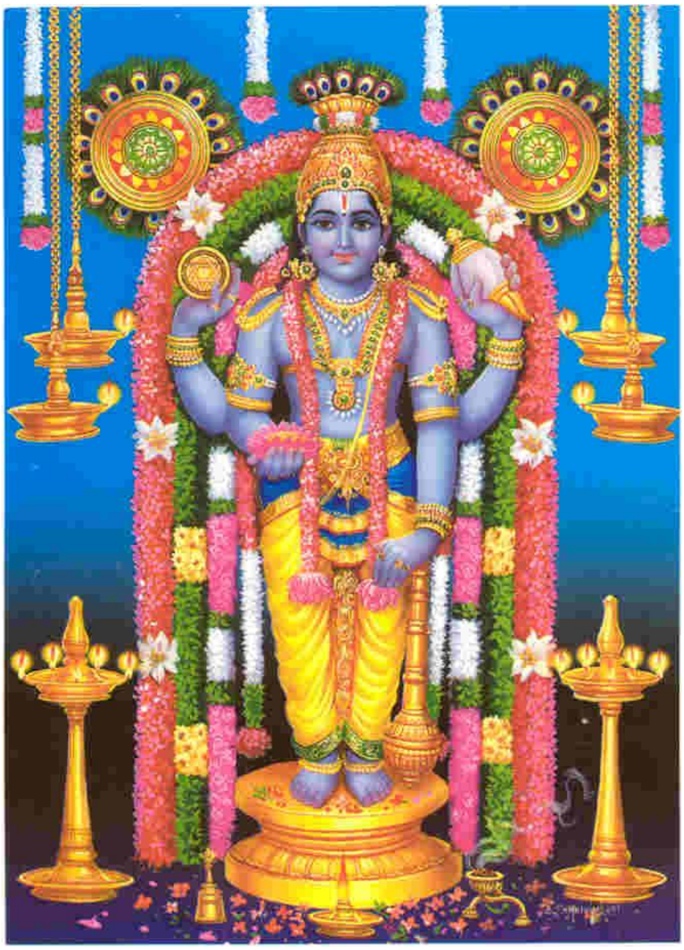

Figure 1.13: guruvayurappan

पञ्चम स्कन्धं चतुर्दशोऽध्यायः

स होवाच

य एष देहात्ममानिनां सत्त्वादिगुण-
विशेषविकल्पितकुशलाकुशलसमवहारविनिर्मित-
विविधदेहावलिभिर्वियोगसंयोगाद्यनादि-
संसारानुभवस्य द्वारभूतेन षडिन्द्रियवर्गेण
तस्मिन्दुर्गाध्ववदसुगमेऽध्वन्यापतित ईश्वरस्य
भगवतो विष्णोर्वशवर्तिन्या मायया जीवलोकोऽयं

यथा वणिक्सार्थोऽर्थपरः स्वदेहनिष्पादित-
कर्मानुभवः श्मशानवदशिवतमायां
संसाराटव्यां गतो नाद्यापि विफलबहुप्रतियोगेहस्तत्तापोप-
शमनीं हरिगुरुचरणारविन्दमधुकरानुपदवीमवरुन्धे ०५१४०१
यस्यामु ह वा एते षडिन्द्रियनामानः कर्मणा
दस्यव एव ते तद्यथा पुरुषस्य धनं यत्कि-
ञ्चिद्धर्मौपयिकं बहुकृच्छ्राधिगतं साक्षात्परम-
पुरुषाराधनलक्षणो योऽसौ धर्मस्तं तु ०५१४०२
सम्पराय उदाहरन्ति तद्धर्म्यं धनं दर्शनस्पर्शन-
श्रवणास्वादनावघ्राणसङ्कल्पव्यवसायगृह-
ग्राम्योपभोगेन कुनाथस्या-
जितात्मनो यथा सार्थस्य विलुम्पन्ति ०५१४०३
अथ च यत्र कौटुम्बिका दारापत्यादयो नाम्ना कर्मणा
वृकसृगाला एवानिच्छतोऽपि कदर्यस्य कुटुम्बिन उरणकव-
त्संरक्ष्यमाणं मिषतोऽपि हरन्ति
यथा ह्यनुवत्सरं कृष्यमाणमप्यदग्धबीजं क्षेत्रं पुन-
रेवावपनकाले गुल्मतृणवीरुद्भिर्गह्वरमिव
भवत्येवमेव गृहाश्रमः कर्मक्षेत्रं यस्मिन्न हि कर्माण्यु-
त्सीदन्ति यदयं कामकरण्ड एष आवसथः ०५१४०४
तत्र गतो दंशमशकसमापसदैर्मनुजैः शलभ-
शकुन्ततस्करमूषकादिभिरुपरुध्यमानबहिःप्राणः
क्वचित् परिवर्तमानोऽस्मिन्नध्वन्यविद्याकामकर्म-
भिरुपरक्तमनसानुपपन्नार्थं नरलोकं गन्धर्वनगर-
मुपपन्नमिति मिथ्यादृष्टिरनुपश्यति ०५१४०५
तत्र च क्वचिदातपोदकनिभान्विषयानुपधावति
पानभोजनव्यवायादिव्यसनलोलुपः ०५१४०६
क्वचिच्चाशेषदोषनिषदनं पुरीषविशेषं तद्वर्णगुण-

निर्मितमतिः सुवर्णमुपादित्-
सत्यग्निकामकातर इवोल्मुकपिशाचम् ०५१४०७
अथ कदाचिन्निवासपानीयद्रविणाद्यनेकात्मोपजीवनाभिनिवेश
एतस्यां संसाराटव्यामितस्ततः परिधावति ०५१४०८
क्वचिच्च वात्यौपम्यया प्रमदयाऽऽरोहमारोपितस्तत्काल-
रजसा रजनीभूत इवासाधुमर्यादो रजस्वलाक्षोऽपि
दिग्देवता अतिरजस्वलमतिर्न विजानाति ०५१४०९
क्वचित्सकृदवगतविषयवैतथ्यः स्वयं पराभिध्यानेन
विभ्रंशितस्मृतिस्तयैव मरीचि-
तोयप्रायांस्तानेवाभिधावति ०५१४१०
क्वचिदुलूकझिल्लीस्वनव-
दतिपरुषरभसाटोपं प्रत्यक्षं परोक्षं वा रिपुराजकुल-
निर्भर्त्सितेनातिव्यथितकर्णमूलहृदयः ०५१४११
स यदा दुग्धपूर्वसुकृतस्तदा कारस्करकाक-
तुण्डाद्यपुण्यद्रुमलताविषोदपानवदुभयार्थशून्य-
द्रविणाञ्जीवन्मृतान् स्वयं जीवन्म्रियमाण उपधावति ०५१४१२
एकदासत्प्रसङ्गान्निकृतमतिर्व्युदकस्रोतः-
स्खलनवद् उभयतोऽपि दुःखदं पाखण्डमभियाति ०५१४१३
यदा तु परबाधयान्ध आत्मने नोपनमति तदा हि पितृपुत्र-
बर्हिष्मतः पितृपुत्रान् वा स खलु भक्षयति ०५१४१४
क्वचिदासाद्य गृहं
दाववत्प्रियार्थविधुरमसुखोदर्कं शोकाग्निना दह्यमानो
भृशं निर्वेदमुपगच्छति ०५१४१५
क्वचित्कालविषमितराजकुलरक्षसापहृत-
प्रियतमधनासुः प्रमृतक इव विगतजीवलक्षण आस्ते ०५१४१६
कदाचिन्मनोरथोपगतपितृपितामहाद्यसत्सदिति स्वप्न-
निर्वृतिलक्षणमनुभवति ०५१४१७
क्वचिद् गृहाश्रमकर्मचोदनातिभरगिरि-

मारुरुक्षमाणो लोकव्यसनकर्षितमनाः कण्टकशर्करा-
क्षेत्रं प्रविशन्निव सीदति ०५१४१८
क्वचिच्च दुःसहेन कायाभ्यन्तरवह्निना
गृहीतसारः स्वकुटुम्बाय क्रुध्यति ०५१४१९
स एव पुनर्निद्राजगरगृहीतोऽन्धे तमसि मग्नः शून्यारण्य
इव शेते नान्यत् किञ्चन वेद शव इवापविद्धः ०५१४२०
कदाचिद् भग्नमानदंष्ट्रो दुर्जनदन्दशूकैरलब्ध-
निद्राक्षणो व्यथितहृदयेनानुक्षीयमाण-
विज्ञानोऽन्धकूपेऽन्धवत्पतति ०५१४२१
कर्हि स्म चित्काममधुलवान् विचिन्वन् यदा परदारपर-
द्रव्याण्यवरुन्धानो राज्ञा स्वामिभिर्वा
निहतः पतत्यपारे निरये ०५१४२२
अथ च तस्मादुभयथापि हि कर्मास्मिन्नात्मनः
संसारावपनमुदाहरन्ति ०५१४२३
मुक्तस्ततो यदि बन्धाद्देवदत्त उपाच्छिनत्ति तस्मादपि
विष्णुमित्र इत्यनवस्थितिः ०५१४२४
क्वचिच्च शीतवाताद्यनेकाधिदैविकभौतिकात्मीयानां दशानां
प्रतिनिवारणेऽकल्पो दुरन्तचिन्तया विषण्ण आस्ते ०५१४२५
क्वचिन्मिथो व्यवहरन् यत्किञ्चिद्धनमन्येभ्यो
वा काकिणिकामात्रमप्यपहरन् यत्किञ्चिद्वा
विद्वेषमेति वित्तशाठ्यात् ०५१४२६
अध्वन्यमुष्मिन्निम उपसर्गास्तथा सुखदुःखरागद्वेषभया-
भिमानप्रमादोन्मादशोकमोहलोभमात्सर्येर्ष्यावमान-
क्षुत्पिपासाधिव्याधिजन्मजरामरणादयः ०५१४२७
क्वापि देवमायया स्त्रिया भुजलतोपगूढः प्रस्कन्नविवेक-
विज्ञानो यद्विहारगृहारम्भाकुलहृदयस्तदाश्रयावसक्त-
सुतदुहितृकलत्रभाषितावलोकविचेष्टितापहृतहृदय आत्मान-
मजितात्मापारेऽन्धे तमसि प्रहिणोति ०५१४२८
कदाचिदीश्वरस्य भगवतो विष्णोश्चक्रात्परमाण्वादि-

द्विपरार्धापवर्गकालोपलक्षणात्परिवर्तितेन वयसा रंहसा
हरत आब्रह्मतृणस्तम्बादीनां भूतानामनिमिषतो मिषतां
वित्रस्तहृदयस्तमेवेश्वरं कालचक्रनिजायुधं साक्षाद्-
भगवन्तं यज्ञपुरुषमनादृत्य पाखण्डदेवताः कङ्क-
गृध्रबकवटप्राया आर्यसमयपरिहृताः
साङ्केत्येनाभिधत्ते ०५१४२९
यदा पाखण्डिभिरात्मवञ्चितैस्तैरुरु वञ्चितो ब्रह्मकुलं
समावसंस्तेषां शीलमुपनयनादिश्रौतस्मार्त-
कर्मानुष्ठानेन भगवतो यज्ञपुरुषस्याराधनमेव तदरोचयन्
शूद्रकुलं भजते निगमाचारेऽशुद्धितो यस्य मिथुनी-
भावः कुटुम्बभरणं यथा वानरजातेः ०५१४३०
तत्रापि निरवरोधः स्वैरेण विहरन्नतिकृपणबुद्धिरन्योन्यमुख-
निरीक्षणादिना ग्राम्यकर्मणैव विस्मृत कालावधिः ०५१४३१
क्वचिद् द्रुमवदैहिकार्थेषु गृहेषु
रंस्यन् यथा वानरः सुतदारवत्सलो व्यवायक्षणः ०५१४३२
एवमध्वन्यवरुन्धानो मृत्युगज-
भयात्तमसि गिरिकन्दरप्राये ०५१४३३
क्वचिच्छीतवाताद्यनेकदैविकभौतिकात्मीयानां दुःखानां
प्रतिनिवारणेऽकल्पो दुरन्तविषयविषण्ण आस्ते ०५१४३४
क्वचिन्मिथो व्यवहरन् यत्किञ्चिद्धन-
मुपयाति वित्तशाठ्येन ०५१४३५
क्वचित्क्षीणधनः शय्यासनाशनाद्युपभोगविहीनो यावदप्रतिलब्ध-
मनोरथोपगतादानेऽवसित-
मतिस्ततस्ततोऽवमानादीनि जनादभिलभते ०५१४३६
एवं वित्तव्यतिषङ्गविवृद्धवैरानुबन्धोऽपि पूर्ववासनया
मिथ उद्वहत्यथापवहति ०५१४३७
एतस्मिन् संसाराध्वनि नानाक्लेशोपसर्ग-
बाधित आपन्नविपन्नो यत्र यस्तमु ह वावेतरस्तत्र

विसृज्य जातं जातमुपादाय शोचन्मुह्यन्
बिभ्यद्विवदन् क्रन्दन् संहृष्यन् गायन्नह्यमानः
साधुवर्जितो नैवावर्ततेऽद्यापि यत आरब्ध एष
नरलोकसार्थो यमध्वनः पारमुपदिशन्ति ०५१४३८
यदिदं योगानुशासनं न वा एत-
दवरुन्धते यन्न्यस्तदण्डा मुनय उपशमशीला
उपरतात्मानः समवगच्छन्ति ०५१४३९
यदपि दिगिभजयिनो यज्विनो ये वै राजर्षयः किं तु परं मृधे
शयीरन्नस्यामेव ममेयमिति कृतवैरानुबन्धायां
विसृज्य स्वयमुपसंहृताः ०५१४४०
कर्मवल्लीमवलम्ब्य तत आपदः कथञ्चिन्नरकाद्विमुक्तः
पुनरप्येवं संसाराध्वनि वर्तमानो नरलोकसार्थमुपयाति
एवमुपरि गतोऽपि ०५१४४१
** तस्येदमुपगायन्ति**
आर्षभस्येह राजर्षेर्मनसापि महात्मनः
नानुवर्त्मार्हति नृपो मक्षिकेव गरुत्मतः ०५१४४२
यो दुस्त्यजान्दारसुतान् सुहृद्राज्यं हृदिस्पृशः
जहौ युवैव मलवदुत्तमश्लोकलालसः ०५१४४३
यो दुस्त्यजान् क्षितिसुतस्वजनार्थदारान्
प्रार्थ्यां श्रियं सुरवरैः सदयावलोकाम्
नैच्छन्नृपस्तदुचितं महतां मधुद्विट्
सेवानुरक्तमनसामभवोऽपि फल्गुः ०५१४४४
यज्ञाय धर्मपतये विधिनैपुणाय
योगाय साङ्ख्यशिरसे प्रकृतीश्वराय
नारायणाय हरये नम इत्युदारं
हास्यन्मृगत्वमपि यः समुदाजहार ०५१४४५
य इदं भागवतसभाजितावदातगुणकर्मणो

**राजर्षेर्भरतस्यानुचरितं स्वस्त्ययनमायुष्यं धन्यं
यशस्यं स्वर्ग्यापवर्ग्यं वानुशृणोत्याख्यास्यत्यभि-
नन्दति च सर्वा एवाशिष आत्मन आशास्ते
न काञ्चन परत इति ०५१४४६**

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे भरतोपाख्याने पारोक्ष्यविवरणं नाम चतुर्दशोऽध्यायः

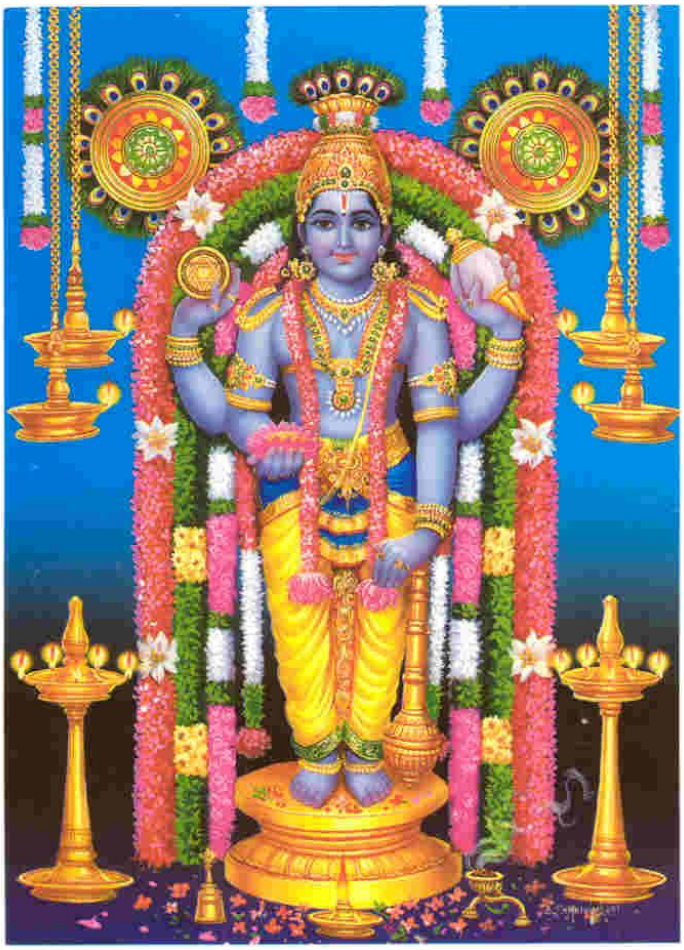

Figure 1.14: guruvayurappan

1.15 priyavratavaṃśānukīrtanam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

भरतस्यात्मजः सुमतिर्नामाभिहितो यमु ह
वाव केचित्पाखण्डिन ऋषभपदवीमनुवर्तमानं ०५१५०१
चानार्या अवेदसमाम्नातां देवतां स्वमनीषया
पापीयस्या कलौ कल्पयिष्यन्ति
तस्माद् वृद्धसेनायां देवताजिन्नाम पुत्रोऽभवत् ०५१५०२
अथासुर्यां तत्तनयो
देवद्युम्नस्ततो धेनुमत्यां सुतः परमेष्ठी
तस्य सुवर्चलायां प्रतीह उपजातः ०५१५०३
य आत्मविद्यामाख्याय स्वयं
संशुद्धो महापुरुषमनुसस्मार ०५१५०४
प्रतीहात्सुवर्चलायां प्रतिहर्त्रादयस्त्रय
आसन्निज्याकोविदाः सूनवः प्रतिहर्तुः
स्तुत्यामजभूमानावजनिषाताम् ०५१५०५
भूम्न ऋषिकुल्यायामुद्गीथस्ततः प्रस्तावो देवकुल्यायां
प्रस्तावान्नियुत्सायां हृदयज आसीद्विभुर्विभो
रत्यां च पृथुषेणस्तस्मान्नक्त आकूत्यां जज्ञे
नक्ताद् द्रुतिपुत्रो गयो राजर्षिप्रवर उदारश्रवा
अजायत साक्षाद्भगवतो विष्णोर्जगद्रिरक्षिषया
गृहीतसत्त्वस्य कलाऽऽत्मवत्त्वादिलक्षणेन
महापुरुषतां प्राप्तः ०५१५०६

स वै स्वधर्मेण
प्रजापालनपोषणप्रीणनोपलालनानुशासन-
लक्षणेनेज्यादिना च भगवति महापुरुषे परावरे
ब्रह्मणि सर्वात्मनार्पितपरमार्थलक्षणेन ब्रह्म-
विच्चरणानुसेवयाऽऽपादितभगवद्भक्तियोगेन
चाभीक्ष्णशः परिभाविततातिशुद्धमतिरुप-
रतानात्म्य आत्मनि स्वयमुपलभ्यमानब्रह्मात्मानु-
भवोऽपि निरभिमान एवावनिमजूगुपत् ०५१५०७
तस्येमां गाथां पाण्डवेय पुराविद उपगायन्ति ०५१५०८
गयं नृपः कः प्रतियाति कर्मभि-
र्यज्वाभिमानी बहुविद्धर्मगोप्ता
समागतश्रीः सदसस्पतिः सतां
सत्सेवकोऽन्यो भगवत्कलामृते ०५१५०९
यमभ्यषिञ्चन् परया मुदा सतीः
सत्याशिषो दक्षकन्याः सरिद्भिः
यस्य प्रजानां दुदुहे धराऽऽशिषो
निराशिषो गुणवत्सस्नुतोधाः ०५१५१०
छन्दांस्यकामस्य च यस्य कामान्
दुदूहुराजह्रुरथो बलिं नृपाः
प्रत्यञ्चिता युधि धर्मेण विप्रा
यदाशिषां षष्ठमंशं परेत्य ०५१५११
यस्याध्वरे भगवानध्वरात्मा
मघोनि माद्यत्युरुसोमपीथे
श्रद्धाविशुद्धाचलभक्तियोग
समर्पितेज्याफलमाजहार ०५१५१२
यत्प्रीणनाद्बर्हिषि देवतिर्यङ्
मनुष्यवीरुत्तृणमाविरिञ्चात्
प्रीयेत सद्यः स ह विश्वजीवः
प्रीतः स्वयं प्रीतिमगाद्गयस्य ०५१५१३

गयाद्गयन्त्यां चित्ररथः सुगतिरवरोधन
इति त्रयः पुत्रा बभूवुश्चित्ररथादूर्णायां
सम्राडजनिष्ट तत उत्कलायां
मरीचिर्मरीचेर्बिन्दुमत्यां बिन्दुमानुदपद्यत
तस्मात्सरघायां मधुर्नामाभवन्मधोः सुमनसि
वीरव्रतस्ततो भोजायां मन्थुप्रमन्थू जज्ञाते मन्थोः
सत्यायां भौवनस्ततो दूषणायां त्वष्टाजनिष्ट
त्वष्टुर्विरोचनायां विरजो विरजस्य शतजित्प्रवरं
पुत्रशतं कन्या च विषूच्यां किल जातम् ०५१५१४
तत्रायं श्लोकः—
प्रैयव्रतं वंशमिमं विरजश्चरमोद्भवः
अकरोदत्यलं कीर्त्या विष्णुः सुरगणं यथा ०५१५१५

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे प्रियव्रतवंशानुकीर्तनं नाम पञ्चदशोऽध्यायः

1.16 bhuvanakośavarṇanam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं षोडशोऽध्यायः

राजोवाच

उक्तस्त्वया भूमण्डलायामविशेषो
यावदादित्यस्तपति यत्र चासौ ज्योतिषां
गणैश्चन्द्रमा वा सह दृश्यते ०५१६०१
तत्रापि प्रियव्रतरथचरणपरिखातैः सप्तभिः सप्त सिन्धव

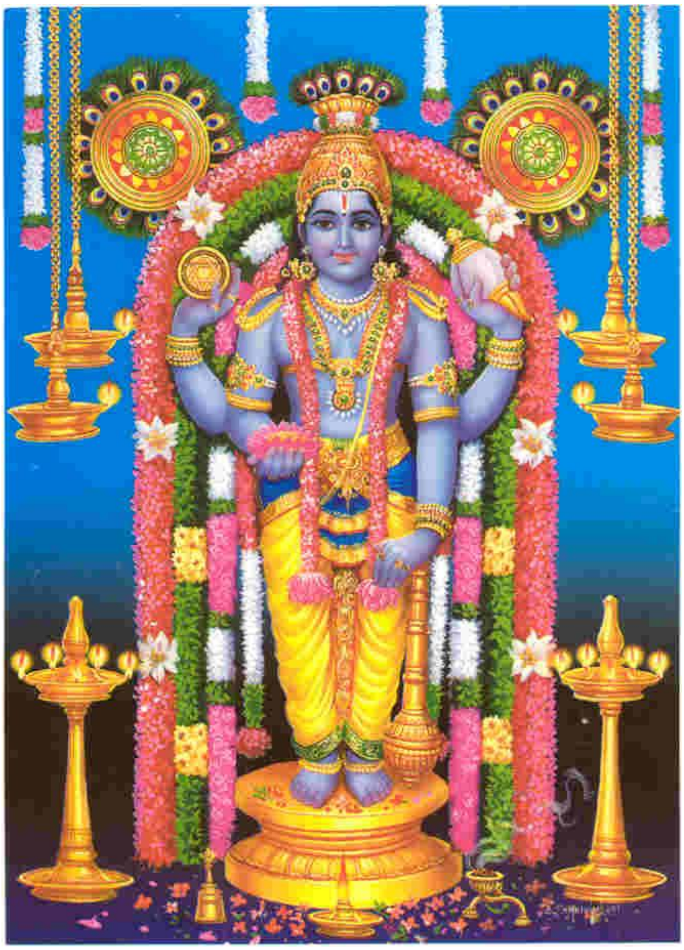

Figure 1.15: guruvayurappan

उपक्लृप्ता यत एतस्याः सप्तद्वीपविशेषविकल्पस्त्वया भगवन्
खलु सूचित एतदेवाखिलमहं मानतो लक्षणतश्च
सर्वं विजिज्ञासामि ०५१६०२
भगवतो गुणमये स्थूलरूप आवेशितं मनो ह्यगुणेऽपि
सूक्ष्मतम आत्मज्योतिषि परे ब्रह्मणि भगवति वासुदेवाख्ये
क्षममावेशितुं तदु हैतद् गुरोऽर्हस्यनुवर्णयितुमिति ०५१६०३

ऋषिरुवाच

न वै महाराज भगवतो मायागुणविभूतेः

काष्ठां मनसा वचसा वाधिगन्तुमलं विबुधायुषापि
पुरुषस्तस्मात्प्राधान्येनैव भूगोलकविशेषं
नामरूपमानलक्षणतो व्याख्यास्यामः ०५१६०४
यो वायं द्वीपः कुवलयकमलकोशाभ्यन्तरकोशो
नियुतयोजनविशालः समवर्तुलो यथा पुष्करपत्रम् ०५१६०५
यस्मिन्नव वर्षाणि नवयोजनसहस्रायामान्यष्टभिर्मर्यादा-
गिरिभिः सुविभक्तानि भवन्ति ०५१६०६
एषां मध्ये इलावृतं नामाभ्यन्तरवर्षं यस्य नाभ्या-
मवस्थितः सर्वतः सौवर्णः कुलगिरिराजो मेरुर्द्वीपा-
यामसमुन्नाहः कर्णिकाभूतः कुवलयकमलस्य मूर्धनि
द्वात्रिंशत् सहस्रयोजनविततो मूले षोडशसहस्रं
तावतान्तर्भूम्यां प्रविष्टः ०५१६०७
उत्तरोत्तरेणेलावृतं नीलः श्वेतः शृङ्गवानिति त्रयो
रम्यकहिरण्मयकुरूणां वर्षाणां मर्यादागिरयः
प्रागायता उभयतः क्षारोदावधयो द्विसहस्रपृथव
एकैकशः पूर्वस्मात्पूर्वस्मादुत्तर उत्तरो
दशांशाधिकांशेन दैर्घ्य एव ह्रसन्ति ०५१६०८
एवं दक्षिणेनेलावृतं निषधो हेमकूटो हिमालय इति
प्रागायता यथा नीलादयोऽयुतयोजनोत्सेधा हरिवर्षकिम्पुरुष-
भारतानां यथासङ्ख्यम् ०५१६०९
तथैवेलावृतमपरेण पूर्वेण च माल्यवद्गन्धमादना-
वानीलनिषधायतौ द्विसहस्रं पप्रथतुः केतुमाल-
भद्राश्वयोः सीमानं विदधाते ०५१६१०
मन्दरो मेरुमन्दरः सुपार्श्वः कुमुद इत्ययुतयोजनविस्तारोन्नाहा
मेरोश्चतुर्दिशमवष्टम्भगिरय उपक्लृप्ताः ०५१६११
चतुर्ष्वेतेषु चूतजम्बूकदम्बन्यग्रोधाश्चत्वारः पादप-
प्रवराः पर्वतकेतव इवाधिसहस्रयोजनोन्नाहास्तावद्

विटपविततयः शतयोजनपरिणाहाः ०५१६१२
ह्रदाश्चत्वारः पयोमध्विक्षुरसमृष्टजला यदुपस्पर्शिन
उपदेवगणा योगैश्वर्याणि स्वाभाविकानि
भरतर्षभ धारयन्ति ०५१६१३
देवोद्यानानि च भवन्ति चत्वारि नन्दनं चैत्ररथं
वैभ्राजकं सर्वतोभद्रमिति ०५१६१४
येष्वमरपरिवृढाः सह सुरललनाललामयूथपतय उपदेव-
गणैरुपगीयमानमहिमानः किल विहरन्ति ०५१६१५
मन्दरोत्सङ्ग एकादशशतयोजनोत्तुङ्गदेवचूतशिरसो गिरिशिखर-
स्थूलानि फलान्यमृतकल्पानि पतन्ति ०५१६१६
तेषां विशीर्यमाणानामतिमधुरसुरभिसुगन्धिबहुलारुण-
रसोदेनारुणोदा नाम नदी मन्दरगिरिशिखरान्निपतन्ती
पूर्वेणेलावृतमुपप्लावयति ०५१६१७
यदुपजोषणाद्भवान्या अनुचरीणां पुण्यजनवधूनामवयव-
स्पर्शसुगन्धवातो दशयोजनं समन्तादनुवासयति ०५१६१८
एवं जम्बूफलानामत्युच्चनिपातविशीर्णानामनस्थि-
प्रायाणामिभकायनिभानां रसेन जम्बू नाम नदी मेरुमन्दर-
शिखरादयुतयोजनादवनितले निपतन्ती दक्षिणेनात्मानं
यावदिलावृतमुपस्यन्दयति ०५१६१९
तावदुभयोरपि रोधसोर्या मृत्तिका तद्रसेनानुविध्यमाना
वाय्वर्कसंयोगविपाकेन सदामरलोकाभरणं जाम्बूनदं
नाम सुवर्णं भवति ०५१६२०
यदु ह वाव विबुधादयः सह युवतिभिर्मुकुटकटककटिसूत्रा-
द्याभरणरूपेण खलु धारयन्ति ०५१६२१
यस्तु महाकदम्बः सुपार्श्वनिरूढो यास्तस्य
कोटरेभ्यो विनिःसृताः पञ्चायामपरिणाहाः पञ्च
मधुधाराः सुपार्श्वशिखरात्पतन्त्योऽपरेणात्मान-
मिलावृतमनुमोदयन्ति ०५१६२२

या ह्युपयुञ्जानानां मुखनिर्वासितो वायुः
समन्ताच्छतयोजनमनुवासयति ०५१६२३
एवं कुमुदनिरूढो यः शतवल्शो नाम वटस्तस्य
स्कन्धेभ्यो नीचीनाः पयोदधिमधुघृत गुडान्नाद्यम्बरशय्या-
सनाभरणादयः सर्व एव कामदुघा नदाः कुमुदाग्रात्-
पतन्तस्तमुत्तरेणेलावृतमुपयोजयन्ति ०५१६२४
यानुपजुषाणानां न कदाचिदपि प्रजानां वलीपलितक्लम-
स्वेददौर्गन्ध्यजरामयमृत्युशीतोष्णवैवर्ण्योपसर्गादयस्ताप-
विशेषा भवन्ति यावज्जीवं सुखं निरतिशयमेव ०५१६२५
कुरङ्गकुररकुसुम्भवैकङ्कत्रिकूटशिशिरपतङ्गरुचकनिषध-
शिनीवासकपिलशङ्खवैदूर्यजारुधिहंसऋषभनाग-
कालञ्जरनारदादयो विंशतिगिरयो मेरोः कर्णिकाया इव
केसरभूता मूलदेशे परित उपक्लृप्ताः ०५१६२६
जठरदेवकूटौ मेरुं पूर्वेणाष्टादशयोजनसहस्र-
मुदगायतौ द्विसहस्रं पृथुतुङ्गौ भवतः एवमपरेण
पवनपारियात्रौ दक्षिणेन कैलासकरवीरौ प्रागायतावेव-
मुत्तरतस्त्रिशृङ्गमकरावष्टभिरेतैः परिस्तृतोऽग्निरिव
परितश्चकास्ति काञ्चनगिरिः ०५१६२७
मेरोर्मूर्धनि भगवत आत्मयोनेर्मध्यत उपक्लृप्तां
पुरीमयुतयोजनसाहस्रीं समचतुरस्रां
शातकौम्भीं वदन्ति ०५१६२८
तामनुपरितो लोकपालानामष्टानां यथादिशं यथारूपं
तुरीयमानेन पुरोऽष्टावुपक्लृप्ताः ०५१६२९

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे भुवनकोशवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः

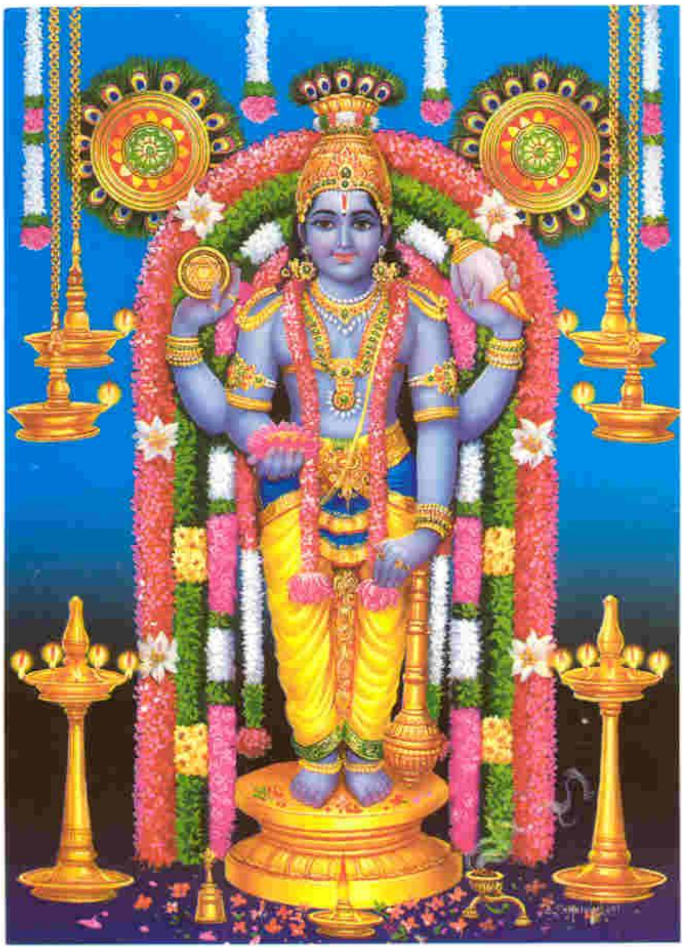

Figure 1.16: guruvayurappan

1.17 bhuvanakośavarṇanaṃ 2

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं सप्तदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

तत्र भगवतः साक्षाद्यज्ञलिङ्गस्य

विष्णोर्विक्रमतो वामपादाङ्गुष्ठनखनिर्भिन्नोर्ध्वाण्ड-
कटाहविवरेणान्तःप्रविष्टा या बाह्यजलधारा तच्चरण-
पङ्कजावनेजनारुणकिञ्जल्कोपरञ्जिताखिलजगदघमलापहोप-
स्पर्शनामला साक्षाद्भगवत्पदीत्यनुपलक्षितवचोऽभिधीय-
मानातिमहता कालेन युगसहस्रोपलक्षणेन दिवो मूर्धन्य-
वततार यत्तद्विष्णुपदमाहुः ०५१७०१

यत्र ह वाव वीरव्रत औत्तानपादिः परमभागवतोऽस्मत्कुल-
देवताचरणारविन्दोदकमिति यामनुसवनमुत्कृष्यमाणभगवद्-
भक्तियोगेन दृढं क्लिद्यमानान्तर्हृदय औत्कण्ठ्यविवशा-
मीलितलोचनयुगलकुड्मलविगलितामलबाष्पकलयाभिव्यज्य
मानरोमपुलककुलकोऽधुनापि परमादरेण
शिरसा बिभर्ति ०५१७०२

ततः सप्त ऋषयस्तत्प्रभावाभिज्ञा यां ननु तपस आत्यन्तिकी
सिद्धिरेतावती भगवति सर्वात्मनि वासुदेवेऽनुपरतभक्तियोग-
लाभेनैवोपेक्षितान्यार्थात्मगतयो मुक्तिमिवागतां मुमुक्षव
इव सबहुमानमद्यापि जटाजूटैरुद्वहन्ति ०५१७०३

ततोऽनेकसहस्रकोटिविमानानीकसङ्कुलदेवयानेनावतरन्तीन्दु
मण्डलमावार्य ब्रह्मसदने निपतति ०५१७०४

तत्र चतुर्धा भिद्यमाना चतुर्भिर्नामभिश्चतुर्दिशमभि-
स्पन्दन्ती नदनदीपतिमेवाभिनिविशति
सीतालकनन्दा चक्षुर्भद्रेति ०५१७०५

सीता तु ब्रह्मसदनात्केसराचलादिगिरि शिखरेभ्योऽधोऽधः
प्रस्रवन्ती गन्धमादनमूर्धसु पतित्वान्तरेण भद्राश्ववर्षं
प्राच्यां दिशि क्षारसमुद्रमभिप्रविशति ०५१७०६

एवं माल्यवच्छिखरान्निष्पतन्ती ततोऽनुपरतवेगा केतुमालमभि
चक्षुः प्रतीच्यां दिशि सरित्पतिं प्रविशति ०५१७०७

भद्रा चोत्तरतो मेरुशिरसो निपतिता गिरिशिखराद्गिरिशिखरमति-

हाय शृङ्गवतः शृङ्गादवस्यन्दमाना उत्तरांस्तु कुरूनभित
उदीच्यां दिशि जलधिमभिप्रविशति ०५१७०८
तथैवालकनन्दा दक्षिणेन ब्रह्मसदनाद्बहूनि गिरिकूटा-
न्यतिक्रम्य हेमकूटाद्धैमकूटान्यतिरभसतररंहसा
लुठयन्ती भारतमभिवर्षं दक्षिणस्यां दिशि जलधिमभि-
प्रविशति यस्यां स्नानार्थं चागच्छतः पुंसः पदे
पदेऽश्वमेधराजसूयादीनां फलं न दुर्लभमिति ०५१७०९
अन्ये च नदा नद्यश्च वर्षे वर्षे सन्ति बहुशो
मेर्वादिगिरिदुहितरः शतशः ०५१७१०
तत्रापि भारतमेव वर्षं कर्मक्षेत्रमन्यान्यष्ट वर्षाणि
स्वर्गिणां पुण्यशेषोपभोगस्थानानि भौमानि स्वर्गपदानि
व्यपदिशन्ति ०५१७११
एषु पुरुषाणामयुतपुरुषायुर्वर्षाणां देवकल्पानां नागा-
युतप्राणानां वज्रसंहननबलवयोमोदप्रमुदितमहासौरत-
मिथुनव्यवायापवर्गवर्षधृतैकगर्भकलत्राणां तत्र तु
त्रेतायुगसमः कालो वर्तते ०५१७१२
यत्र ह देवपतयः स्वैः स्वैर्गणनायकैर्विहितमहार्हणाः
सर्वर्तुकुसुमस्तबकफलकिसलयश्रियाऽऽनम्यमानविटपलता-
विटपिभिरुपशुम्भमानरुचिरकाननाश्रमायतनवर्षगिरि-
द्रोणीषु तथा चामलजलाशयेषु विकचविविधनववनरुहामोद-
मुदितराजहंसजलकुक्कुटकारण्डवसारसचक्रवाकादिभिर्मधु-
करनिकराकृतिभिरुपकूजितेषु जलक्रीडादिभिर्विचित्रविनोदैः
सुललितसुरसुन्दरीणां
कामकलिलविलासहासलीलावलोकाकृष्ट-
मनोदृष्टयः स्वैरं विहरन्ति ०५१७१३
नवस्वपि वर्षेषु भगवान्नारायणो महापुरुषः पुरुषाणां
तदनुग्रहायात्मतत्त्वव्यूहेनात्मनाद्यापि सन्निधीयते ०५१७१४

इलावृते तु भगवान् भव एक एव पुमान्न ह्यन्यस्तत्रापरो
निर्विशति भवान्याः शापनिमित्तज्ञो यत्प्रवेक्ष्यतः
स्त्रीभावस्तत्पश्चाद्वक्ष्यामि ०५१७१४
भवानीनाथैः स्त्रीगणार्बुदसहस्रैरवरुध्यमानो भगवत-
श्चतुर्मूर्तेर्महापुरुषस्य तुरीयां तामसीं मूर्तिं प्रकृति-
मात्मनः सङ्कर्षणसंज्ञामात्मसमाधिरूपेण
सन्निधाप्यैतदभिगृणन् भव उपधावति ०५१७१५

श्रीभगवानुवाच

ॐ नमो भगवते महापुरुषाय सर्वगुण-
सङ्ख्यानायानन्तायाव्यक्ताय नम इति ०५१७१६
भजे भजन्यारणपादपङ्कजं
भगस्य कृत्स्नस्य परं परायणम्
भक्तेष्वलं भावितभूतभावनं
भवापहं त्वां भवभावमीश्वरम् ०५१७१७
न यस्य मायागुणचित्तवृत्तिभि-
र्निरीक्षतो ह्यण्वपि दृष्टिरज्यते
ईशे यथा नोऽजितमन्युरंहसां
कस्तं न मन्येत जिगीषुरात्मनः ०५१७१८
असदृशो यः प्रतिभाति मायया
क्षीबेव मध्वासवताम्रलोचनः
न नागवध्वोऽर्हण ईशिरे ह्रिया
यत्पादयोः स्पर्शनधर्षितेन्द्रियाः ०५१७१९
यमाहुरस्य स्थितिजन्मसंयमं
त्रिभिर्विहीनं यमनन्तमृषयः
न वेद सिद्धार्थमिव क्वचित्स्थितं
भूमण्डलं मूर्धसहस्रधामसु ०५१७२०

यस्याद्य आसीद् गुणविग्रहो महान्
विज्ञानधिष्ण्यो भगवानजः किल
यत्सम्भवोऽहं त्रिवृता स्वतेजसा
वैकारिकं तामसमैन्द्रियं सृजे ०५१७२१

एते वयं यस्य वशे महात्मनः
स्थिताः शकुन्ता इव सूत्रयन्त्रिताः
महानहं वैकृततामसेन्द्रियाः
सृजाम सर्वे यदनुग्रहादिदम् ०५१७२२

यन्निर्मितां कर्ह्यपि कर्मपर्वणीं
मायां जनोऽयं गुणसर्गमोहितः
न वेद निस्तारणयोगमञ्जसा
तस्मै नमस्ते विलयोदयात्मने ०५१७२३

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः

1.18 bhuvanakośavarṇanaṃ 3

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं अष्टादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

तथा च भद्रश्रवा नाम धर्मसुतस्तत्कुलपतयः
पुरुषा भद्राश्ववर्षे साक्षाद्भगवतो वासुदेवस्य प्रियां
तनुं धर्ममयीं हयशीर्षाभिधानां परमेण समाधिना
सन्निधाप्येदमभिगृणन्त उपधावन्ति ०५१८०२

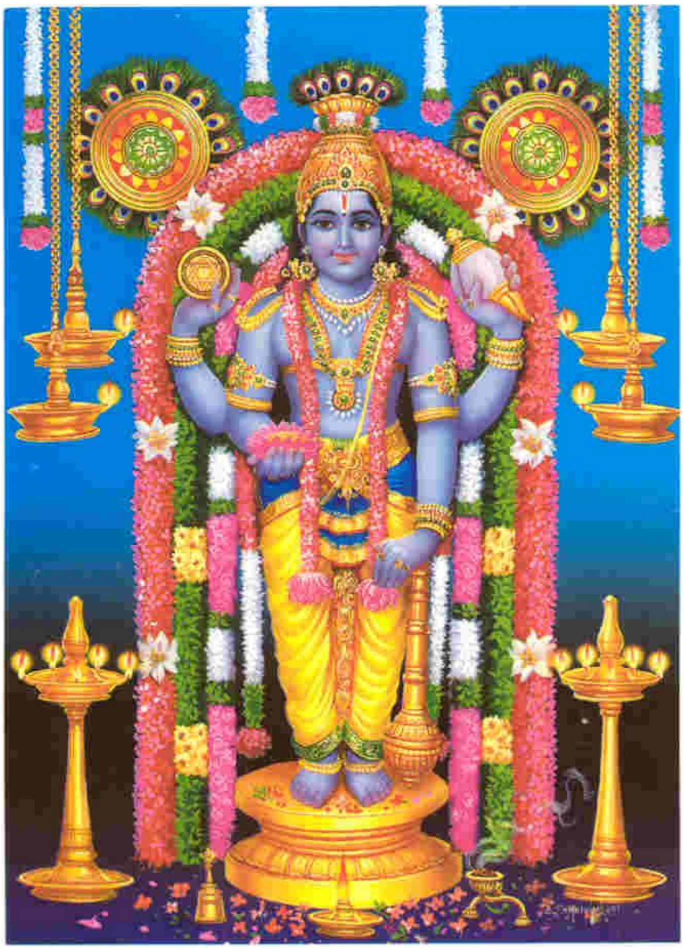

Figure 1.17: guruvayurappan

भद्रश्रवस ऊचुः

ॐ नमो भगवते धर्मायात्मविशोधनाय नम इति
अहो विचित्रं भगवद्विचेष्टितं
घ्नन्तं जनोऽयं हि मिषन्न पश्यति
ध्यायन्नसद्यर्हि विकर्म सेवितुं
निर्हृत्य पुत्रं पितरं जिजीविषति ०५१८०३
वदन्ति विश्वं कवयः स्म नश्वरं
पश्यन्ति चाध्यात्मविदो विपश्चितः
तथापि मुह्यन्ति तवाज मायया

सुविस्मितं कृत्यमजं नतोऽस्मि तम् ०५१८०४
विश्वोद्भवस्थाननिरोधकर्म ते
ह्यकर्तुरङ्गीकृतमप्यपावृतः
युक्तं न चित्रं त्वयि कार्यकारणे
सर्वात्मनि व्यतिरिक्ते च वस्तुतः ०५१८०५
वेदान् युगान्ते तमसा तिरस्कृतान्
रसातलाद्यो नृतुरङ्गविग्रहः
प्रत्याददे वै कवयेऽभियाचते
तस्मै नमस्तेऽवितथेहिताय इति ०५१८०६
हरिवर्षे चापि भगवान्नरहरिरूपेणास्ते
तद्रूपग्रहणनिमित्तमुत्तरत्राभिधास्ये तद्दयितं
रूपं महापुरुषगुणभाजनो महाभागवतो
दैत्यदानवकुलतीर्थीकरणशीलाचरितः प्रह्लादोऽव्यवधाना-
नन्यभक्तियोगेन सह तद्वर्षपुरुषैरुपास्ते इदं चोदाहरति ०५१८०७
ॐ नमो भगवते नरसिंहाय नमस्तेजस्तेजसे आविराविर्भव
वज्रनख वज्रदंष्ट्र कर्माशयान् रन्धय रन्धय तमो ग्रस
ग्रस ॐ स्वाहा अभयमभयमात्मनि भूयिष्ठा ॐ क्ष्रौम् ०५१८०८
स्वस्त्यस्तु विश्वस्य खलः प्रसीदतां
ध्यायन्तु भूतानि शिवं मिथो धिया
मनश्च भद्रं भजतादधोक्षजे
आवेश्यतां नो मतिरप्यहैतुकी ०५१८०९
मागारदारात्मजवित्तबन्धुषु
सङ्गो यदि स्याद्भगवत्प्रियेषु नः
यः प्राणवृत्त्या परितुष्ट आत्मवान्
सिद्ध्यत्यदूरान्न तथेन्द्रियप्रियः ०५१८१०
यत्सङ्गलब्धं निजवीर्यवैभवं
तीर्थं मुहुः संस्पृशतां हि मानसम्
हरत्यजोऽन्तः श्रुतिभिर्गतोऽङ्गजं

को वै न सेवेत मुकुन्दविक्रमम् ०५१८११
यस्यास्ति भक्तिर्भगवत्यकिञ्चना
सर्वैर्गुणैस्तत्र समासते सुराः
हरावभक्तस्य कुतो महद्गुणा
मनोरथेनासति धावतो बहिः ०५१८१२
हरिर्हि साक्षाद्भगवान् शरीरिणा-
मात्मा झषाणामिव तोयमीप्सितम्
हित्वा महांस्तं यदि सज्जते गृहे
तदा महत्त्वं वयसा दम्पतीनाम् ०५१८१३
तस्माद्रजोरागविषादमन्यु-
मानस्पृहाभयदैन्याधिमूलम्
हित्वा गृहं संसृतिचक्रवालं
नृसिंहपादं भजताकुतोभयमिति ०५१८१४
केतुमालेऽपि भगवान् कामदेवस्वरूपेण लक्ष्म्याः प्रिय-
चिकीर्षया प्रजापतेर्दुहितॄणां पुत्राणां तद्वर्षपतीनां
पुरुषायुषाहोरात्रपरिसङ्ख्यानानां यासां गर्भा महा-
पुरुषमहास्त्रतेजसोद्वेजितमनसां विध्वस्ता
व्यसवः संवत्सरान्ते विनिपतन्ति ०५१८१५
अतीव सुललितगतिविलासविलसितरुचिरहासलेशावलोक-
लीलया किञ्चिदुत्तम्भितसुन्दरभ्रूमण्डलसुभगवद-
नारविन्दश्रिया रमां रमयन्निन्द्रियाणि रमयते ०५१८१६
तद्भगवतो मायामयं रूपं परमसमाधियोगेन रमा देवी
संवत्सरस्य रात्रिषु प्रजापतेर्दुहितृभिरुपेताहःसु च तद्-
भर्तृभिरुपास्ते इदं चोदाहरति ०५१८१७
ॐ ह्रां ह्रीं ह्रूं ॐ नमो भगवते हृषीकेशाय सर्वगुण-
विशेषैर्विलक्षितात्मने आकूतीनां चित्तीनां चेतसां
विशेषाणां चाधिपतये षोडशकलायच्छन्दोमयायान्नम-

यायामृतमयाय सर्वमयाय सहसे ओजसे बलाय
कान्ताय कामाय नमस्ते उभयत्र भूयात् ०५१८१८
स्त्रियो व्रतैस्त्वा हृषीकेश्वरं स्वतो
ह्याराध्य लोके पतिमाशासतेऽन्यम्
तासां न ते वै परिपान्त्यपत्यं
प्रियं धनायूंषि यतोऽस्वतन्त्राः ०५१८१९
स वै पतिः स्यादकुतोभयः स्वयं
समन्ततः पाति भयातुरं जनम्
स एक एवेतरथा मिथो भयं
नैवात्मलाभादधि मन्यते परम् ०५१८२०
या तस्य ते पादसरोरुहार्हणं
निकामयेत्साखिलकामलम्पटा
तदेव रासीप्सितमीप्सितोऽर्चितो
यद् भग्नयाच्ञा भगवन्प्रतप्यते ०५१८२१
मत्प्राप्तयेऽजेशसुरासुरादय-
स्तप्यन्त उग्रं तप ऐन्द्रिये धियः
ऋते भवत्पादपरायणान्न मां
विन्दन्त्यहं त्वद्धृदया यतोऽजित ०५१८२२
स त्वं ममाप्यच्युत शीर्ष्णि वन्दितं
कराम्बुजं यत्त्वदधायि सात्वताम्
बिभर्षि मां लक्ष्म वरेण्य मायया
क ईश्वरस्येहितमूहितुं विभुरिति ०५१८२३
रम्यके च भगवतः प्रियतमं मात्स्यमवताररूपं
तद्वर्षपुरुषस्य मनोः प्राक्प्रदर्शितं स इदानीमपि
महता भक्तियोगेनाराधयतीदं चोदाहरति ०५१८२४
ॐ नमो भगवते मुख्यतमाय नमः सत्त्वाय प्राणायौजसे सहसे
बलाय महामत्स्याय नम इति ०५१८२५
अन्तर्बहिश्चाखिललोकपालकै-
रदृष्टरूपो विचरस्युरुस्वनः

स ईश्वरस्त्वं य इदं वशेऽनय-
न्नाम्ना यथा दारुमयीं नरः स्त्रियम् ०५१८२६
यं लोकपालाः किल मत्सरज्वरा
हित्वा यतन्तोऽपि पृथक्समेत्य च
पातुं न शेकुर्द्विपदश्चतुष्पदः
सरीसृपं स्थाणु यदत्र दृश्यते ०५१८२७
भवान् युगान्तार्णव ऊर्मिमालिनि
क्षोणीमिमामोषधिवीरुधां निधिम्
मया सहोरु क्रमतेऽज ओजसा
तस्मै जगत्प्राणगणात्मने नम इति ०५१८२८
हिरण्मयेऽपि भगवान्निवसति कूर्मतनुं बिभ्राणस्तस्य तत्-
प्रियतमां तनुमर्यमा सह वर्षपुरुषैः पितृगणाधिपतिरुप-
धावति मन्त्रमिमं चानुजपति ०५१८२९
ॐ नमो भगवते अकूपाराय सर्वसत्त्वगुणविशेषणायानुप-
लक्षितस्थानाय नमो वर्ष्मणे नमो भूम्ने
नमो नमोऽवस्थानाय नमस्ते ०५१८३०
यद्रूपमेतन्निजमाययार्पित-
मर्थस्वरूपं बहुरूपरूपितम्
सङ्ख्या न यस्यास्त्ययथोपलम्भनात्
तस्मै नमस्तेऽव्यपदेशरूपिणे ०५१८३१
जरायुजं स्वेदजमण्डजोद्भिदं
चराचरं देवर्षिपितृभूतमैन्द्रियम्
द्यौः खं क्षितिः शैलसरित्समुद्र
द्वीपग्रहर्क्षेत्यभिधेय एकः ०५१८३२
यस्मिन्नसङ्ख्येयविशेषनाम
रूपाकृतौ कविभिः कल्पितेयम्
सङ्ख्या यया तत्त्वदृशापनीयते
तस्मै नमः साङ्ख्यनिदर्शनाय ते इति ०५१८३३

उत्तरेषु च कुरुषु भगवान् यज्ञपुरुषः कृतवराहरूप आस्ते
तं तु देवी हैषा भूः सह कुरुभिरस्खलितभक्तियोगेनो-
पधावति इमां च परमामुपनिषदमावर्तयति ०५१८३४
ॐ नमो भगवते मन्त्रतत्त्वलिङ्गाय यज्ञक्रतवे महाध्वरा-
वयवाय महापुरुषाय नमः
कर्मशुक्लाय त्रियुगाय नमस्ते ०५१८३५
यस्य स्वरूपं कवयो विपश्चितो
गुणेषु दारुष्विव जातवेदसम्
मथ्नन्ति मथ्ना मनसा दिदृक्षवो
गूढं क्रियार्थैर्नम ईरितात्मने ०५१८३६
द्रव्यक्रियाहेत्वयनेशकर्तृभि-
र्मायागुणैर्वस्तुनिरीक्षितात्मने
अन्वीक्षयाङ्गातिशयात्मबुद्धिभि-
र्निरस्तमायाकृतये नमो नमः ०५१८३७
करोति विश्वस्थितिसंयमोदयं
यस्येप्सितं नेप्सितमीक्षितुर्गुणैः
माया यथायो भ्रमते तदाश्रयं
ग्राव्णो नमस्ते गुणकर्मसाक्षिणे ०५१८३८
प्रमथ्य दैत्यं प्रतिवारणं मृधे
यो मां रसाया जगदादिसूकरः
कृत्वाग्रदंष्ट्रे निरगादुदन्वतः
क्रीडन्निवेभः प्रणतास्मि तं विभुमिति ०५१८३९

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे भुवनकोशवर्णनं नामाष्टादशोऽध्यायः

1.19 jambūdvīpavarṇanam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

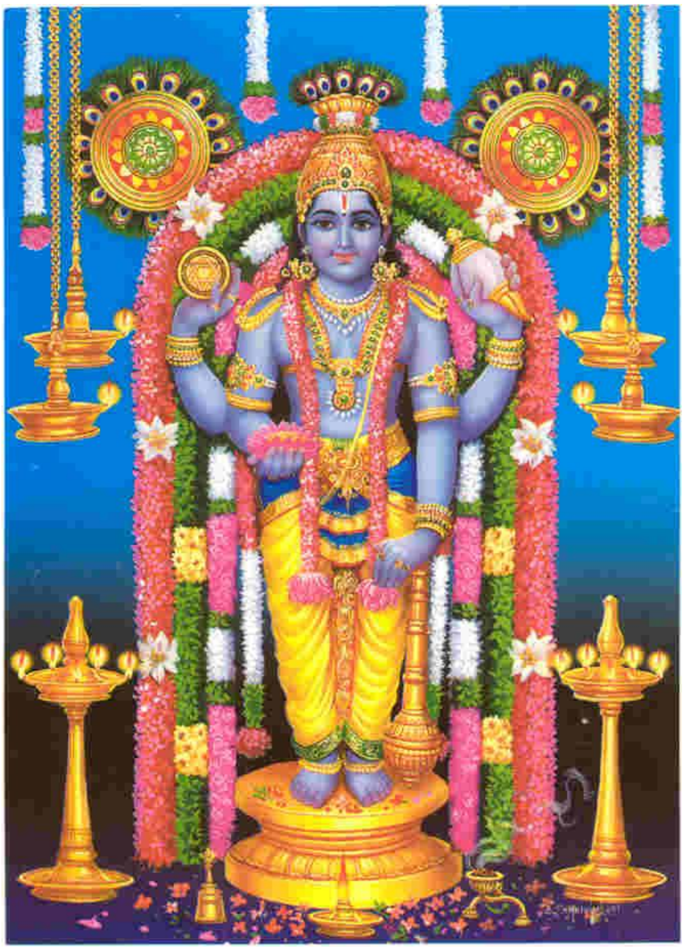

Figure 1.18: guruvayurappan

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

किम्पुरुषे वर्षे भगवन्तमादिपुरुषं
लक्ष्मणाग्रजं सीताभिरामं रामं तच्चरण
सन्निकर्षाभिरतः परमभागवतो हनुमान् सह
किम्पुरुषैरविरतभक्तिरुपास्ते ०५१९०१

आर्ष्टिषेणेन सह गन्धर्वैरनुगीयमानां
परमकल्याणीं भर्तृभगवत्कथां समुपशृणोति
स्वयं चेदं गायति ०५१९०२
ॐ नमो भगवते उत्तमश्लोकाय नम
आर्यलक्षणशीलव्रताय
नम उपशिक्षितात्मन उपासितलोकाय
नमः साधुवादनिकषणाय
नमो ब्रह्मण्यदेवाय महापुरुषाय
महाराजाय नम इति ०५१९०३
यत्तद्विशुद्धानुभवमात्रमेकं
स्वतेजसा ध्वस्तगुणव्यवस्थम्
प्रत्यक्प्रशान्तं सुधियोपलम्भनं
ह्यनामरूपं निरहं प्रपद्ये ०५१९०४
मर्त्यावतारस्त्विह मर्त्यशिक्षणं
रक्षोवधायैव न केवलं विभोः
कुतोऽन्यथा स्याद्रमतः स्व आत्मनः
सीताकृतानि व्यसनानीश्वरस्य ०५१९०५
न वै स आत्माऽऽत्मवतां सुहृत्तमः
सक्तस्त्रिलोक्यां भगवान् वासुदेवः
न स्त्रीकृतं कश्मलमश्नुवीत
न लक्ष्मणं चापि विहातुमर्हति ०५१९०६
न जन्म नूनं महतो न सौभगं
न वाङ् न बुद्धिर्नाकृतिस्तोषहेतुः
तैर्यद्विसृष्टानपि नो वनौकस-
श्चकार सख्ये बत लक्ष्मणाग्रजः ०५१९०७
सुरोऽसुरो वाप्यथ वानरो नरः
सर्वात्मना यः सुकृतज्ञमुत्तमम्
भजेत रामं मनुजाकृतिं हरिं
य उत्तराननयत्कोसलान्दिवमिति ०५१९०८

भारतेऽपि वर्षे भगवान्नरनारायणाख्य-
आकल्पान्तमुपचितधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्योपशमोपरमात्मोप-
लम्भनमनुग्रहायात्मवतामनुकम्पया तपोऽव्यक्तगतिश्चरति
तं भगवान्नारदो वर्णाश्रमवतीभिर्भारतीभिः प्रजाभिर्-
भगवत्प्रोक्ताभ्यां साङ्ख्ययोगाभ्यां भगवदनुभावो-
पवर्णनं सावर्णेरुपदेक्ष्यमाणः परमभक्तिभावेनोपसरति
इदं चाभिगृणाति ०५।१९।१०
ॐ नमो भगवते उपशमशीलायोपरतानात्म्याय नमोऽकिञ्चन-
वित्ताय ऋषिऋषभाय नरनारायणाय परमहंसपरमगुरवे
आत्मारामाधिपतये नमो नम इति ०५।१९।११
गायति चेदम्ः—
कर्तास्य सर्गादिषु यो न बध्यते
न हन्यते देहगतोऽपि दैहिकैः
द्रष्टुर्न दृग्यस्य गुणैर्विदूष्यते
तस्मै नमोऽसक्तविविक्तसाक्षिणे ०५।१९।१२
इदं हि योगेश्वर योगनैपुणं
हिरण्यगर्भो भगवाञ्जगाद यत्
यदन्तकाले त्वयि निर्गुणे मनो
भक्त्या दधीतोज्झितदुष्कलेबरः ०५।१९।१३
यथैहिकामुष्मिककामलम्पटः
सुतेषु दारेषु धनेषु चिन्तयन्
शङ्केत विद्वान् कुकलेवरात्ययाद्
यस्तस्य यत्नः श्रम एव केवलम् ०५।१९।१४
तन्नः प्रभो त्वं कुकलेवरार्पितां
त्वन्माययाहंममतामधोक्षज
भिन्द्याम येनाशु वयं सुदुर्भिदां
विधेहि योगं त्वयि नः स्वभावमिति ०५।१९।१५
भारतेऽप्यस्मिन् वर्षे सरिच्छैलाः सन्ति बहवो मलयो मङ्गल-

प्रस्थो मैनाकस्त्रिकूट ऋषभः कूटकः कोल्लकः सह्यो
देवगिरिर्ऋष्यमूकः श्रीशैलो वेङ्कटो महेन्द्रो वारिधारो
विन्ध्यः शुक्तिमानृक्षगिरिः पारियात्रो द्रोणश्चित्रकूटो
गोवर्धनो रैवतकः ककुभो नीलो गोकामुख इन्द्रकीलः
कामगिरिरिति चान्ये च शतसहस्रशः शैलास्तेषां नितम्ब-
प्रभवा नदा नद्यश्च सन्त्यसङ्ख्याताः ०५१९१६
एतासामपो भारत्यः प्रजा नामभिरेव
पुनन्तीनामात्मना चोपस्पृशन्ति ०५१९१७
चन्द्रवसा ताम्रपर्णी अवटोदा कृतमाला वैहायसी कावेरी
वेणी पयस्विनी शर्करावर्ता तुङ्गभद्रा कृष्णावेण्या
भीमरथी गोदावरी निर्विन्ध्या पयोष्णी तापी रेवा
सुरसा नर्मदा चर्मण्वती सिन्धुरन्धः शोणश्च नदौ
महानदी वेदस्मृतिर्ऋषिकुल्या त्रिसामा कौशिकी
मन्दाकिनी यमुना सरस्वती दृषद्वती गोमती सरयू
रोधस्वती सप्तवती सुषोमा शतद्रूश्चन्द्रभागा
मरुद् वृधा वितस्ता असिक्नी विश्वेति महानद्यः ०५१९१८
अस्मिन्नेव वर्षे पुरुषैर्लब्धजन्मभिः
शुक्ललोहितकृष्णवर्णेन स्वारब्धेन कर्मणा
दिव्यमानुषनारकगतयो बह्व्य आत्मन आनुपूर्व्येण
सर्वा ह्येव सर्वेषां विधीयन्ते यथावर्णविधान-
मपवर्गश्चापि भवति ०५१९१९
योऽसौ भगवति सर्वभूतात्मन्यनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयने
परमात्मनि वासुदेवेऽनन्यनिमित्तभक्तियोगलक्षणो नानागति-
निमित्ताविद्याग्रन्थिरन्धनद्वारेण यदा हि महापुरुष-
पुरुषप्रसङ्गः ०५१९२०
एतदेव हि देवा गायन्तिः—
अहो अमीषां किमकारि शोभनं
प्रसन्न एषां स्विदुत स्वयं हरिः

यैर्जन्म लब्धं नृषु भारताजिरे
मुकुन्दसेवौपयिकं स्पृहा हि नः ०५१९२१
किं दुष्करैर्नः क्रतुभिस्तपोव्रतै-
र्दानादिभिर्वा द्युजयेन फल्गुना
न यत्र नारायणपादपङ्कज
स्मृतिः प्रमुष्टातिशयेन्द्रियोत्सवात् ०५१९२२
कल्पायुषां स्थानजयात्पुनर्भवात्
क्षणायुषां भारतभूजयो वरम्
क्षणेन मर्त्येन कृतं मनस्विनः
सन्न्यस्य संयान्त्यभयं पदं हरेः ०५१९२३
न यत्र वैकुण्ठकथासुधापगा
न साधवो भागवतास्तदाश्रयाः
न यत्र यज्ञेशमखा महोत्सवाः
सुरेशलोकोऽपि न वै स सेव्यताम् ०५१९२४
प्राप्ता नृजातिं त्विह ये च जन्तवो
ज्ञानक्रियाद्रव्यकलापसम्भृताम्
न वै यतेरन्नपुनर्भवाय ते
भूयो वनौका इव यान्ति बन्धनम् ०५१९२५
यैः श्रद्धया बर्हिषि भागशो हवि-
र्निरुप्तमिष्टं विधिमन्त्रवस्तुतः
एकः पृथङ्नामभिराहुतो मुदा
गृह्णाति पूर्णः स्वयमाशिषां प्रभुः ०५१९२६
सत्यं दिशत्यर्थितमर्थितो नृणां
नैवार्थदो यत्पुनरर्थिता यतः
स्वयं विधत्ते भजतामनिच्छता-
मिच्छापिधानं निजपादपल्लवम् ०५१९२७
यद्यत्र नः स्वर्गसुखावशेषितं
स्विष्टस्य सूक्तस्य कृतस्य शोभनम्

तेनाजनाभे स्मृतिमज्जन्म नः स्याद्
वर्षे हरिर्यद्भजतां शं तनोति ०५१९२८

श्रीशुक उवाच

जम्बूद्वीपस्य च राजन्नुपद्वीपानष्टौ
हैक उपदिशन्ति सगरात्मजैरश्वान्वेषण इमां महीं परितो
निखनद्भिरुपकल्पितान् ०५१९२९
तद्यथा स्वर्णप्रस्थश्चन्द्रशुक्ल आवर्तनो रमणको मन्दर-
हरिणः पाञ्चजन्यः सिंहलो लङ्केति ०५१९३०
एवं तव भारतोत्तम जम्बूद्वीप-
वर्षविभागो यथोपदेशमुपवर्णित इति ०५१९३१

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे जंबूद्वीपवर्षणं नामैकोनविंशोऽध्यायः

1.20 samudravarṇanam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं विंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

अतः परं प्लक्षादीनां प्रमाणलक्षणसंस्थानतो
वर्षविभाग उपवर्ण्यते ०५२००१
जम्बूद्वीपोऽयं यावत्प्रमाणविस्तारस्तावता क्षारोदधिना
परिवेष्टितो यथा मेरुर्जम्बाख्येन लवणोदधिरपि ततो

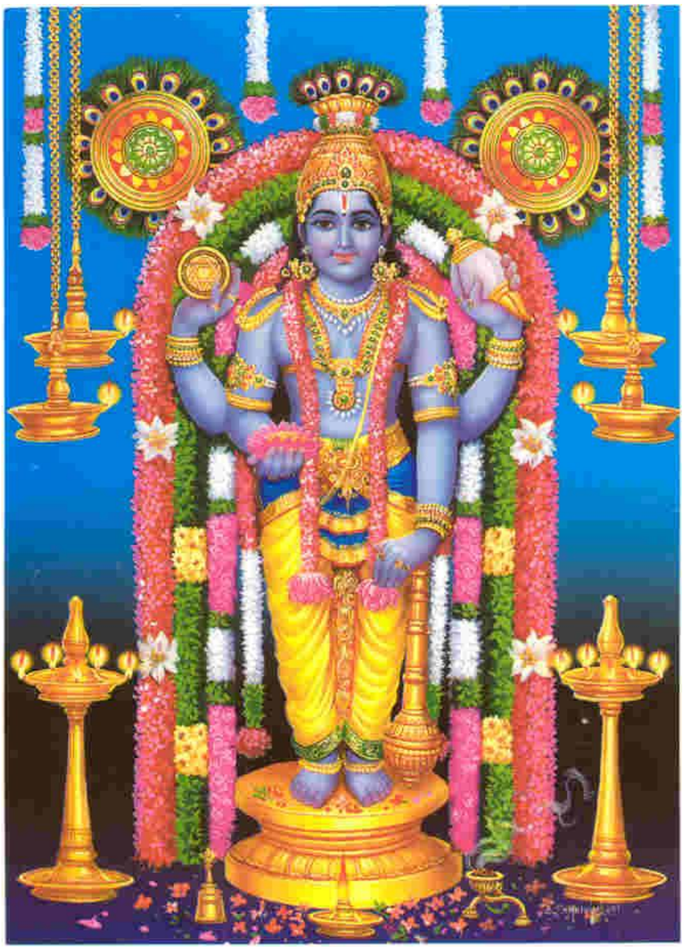

Figure 1.19: guruvayurappan

द्विगुणविशालेन प्लक्षाख्येन परिक्षिप्तो यथा परिखा
बाह्योपवनेन प्लक्षो जम्बूप्रमाणो द्वीपाख्याकरो
हिरण्मय उत्थितो यत्राग्निरुपास्ते सप्तजिह्वस्तस्याधिपतिः
प्रियव्रतात्मज इध्मजिह्वः स्वं द्वीपं सप्तवर्षाणि
विभज्य सप्तवर्षनामभ्य आत्मजेभ्य आकलय्य स्वय-
मात्मयोगेनोपरराम ०५२००२
शिवं यवसं सुभद्रं शान्तं क्षेममममृतमभयमिति
वर्षाणि तेषु गिरयो नद्यश्च सप्तैवाभिज्ञाताः ०५२००३
मणिकूटो वज्रकूट इन्द्रसेनो ज्योतिष्मान् सुपर्णो

हिरण्यष्ठीवो मेघमाल इति सेतुशैलाः अरुणा
नृम्णाऽऽङ्गिरसी सावित्री सुप्तभाता ऋतम्भरा सत्यम्भरा
इति महानद्यः यासां जलोपस्पर्शनविधूतरजस्तमसो
हंसपतङ्गोर्ध्वायनसत्याङ्गसंज्ञाश्चत्वारो वर्णाः
सहस्रायुषो विबुधोपमसन्दर्शनप्रजननाः स्वर्गद्वारं त्रय्या
विद्यया भगवन्तं त्रयीमयं सूर्यमात्मानं यजन्ते ०५२००४
प्रत्नस्य विष्णो रूपं यत्सत्यस्यर्तस्य ब्रह्मणः
अमृतस्य च मृत्योश्च सूर्यमात्मानमीमहीति ०५२००५
प्लक्षादिषु पञ्चसु पुरुषाणामायुरिन्द्रियमोजः
सहो बलं बुद्धिर्विक्रम इति च सर्वेषामौत्पत्तिकी
सिद्धिरविशेषेण वर्तते ०५२००६
प्लक्षः स्वसमानेनेक्षुरसोदेनावृतो यथा तथा द्वीपोऽपि
शाल्मलो द्विगुणविशालः समानेन
सुरोदेनावृतः परिवृङ्क्ते ०५२००७
यत्र ह वै शाल्मली प्लक्षायामा यस्यां वाव किल निलय-
माहुर्भगवतश्छन्दःस्तुतः पतत्रिराजस्य सा
द्वीपहूतये उपलक्ष्यते ०५२००८
तद्द्वीपाधिपतिः प्रियव्रतात्मजो यज्ञबाहुः स्वसुतेभ्यः
सप्तभ्यस्तन्नामानि सप्तवर्षाणि व्यभजत्सुरोचनं सौमनस्यं
रमणकं देववर्षं पारिभद्रमाप्यायनमविज्ञातमिति ०५२००९
तेषु वर्षाद्रयो नद्यश्च सप्तैवाभिज्ञाताः स्वरसः
शतशृङ्गो वामदेवः कुन्दो मुकुन्दः पुष्पवर्षः सहस्र-
श्रुतिरिति अनुमतिः सिनीवाली सरस्वती
कुहू रजनी नन्दा राकेति ०५२०१०
तद्वर्षपुरुषाः श्रुतधरवीर्यधरवसुन्धरेषन्धरसंज्ञा
भगवन्तं वेदमयं सोममात्मानं वेदेन यजन्ते ०५२०११
स्वगोभिः पितृदेवेभ्यो विभजन् कृष्णशुक्लयोः

प्रज़ानां सर्वासां राजान्धः सोमो न आस्त्विति ०५२०१२
एवं सुरोदाद्बहिस्तद्द्विगुणः समानेनावृतो घृतोदेन
यथापूर्वः कुशद्वीपो यस्मिन् कुशस्तम्बो देवकृतस्तद्द्वीपा-
ख्याकरो ज्वलन इवापरः स्वशष्परोचिषा
दिशो विराजयति ०५२०१३
तद्द्वीपपतिः प्रैयव्रतो राजन् हिरण्यरेता नाम स्वं
द्वीपं सप्तभ्यः स्वपुत्रेभ्यो यथाभागं विभज्य स्वयं
तप आतिष्ठत वसुवसुदानदृढरुचिनाभिगुप्तस्तुत्य-
व्रतविविक्तवामदेवनामभ्यः ०५२०१४
तेषां वर्षेषु सीमागिरयो नद्यश्चाभिज्ञाताः सप्त सप्तैव
चक्रश्चतुःशृङ्गः कपिलश्चित्रकूटो देवानीक ऊर्ध्वरोमा
द्रविण इति रसकुल्या मधुकुल्या मित्रविन्दा श्रुतविन्दा
देवगर्भा घृतच्युता मन्त्रमालेति ०५२०१५
यासां पयोभिः कुशद्वीपौकसः कुशलकोविदाभियुक्त-
कुलकसंज्ञा भगवन्तं जातवेदसरूपिणं
कर्मकौशलेन यजन्ते ०५२०१६
परस्य ब्रह्मणः साक्षाज्जातवेदोऽसि हव्यवाट्
देवानां पुरुषाङ्गानां यज्ञेन पुरुषं यजेति ०५२०१७
तथा घृतोदाद्बहिः क्रौञ्चद्वीपो द्विगुणः स्वमानेन
क्षीरोदेन परित उपक्लृप्तो वृतो यथा कुशद्वीपो घृतोदेन यस्मिन्
क्रौञ्चो नाम पर्वतराजो द्वीपनामनिर्वर्तक आस्ते ०५२०१८
योऽसौ गुहप्रहरणोन्मथितनितम्बकुञ्जोऽपि क्षीरोदेनासिच्यमानो
भगवता वरुणेनाभिगुप्तो विभयो बभूव ०५२०१९
तस्मिन्नपि प्रैयव्रतो घृतपृष्ठो नामाधिपतिः स्वे द्वीपे
वर्षाणि सप्त विभज्य तेषु पुत्रनामसु सप्त रिक्थादान्
वर्षपान्निवेश्य स्वयं भगवान् भगवतः परमकल्याणयशस
आत्मभूतस्य हरेश्चरणारविन्दमुपजगाम ०५२०२०
आमो मधुरुहो मेघपृष्ठः सुधामा भ्राजिष्ठो लोहितार्णो

वनस्पतिरिति घृतपृष्ठसुतास्तेषां वर्षगिरयः सप्त
सप्तैव नद्यश्चाभिख्याताः शुक्लो वर्धमानो भोजन उपबर्हिणो
नन्दो नन्दनः सर्वतोभद्र इति अभया अमृतौघा आर्यका
तीर्थवती रूपवती पवित्रवती शुक्लेति ०५२०२१
यासामम्भः पवित्रममलमुपयुञ्जानाः पुरुषऋषभद्रविण-
देवकसंज्ञा वर्षपुरुषा आपोमयं देवमपां
पूर्णेनाञ्जलिना यजन्ते ०५२०२२
आपः पुरुषवीर्याः स्थ पुनन्तीर्भूर्भुवःसुवः
ता नः पुनीतामीवघ्नीः स्पृशतामात्मना भुव इति ०५२०२३
एवं पुरस्तात्क्षीरोदात्परित उपवेशितः
शाकद्वीपो द्वात्रिंशल्लक्षयोजनायामः समानेन च
दधिमण्डोदेन परीतो यस्मिन् शाको नाम महीरुहः
स्वक्षेत्रव्यपदेशको यस्य ह महासुरभिगन्धस्तं
द्वीपमनुवासयति ०५२०२४
तस्यापि प्रैयव्रत एवाधिपतिर्नाम्ना मेधातिथिः सोऽपि विभज्य
सप्त वर्षाणि पुत्रनामानि तेषु स्वात्मजान् पुरोजवमनोजव-
पवमानधूम्रानीकचित्ररेफबहुरूपविश्वधारसंज्ञा-
न्निधाप्याधिपतीन् स्वयं भगवत्यनन्त आवेशित-
मतिस्तपोवनं प्रविवेश ०५२०२५
एतेषां वर्षमर्यादागिरयो नद्यश्च सप्त सप्तैव ईशान
उरुशृङ्गो बलभद्रः शतकेसरः सहस्रस्रोतो देवपालो
महानस इति अनघाऽऽयुर्दा उभयस्पृष्टिरपराजिता
पञ्चपदी सहस्रस्रुतिर्निजधृतिरिति ०५२०२६
तद्वर्षपुरुषा ऋतव्रतसत्यव्रतदानव्रतानुव्रतनामानो
भगवन्तं वाय्वात्मकं प्राणायामविधूतरजस्तमसः
परमसमाधिना यजन्ते ०५२०२७
अन्तःप्रविश्य भूतानि यो बिभर्त्यात्मकेतुभिः
अन्तर्यामीश्वरः साक्षात्पातु नो यद्वशे स्फुटम् ०५२०२८

एवमेव दधिमण्डोदात्परतः पुष्करद्वीपस्ततो
द्विगुणायामः समन्तत उपकल्पितः समानेन
स्वादूदकेन समुद्रेण बहिरावृतो यस्मिन् बृहत्पुष्करं
ज्वलनशिखामलकनकपत्रायुतायुतं भगवतः
कमलासनस्याध्यासनं परिकल्पितम् ०५२०२९
तद्द्वीपमध्ये मानसोत्तरनामैक एवार्वाचीन-
पराचीनवर्षयोर्मर्यादाचलोऽयुतयोजनोच्छ्रायायामो
यत्र तु चतसृषु दिक्षु चत्वारि पुराणि
लोकपालानामिन्द्रादीनां यदुपरिष्टात्सूर्यरथस्य
मेरुं परिभ्रमतः संवत्सरात्मकं चक्रं देवाना-
महोरात्राभ्यां परिभ्रमति ०५२०३०
तद्द्वीपस्याप्यधिपतिः प्रैयव्रतो वीतिहोत्रो नामैतस्या-
त्मजौ रमणकधातकिनामानौ वर्षपती नियुज्य
स स्वयं पूर्वजवद्भगवत्कर्मशील एवास्ते ०५२०३१
तद्वर्षपुरुषा भगवन्तं ब्रह्मरूपिणं सकर्मकेण
कर्मणाऽऽराधयन्तीदं चोदाहरन्ति ०५२०३२
यत्तत्कर्ममयं लिङ्गं ब्रह्मलिङ्गं जनोऽर्चयेत्
एकान्तमद्वयं शान्तं तस्मै भगवते नम इति ०५२०३३

ऋषिरुवाच

ततः परस्ताल्लोकालोकनामाचलो लोका-
लोकयोरन्तराले परित उपक्षिप्तः ०५२०३४
यावन्मानसोत्तरमेर्वोरन्तरं तावती भूमिः
काञ्चन्यन्याऽऽदर्शतलोपमा यस्यां प्रहितः
पदार्थो न कथञ्चित्पुनः प्रत्युपलभ्यते
तस्मात्सर्वसत्त्वपरिहृताऽऽसीत् ०५२०३५
लोकालोक इति समाख्या यदनेनाचलेन
लोकालोकस्यान्तर्वर्तिनावस्थाप्यते ०५२०३६
स लोकत्रयान्ते परित ईश्वरेण विहितो यस्मात्सूर्यादीनां

ध्रुवापवर्गाणां ज्योतिर्गणानां गभस्तयोऽर्वाचीनांस्त्रीँल्लो-
कानावितन्वाना न कदाचित्पराचीना भवितु-
मुत्सहन्ते तावदुन्नहनायामः ०५२०३७
एतावाँल्लोकविन्यासो मानलक्षणसंस्थाभि-
र्विचिन्तितः कविभिः स तु पञ्चाशत्कोटिगणितस्य
भूगोलस्य तुरीयभागोऽयं लोकालोकाचलः ०५२०३८
तदुपरिष्टाच्चतसृष्वाशास्वात्मयोनिनाखिलजगद्गुरुणा-
धिनिवेशिता ये द्विरदपतय ऋषभः पुष्करचूडो
वामनोऽपराजित इति सकललोकस्थितिहेतवः ०५२०३९
तेषां स्वविभूतीनां लोकपालानां च
विविधवीर्योपबृंहणाय भगवान् परममहापुरुषो
महाविभूतिपतिरन्तर्याम्यात्मनो विशुद्धसत्त्वं धर्म-
ज्ञानवैराग्यैश्वर्याद्यष्टमहासिद्ध्युपलक्षणं विष्वक्-
सेनादिभिः स्वपार्षदप्रवरैः परिवारितो निजवरायुधोप-
शोभितैर्निजभुजदण्डैः सन्धारयमाण
स्तस्मिन् गिरिवरे समन्तात्सकललोकस्वस्तय आस्ते ०५२०४०
आकल्पमेवं वेषं गत
एष भगवानात्मयोगमायया विरचितविविधलोक-
यात्रागोपीथायेत्यर्थः ०५२०४२
योऽन्तर्विस्तार एतेन ह्यलोकपरिमाणं च व्याख्यातं यद्बहिर्लोका-
लोकाचलात् ततः परस्ताद्योगेश्वरगतिं विशुद्धामुदाहरन्ति
अण्डमध्यगतः सूर्यो द्यावाभूम्योर्यदन्तरम्
सूर्याण्डगोलयोर्मध्ये कोट्यः स्युः पञ्चविंशतिः ०५२०४३
मृतेऽण्ड एष एतस्मिन् यदभूत्ततो मार्ताण्ड इति व्यपदेशः
हिरण्यगर्भ इति यद्धिरण्याण्डसमुद्भवः
सूर्येण हि विभज्यन्ते दिशः खं द्यौर्मही भिदा
स्वर्गापवर्गौ नरका रसौकांसि च सर्वशः ०५२०४५
देवतिर्यङ्मनुष्याणां सरीसृपसवीरुधाम्

सर्वजीवनिकायानां सूर्य आत्मा दृगीश्वरः ०५२०४६

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे भुवनकोशवर्णने समुद्रवर्षसंनिवेशपरिमाणलक्षणो नाम विंशोऽध्यायः

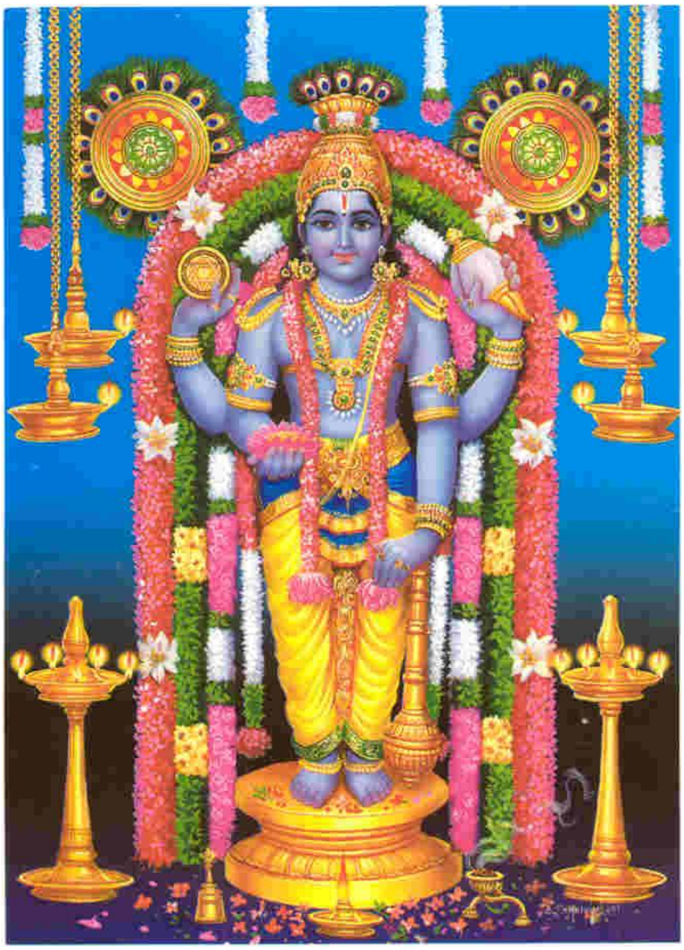

Figure 1.20: guruvayurappan

1.21 sūryarathamaṇḍalavarṇanam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

एतावानेव भूवलयस्य सन्निवेशः
प्रमाणलक्षणतो व्याख्यातः ०५२१०१
एतेन हि दिवो मण्डलमानं तद्विद उपदिशन्ति यथा द्विदलयोर्-
निष्पावादीनां ते अन्तरेणान्तरिक्षं तदुभयसन्धितम् ०५२१०२
यन्मध्यगतो भगवांस्तपताम्पतिस्तपन आतपेन त्रिलोकीं
प्रतपत्यवभासयत्यात्मभासा स एष उदगयनदक्षिणायन-
वैषुवतसंज्ञाभिर्मान्द्यशैघ्र्य समानाभिर्गतिभिरारोहणा-
वरोहणसमानस्थानेषु यथासवनमभिपद्यमानो मकरादिषु
राशिष्वहोरात्राणि दीर्घह्रस्वसमानानि विधत्ते ०५२१०३
यदा मेषतुलयोर्वर्तते तदाहोरात्राणि समानानि भवन्ति
यदा वृषभादिषु पञ्चसु च राशिषु चरति तदाहान्येव
वर्धन्ते ह्रसति च मासि मास्येकैका घटिका रात्रिषु ०५२१०४
यदा वृश्चिकादिषु पञ्चसु वर्तते तदाहोरात्राणि
विपर्ययाणि भवन्ति ०५२१०५
यावद्दक्षिणायनमहानि वर्धन्ते
यावदुदगयनं रात्रयः ०५२१०६
एवं नव कोटय एकपञ्चाशल्लक्षाणि योजनानां मानसोत्तर-
गिरिपरिवर्तनस्योपदिशन्ति तस्मिन्नैन्द्रीं पुरीं पूर्वस्मान्-
मेरोर्देवधानीं नाम दक्षिणतो याम्यां संयमनीं नाम
पश्चाद्वारुणीं निम्लोचनीं नाम उत्तरतः सौम्यां
विभावरीं नाम तासूदयमध्याह्नास्तमयनिशीथानीति
भूतानां प्रवृत्तिनिवृत्तिनिमित्तानि समयविशेषेण
मेरोश्चतुर्दिशम् ०५२१०७
तत्रत्यानां दिवसमध्यङ्गत एव सदाऽऽदित्यस्तपति
सव्येनाचलं दक्षिणेन करोति ०५२१०८
यत्रोदेति तस्य ह समानसूत्रनिपाते निम्लोचति यत्र क्वचन स्यन्-

देनाभितपति तस्य हैष समानसूत्रनिपाते प्रस्वापयति तत्र
गतं न पश्यन्ति ये तं समनुपश्येरन् ०५२१०९
यदा चैन्द्र्याः पुर्याः प्रचलते पञ्चदशघटिकाभिर्याम्यां
सपादकोटिद्वयं योजनानां सार्धद्वादशलक्षाणि
साधिकानि चोपयाति ०५२११०
एवं ततो वारुणीं सौम्यामैन्द्रीं च पुनस्तथान्ये च ग्रहाः
सोमादयो नक्षत्रैः सह ज्योतिश्चक्रे समभ्युद्यन्ति
सह वा निम्लोचन्ति ०५२१११
एवं मुहूर्तेन चतुस्त्रिंशल्लक्षयोजनान्यष्टशताधिकानि
सौरो रथस्त्रयीमयोऽसौ चतसृषु परिवर्तते पुरीषु ०५२११२
यस्यैकं चक्रं द्वादशारं षण्नेमि त्रिणाभि संवत्सरा-
त्मकं समामनन्ति तस्याक्षो मेरोर्मूर्धनि कृतो मानसोत्तरे
कृतेतरभागो यत्र प्रोतं रविरथचक्रं तैलयन्त्रचक्रवद्
भ्रमन्मानसोत्तरगिरौ परिभ्रमति ०५२११३
तस्मिन्नक्षे कृतमूलो द्वितीयोऽक्षस्तुर्यमानेन सम्मितस्तैल-
यन्त्राक्षवद् ध्रुवे कृतोपरिभागः ०५२११४
रथनीडस्तु षट्त्रिंशल्लक्षयोजनायतस्तत्तुरीयभागविशाल-
स्तावान् रविरथयुगो यत्र हयाश्छन्दोनामानः सप्तारुणयोजिता
वहन्ति देवमादित्यम् ०५२११५
पुरस्तात्सवितुररुणः पश्चाच्च नियुक्तः सौत्ये
कर्मणि किलास्ते ०५२११६
तथा वालखिल्या ऋषयोऽङ्गुष्ठपर्वमात्राः
षष्टिसहस्राणि पुरतः सूर्यं सूक्तवाकाय
नियुक्ताः संस्तुवन्ति ०५२११७
तथान्ये च ऋषयो गन्धर्वाप्सरसो नागा ग्रामण्यो यातुधाना
देवा इत्येकैकशो गणाः सप्त चतुर्दश मासि मासि भगवन्तं
सूर्यमात्मानं नानानामानं पृथङ्नानानामानः पृथ-

**क्रूर्मभिर्द्वन्द्वश उपासते लक्षोत्तरं सार्धनवकोटियोजन-
परिमण्डलं भूवलय क्षणेन सगव्यूत्युत्तरं
द्विसहस्रयोजनानि स भुङ्क्ते ०५२११८**

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे ज्योतिश्चक्रसूर्यरथमण्डलवर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः

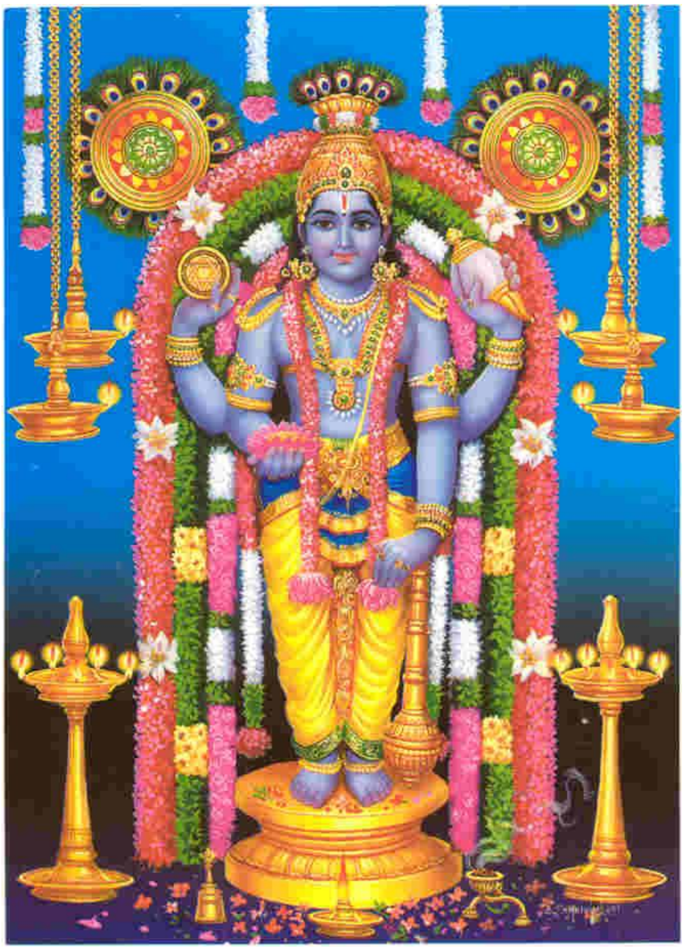

Figure 1.21: guruvayurappan

1.22 jyotiścakravarṇam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं द्वाविंशोऽध्यायः

राजोवाच

यदेतद्भगवत आदित्यस्य मेरुं ध्रुवं च
प्रदक्षिणेन परिक्रामतो राशीनामभिमुखं
प्रचलितं चाप्रदक्षिणं भगवतोपवर्णितममुष्य
वयं कथमनुमिमीमहीति ०५२२०१

स होवाच

यथा कुलालचक्रेण भ्रमता सह भ्रमतां
तदाश्रयाणां पिपीलिकादीनां गतिरन्यैव
प्रदेशान्तरेष्वप्युपलभ्यमानत्वादेवं नक्षत्र-
राशिभिरुपलक्षितेन कालचक्रेण ध्रुवं मेरुं च
प्रदक्षिणेन परिधावता सह परिधावमानानां
तदाश्रयाणां सूर्यादीनां ग्रहाणां गतिरन्यैव
नक्षत्रान्तरे राश्यन्तरे चोपलभ्यमानत्वात् ०५२२०२
स एष भगवानादिपुरुष एव
साक्षान्नारायणो लोकानां स्वस्तय आत्मानं
त्रयीमयं कर्मविशुद्धिनिमित्तं कविभिरपि च
वेदेन विजिज्ञास्यमानो द्वादशधा विभज्य षट्सु
वसन्तादिष्वृतुषु यथोपजोषमृतुगुणान् विदधाति ०५२२०३
तमेतमिह पुरुषास्त्रय्या विद्यया
वर्णाश्रमाचारानुपथा उच्चावचैः कर्मभिराम्ना-
तैर्योगवितानैश्च श्रद्धया यजन्तोऽञ्जसा श्रेयः
समधिगच्छन्ति ०५२२०४
अथ स एष आत्मा

लोकानां द्यावापृथिव्योरन्तरेण नभोवलयस्य
कालचक्रगतो द्वादश मासान् भुङ्क्ते राशिसंज्ञान्
संवत्सरावयवान्मासः पक्षद्वयं दिवा नक्तं चेति
सपादर्क्षद्वयमुपदिशन्ति यावता षष्ठमंशं भुञ्जीत स
वै ऋतुरित्युपदिश्यते संवत्सरावयवः ०५२२०५
अथ च यावतार्धेन नभोवीथ्यां प्रचरति
तं कालमयनमाचक्षते ०५२२०६
अथ च यावन्नभोमण्डलं सह द्यावापृथिव्योर्मण्डलाभ्यां
कार्त्स्न्येन स ह भुञ्जीत तं कालं संवत्सरं
परिवत्सरमिडावत्सरमनुवत्सरं वत्सरमिति भानो-
र्मान्द्यशैघ्र्यसमगतिभिः समामनन्ति ०५२२०७
एवं चन्द्रमा अर्कगभस्तिभ्य उपरिष्टाल्लक्ष-
योजनत उपलभ्यमानोऽर्कस्य संवत्सरभुक्तिं
पक्षाभ्यां मासभुक्तिं सपादर्क्षाभ्यां दिनेनैव
पक्षभुक्तिमग्रचारी द्रुततरगमनो भुङ्क्ते ०५२२०८
अथ चापूर्यमाणाभिश्च कलाभिरमराणां क्षीय-
माणाभिश्च कलाभिः पितृणामहोरात्राणि पूर्व-
पक्षापरपक्षाभ्यां वितन्वानः सर्वजीवनिवहप्राणो
जीवश्चैकमेकं नक्षत्रं त्रिंशता मुहूर्तैर्भुङ्क्ते ०५२२०९
य एष षोडशकलः पुरुषो भगवान्मनोमयोऽन्न-
मयोऽमृतमयो देवपितृमनुष्यभूतपशुपक्षिसरीसृप-
वीरुधां प्राणाप्यायनशीलत्वात्सर्वमय इति वर्णयन्ति ०५२२१०
तत उपरिष्टात्त्रिलक्षयोजनतो नक्षत्राणि मेरुं
दक्षिणेनैव कालायन ईश्वरयोजितानि
सहाभिजिताष्टाविंशतिः ०५२२११
तत उपरिष्टादुशना
द्विलक्षयोजनत उपलभ्यते पुरतः पश्चात्सहैव
वार्कस्य शैघ्र्यमान्द्यसाम्याभिर्गतिभिरर्कवच्चरति

लोकानां नित्यदानुकूल एव प्रायेण वर्षयंश्चारेणानु-
मीयते स वृष्टिविष्टम्भग्रहोपशमनः ०५२२१२
उशनसा बुधो व्याख्यातस्तत उपरिष्टाद् द्वि-
लक्षयोजनतो बुधः सोमसुत उपलभ्यमानः प्रायेण
शुभकृद्यदार्काद् व्यतिरिच्येत तदातिवाताभ्रप्रायाना-
वृष्ट्यादिभयमाशंसते ०५२२१३
अत ऊर्ध्वमङ्गारकोऽपि
योजनलक्षद्वितय उपलभ्यमानस्त्रिभिस्त्रिभिः
पक्षैरेकैकशो राशीन्द्वादशानुभुङ्क्ते यदि न
वक्रेणाभिवर्तते प्रायेणाशुभग्रहोऽघशंसः ०५२२१४
तत उपरिष्टाद् द्विलक्षयोजनान्तरगता भगवान्
बृहस्पतिरेकैकस्मिन् राशौ परिवत्सरं परिवत्सरं
चरति यदि न वक्रः स्यात्प्रायेणानुकूलो ब्राह्मणकुलस्य ०५२२१५
तत उपरिष्टाद्योजनलक्षद्वयात्प्रतीयमानः शनैश्चर
एकैकस्मिन् राशौ त्रिंशन्मासान् विलम्बमानः
सर्वानेवानुपर्येति तावद्भिरनुवत्सरैः प्रायेण हि
सर्वेषामशान्तिकरः ०५२२१६
तत उत्तरस्मादृषय
एकादशलक्षयोजनान्तर उपलभ्यन्ते य एव
लोकानां शमनुभावयन्तो भगवतो विष्णोर्यत्परमं
पदं प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति ०५२२१७

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे ज्योतिश्चक्रवर्णने द्वाविंशोऽध्यायः

1.23 śiśumārasaṃsthāvarṇanam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

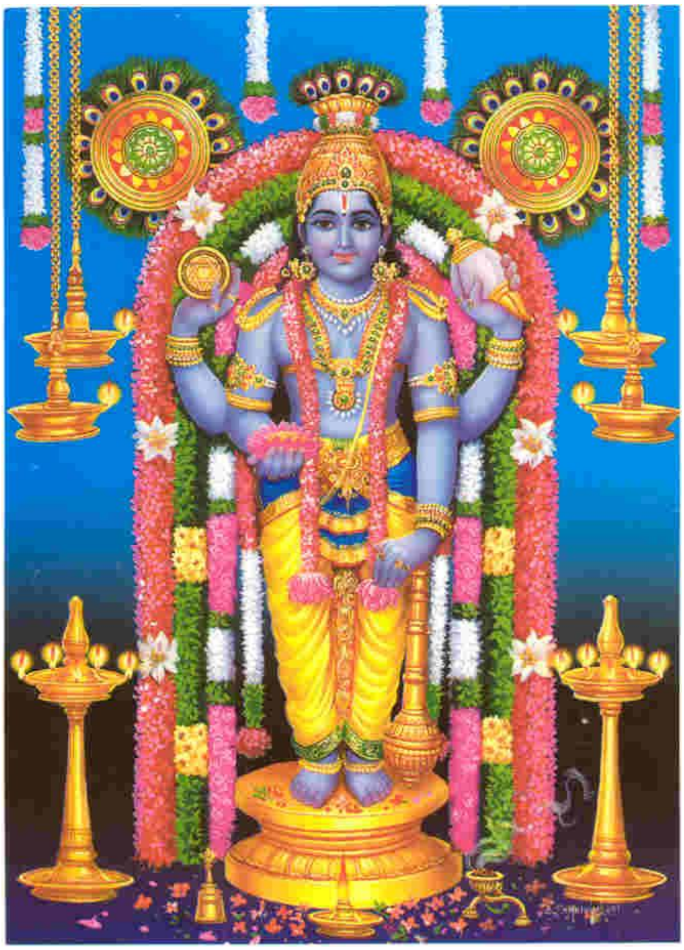

Figure 1.22: guruvayurappan

पञ्चम स्कन्धं त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

अथ तस्मात्परतस्त्रयोदशलक्षयोजनान्तरतो यत्तद्विष्णोः परमं पदमभिवदन्ति यत्र ह महाभागवतो ध्रुव औत्तानपादिरग्निनेन्द्रेण प्रजापतिना कश्यपेन धर्मेण च समकालयुग्भिः सबहुमानं दक्षिणतः क्रियमाण इदानीमपि कल्पजीविनामाजीव्य उपास्ते तस्येहानुभाव उपवर्णितः ०५२३०१

स हि सर्वेषां
ज्योतिर्गणानां ग्रहनक्षत्रादीनामनिमिषेणाव्यक्त-
रंहसा भगवता कालेन भ्राम्यमाणानां स्थाणु-
रिवावष्टम्भ ईश्वरेण विहितः शश्वदवभासते ०५२३०२
यथा मेढीस्तम्भ आक्रमणपशवः
संयोजितास्त्रिभिस्त्रिभिः सवनैर्यथास्थानं मण्डलानि
चरन्त्येवं भगणा ग्रहादय एतस्मिन्नन्तर्बहिर्योगेन
कालचक्र आयोजिता ध्रुवमेवावलम्ब्य वायुनोदीर्यमाणा
आकल्पान्तं परिचङ्क्रमन्ति नभसि यथा मेघाः
श्येनादयो वायुवशाः कर्मसारथयः परिवर्तन्ते एवं
ज्योतिर्गणाः प्रकृतिपुरुषसंयोगानुगृहीताः
कर्मनिर्मितगतयो भुवि न पतन्ति ०५२३०३
केचनैतज्ज्योतिरनीकं शिशुमारसंस्थानेन
भगवतो वासुदेवस्य योगधारणायामनुवर्णयन्ति ०५२३०४
यस्य पुच्छाग्रेऽवाक्शिरसः
कुण्डलीभूतदेहस्य ध्रुव उपकल्पितस्तस्य लाङ्गूले
प्रजापतिरग्निरिन्द्रो धर्म इति पुच्छमूले धाता विधाता
च कट्यां सप्तर्षयः तस्य दक्षिणावर्तकुण्डली-
भूतशरीरस्य यान्युदगयनानि दक्षिणपार्श्वे तु
नक्षत्राण्युपकल्पयन्ति दक्षिणायनानि तु सव्ये
यथा शिशुमारस्य कुण्डलाभोगसन्निवेशस्य
पार्श्वयोरुभयोरप्यवयवाः समसङ्ख्या भवन्ति पृष्ठे
त्वजवीथी आकाशगङ्गा चोदरतः ०५२३०५
पुनर्वसुपुष्यौ दक्षिणवामयोः श्रोण्योरार्द्राश्लेषे च
दक्षिणवामयोः पश्चिमयोः पादयोरभिजिदुत्तराषाढे
दक्षिणवामयोर्नासिकयोर्यथासङ्ख्यं श्रवण-
पूर्वाषाढे दक्षिणवामयोर्लोचनयोर्धनिष्ठा मूलं च
दक्षिणवामयोः कर्णयोर्मघादीन्यष्ट नक्षत्राणि

दक्षिणायनानि वामपार्श्ववङ्क्रिषु युञ्जीत तथैव
मृगशीर्षादीन्युदगयनानि दक्षिणपार्श्ववङ्क्रिषु
प्रातिलोम्येन प्रयुञ्जीत शतभिषाज्येष्ठे स्कन्धयो-
र्दक्षिणवामयोर्न्यसेत् ०५२३०६
उत्तराहनावगस्ति-
रधराहनौ यमो मुखेषु चाङ्गारकः शनैश्चर
उपस्थे बृहस्पतिः ककुदि वक्षस्यादित्यो हृदये
नारायणो मनसि चन्द्रो नाभ्यामुशना स्तनयोरश्विनौ
बुधः प्राणापानयो राहुर्गले केतवः सर्वाङ्गेषु रोमसु
सर्वे तारागणाः ०५२३०७
एतदु हैव भगवतो विष्णोः सर्वदेवतामयं
रूपमहरहः सन्ध्यायां प्रयतो वाग्यतो
निरीक्षमाण उपतिष्ठेत नमो ज्योतिर्लोकाय
कालायनायानिमिषां पतये महापुरुषायाभिधीमहीति ०५२३०८
ग्रहर्क्षतारामयमाधिदैविकं
पापापहं मन्त्रकृतां त्रिकालम्
०५२३००९२ नमस्यतः स्मरतो वा त्रिकालं
नश्येत तत्कालजमाशु पापम् ०५२३०९

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे शिशुमारसंस्थावर्णनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः

1.24 rāhvādivarṇanam

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं चतुर्विंशोऽध्यायः

Figure 1.23: Simsumara Roopam

श्रीशुक उवाच

अधस्तात्सवितुर्योजनायुते स्वर्भानु-
र्नक्षत्रवच्चरतीत्येके योऽसावमरत्वं ग्रहत्वं
चालभत भगवदनुकम्पया स्वयमसुरापसदः
सैंहिकेयो ह्यतदर्हस्तस्य तात जन्म कर्माणि
चोपरिष्टाद्वक्ष्यामः ०५२४०१
यददस्तरणेर्मण्डलं प्रतपतस्तद्विस्तरतो
योजनायुतमाचक्षते द्वादशसहस्रं सोमस्य
त्रयोदशसहस्रं राहोर्यः पर्वणि तद्व्यवधानकृद्वैरा-
नुबन्धः सूर्याचन्द्रमसावभिधावति ०५२४०२
तन्निशम्योभयत्रापि भगवता रक्षणाय प्रयुक्तं सुदर्शनं
नाम भागवतं दयितमस्त्रं तत्तेजसा दुर्विषहं मुहुः
परिवर्तमानमभ्यवस्थितो मुहूर्तमुद्विजमानश्चकितहृदय
आरादेव निवर्तते तदुपरागमिति वदन्ति लोकाः ०५२४०३

ततोऽधस्तात्सिद्धचारणविद्याधराणां सदनानि
तावन्मात्र एव ०५२४०४
ततोऽधस्ताद्यक्षरक्षःपिशाचप्रेतभूतगणानां
विहाराजिरमन्तरिक्षं यावद्वायुः प्रवातियावन्मेघा
उपलभ्यन्ते ०५२४०५
ततोऽधस्ताच्छतयोजनान्तर इयं पृथिवी यावद्धंस-
भासश्येनसुपर्णादयः पतत्त्रिप्रवरा उत्पतन्तीति ०५२४०६
उपवर्णितं भूमेर्यथासन्निवेशावस्थान-
मवनेरप्यधस्तात् सप्त भूविवरा एकैकशो योजना-
युतान्तरेणायामविस्तारेणोपक्लृप्ता अतलं वितलं
सुतलं तलातलं महातलं रसातलं पातालमिति ०५२४०७
एतेषु हि बिलस्वर्गेषु स्वर्गादप्यधिक-
कामभोगैश्वर्यानन्दभूतिविभूतिभिः सुसमृद्ध-
भवनोद्यानाक्रीडविहारेषु दैत्यदानवकाद्रवेया नित्य-
प्रमुदितानुरक्तकलत्रापत्यबन्धुसुहृदनुचरा गृहपतय
ईश्वरादप्यप्रतिहतकामा मायाविनोदा निवसन्ति ०५२४०८
येषु महाराज मयेन मायाविना विनिर्मिताः
पुरो नानामणिप्रवरप्रवेकविरचितविचित्रभवन
प्राकारगोपुरसभाचैत्यचत्वरायतनादिभि-
र्नागासुरमिथुनपारावतशुकसारिकाकीर्णकृत्रिम
भूमिभिर्विवरेश्वरगृहोत्तमैः समलङ्कृताश्चकासति ०५२४०९
उद्यानानि चातितरां मनैन्द्रियानन्दिभिः
कुसुमफलस्तबकसुभगकिसलयावनतरुचिर-
विटपविटपिनां लताङ्गालिङ्गितानां श्रीभिः
समिथुनविविधविहङ्गमजलाशयानाममल-
जलपूर्णानां झषकुलोल्लङ्घनक्षुभितनीरनीरज-
कुमुदकुवलयकह्लारनीलोत्पललोहितशतपत्रादि-
वनेषु कृतनिकेतनानामेकविहाराकुलमधुर-

विविधस्वनादिभिरिन्द्रियोत्सवैरमरलोक-
श्रियमतिशयितानि ०५२४१०
यत्र ह वाव न भयमहोरात्रादिभिः
कालविभागैरुपलक्ष्यते ०५२४११
यत्र हि महाहिप्रवरशिरोमणयः
सर्वं तमः प्रबाधन्ते ०५२४१२
न वा एतेषु वसतां दिव्यौषधि-
रसरसायनान्नपानस्नानादिभिराधयो व्याधयो
वलीपलितजरादयश्च देहवैवर्ण्यदौर्गन्ध्यस्वेद-
क्लमग्लानिरिति वयोऽवस्थाश्च भवन्ति ०५२४१३
न हि तेषां कल्याणानां प्रभवति कुतश्चन मृत्युर्विना
भगवत्तेजसश्चक्रापदेशात् ०५२४१४
यस्मिन् प्रविष्टेऽसुरवधूनां प्रायः
पुंसवनानि भयादेव स्रवन्ति पतन्ति च ०५२४१५
अथातले मयपुत्रोऽसुरो बलो निवसति येन ह
वा इह सृष्टाः षण्णवतिर्मायाः काश्चनाद्यापि
मायाविनो धारयन्ति यस्य च जृम्भमाणस्य मुखतस्त्रयः
स्त्रीगणा उदपद्यन्त स्वैरिण्यः कामिन्यः
पुंश्चल्य इति या वै बिलायनं प्रविष्टं पुरुषं रसेन
हाटकाख्येन साधयित्वा स्वविलासावलोकनानु-
रागस्मितसंलापोपगूहनादिभिः स्वैरं किल
रमयन्ति यस्मिन्नुपयुक्ते पुरुष ईश्वरोऽहं
सिद्धोऽहमित्ययुतमहागजबलमात्मानमभिमन्यमानः
कत्थते मदान्ध इव ०५२४१६
ततोऽधस्ताद्वितले हरो भगवान् हाटकेश्वरः
स्वपार्षदभूतगणावृतः प्रजापतिसर्गोपबृंहणाय
भवो भवान्या सह मिथुनीभूत आस्ते यतः
प्रवृत्ता सरित्प्रवरा हाटकी नाम भवयोर्वीर्येण
यत्र चित्रभानुर्मातरिश्वना समिध्यमान ओजसा

पिबति तन्निष्ठ्यूतं हाटकाख्यं सुवर्णं भूषणेना-
सुरेन्द्रावरोधेषु पुरुषाः सह पुरुषीभिर्धारयन्ति ०५२४१७
ततोऽधस्तात्सुतले उदारश्रवाः पुण्यश्लोको
विरोचनात्मजो बलिर्भगवता महेन्द्रस्य प्रियं
चिकीर्षमाणेनादितेर्लब्धकायो भूत्वा वटुवामन-
रूपेण पराक्षिप्तलोकत्रयो भगवदनुकम्पयैव
पुनः प्रवेशित इन्द्रादिष्वविद्यमानया सुसमृद्धया
श्रियाभिजुष्टः स्वधर्मेणाराधयंस्तमेव भगवन्त-
माराधनीयमपगतसाध्वस आस्तेऽधुनापि ०५२४१८
नो एवैतत्साक्षात्कारो भूमिदानस्य यत्तद्भगवत्यशेष-
जीवनिकायानां जीवभूतात्मभूते परमात्मनि
वासुदेवे तीर्थतमे पात्र उपपन्ने परया श्रद्धया
परमादरसमाहितमनसा सम्प्रतिपादितस्य
साक्षादपवर्गद्वारस्य यद्बिलनिलयैश्वर्यम् ०५२४१९
यस्य ह वाव क्षुतपतनप्रस्खलनादिषु
विवशः सकृन्नामाभिगृणन् पुरुषः कर्मबन्धन-
मञ्जसा विधुनोति यस्य हैव प्रतिबाधनं मुमुक्ष-
वोऽन्यथैवोपलभन्ते ०५२४२०
तद्भक्तानामात्मवतां सर्वेषामात्मन्यात्मद आत्मतयैव ०५२४२१
न वै भगवान्नूनममुष्यानुजग्राह यदुत
पुनरात्मानुस्मृतिमोषणं मायामय-
भोगैश्वर्यमेवातनुतेति ०५२४२२
यत्तद्भगवतानधिगतान्योपायेन
याञ्चाच्छलेनापहृतस्वशरीरावशेषितलोकत्रयो
वरुणपाशैश्च सम्प्रतिमुक्तो गिरिदर्यां
चापविद्ध इति होवाच ०५२४२३
नूनं बतायं भगवानर्थेषु न
निष्णातो योऽसाविन्द्रो यस्य सचिवो मन्त्राय वृत

एकान्ततो बृहस्पतिस्तमतिहाय स्वयमुपेन्द्रेणा-
त्मानमयाचतात्मनश्चाशिषो नो एव तद्दास्यमति-
गम्भीरवयसः कालस्य मन्वन्तरपरिवृत्तं
कियल्लोकत्रयमिदम् ०५२४२४
यस्यानुदास्यमेवास्मत्पितामहः किल वव्रे न तु स्वपित्र्यं
यदुताकुतोभयं पदं दीयमानं भगवतः परमिति
भगवतोपरते खलु स्वपितरि ०५२४२५
तस्य महानुभावस्यानुपथममृजितकषायः को वास्मद्विधः
परिहीणभगवदनुग्रह उपजिगमिषतीति ०५२४२६
तस्यानुचरितमुपरिष्टाद्विस्तरिष्यते
यस्य भगवान् स्वयमखिलजगद्गुरुर्नारायणो द्वारि
गदापाणिरवतिष्ठते निजजनानुकम्पितहृदयो
येनाङ्गुष्ठेन पदा दशकन्धरो योजनायुतायुतं
दिग्विजय उच्चाटितः ०५२४२७
ततोऽधस्तात्तलातले मयो नाम दानवेन्द्र-
स्त्रिपुराधिपतिर्भगवता पुरारिणा त्रिलोकीशं
चिकीर्षुणा निर्दग्धस्वपुरत्रयस्तत्प्रसादाल्लब्धपदो
मायाविनामाचार्यो महादेवेन परिरक्षितो
विगतसुदर्शनभयो महीयते ०५२४२८
ततोऽधस्तान्महातले काद्रवेयाणां सर्पाणां
नैकशिरसां क्रोधवशो नाम गणः कुहकतक्षक-
कालियसुषेणादिप्रधाना महाभोगवन्तः पतत्त्रि-
राजाधिपतेः पुरुषवाहादनवरतमुद्विजमानाः
स्वकलत्रापत्यसुहृत्कुटुम्बसङ्गेन
क्वचित्प्रमत्ता विहरन्ति ०५२४२९
ततोऽधस्ताद्रसातले दैतेया दानवाः पणयो
नाम निवातकवचाः कालेया हिरण्यपुरवासिन इति
विबुधप्रत्यनीका उत्पत्त्या महौजसो महासाहसिनो

भगवतः सकललोकानुभावस्य हरेरेव तेजसा
प्रतिहतबलावलेपा बिलेशया इव वसन्ति ये वै
सरमयेन्द्रदूत्या वाग्भिर्मन्त्रवर्णाभिरिन्द्राद्बिभ्यति ०५२४३०
ततोऽधस्तात्पाताले नागलोकपतयो वासुकि-
प्रमुखाः शङ्खकुलिकमहाशङ्खश्वेतधनञ्जयधृत-
राष्ट्रशङ्खचूडकम्बलाश्वतरदेवदत्तादयो महाभोगिनो
महामर्षा निवसन्ति येषामु ह वै पञ्चसप्तदश-
शतसहस्रशीर्षाणां फणासु विरचिता महामणयो
रोचिष्णवः पातालविवरतिमिरनिकरं
स्वरोचिषा विधमन्ति ०५२४३१

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे राह्वादिस्थितिबिलस्वर्गमर्यादानिरूपणं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः

1.25 bhūvivaravarṇanaṃ

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं पञ्चविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

तस्य मूलदेशे त्रिंशद्योजनसहस्रान्तर आस्ते
या वै कला भगवतस्तामसी समाख्यातानन्त इति
सात्वतीया द्रष्टृदृश्ययोः सङ्कर्षणमहमित्यभि-
मानलक्षणं यं सङ्कर्षणमित्याचक्षते ०५२५०१
यस्येदं क्षितिमण्डलं भगवतोऽनन्तमूर्तेः सहस्रशिरस
एकस्मिन्नेव शीर्षणि ध्रियमाणं सिद्धार्थ इव लक्ष्यते ०५२५०२

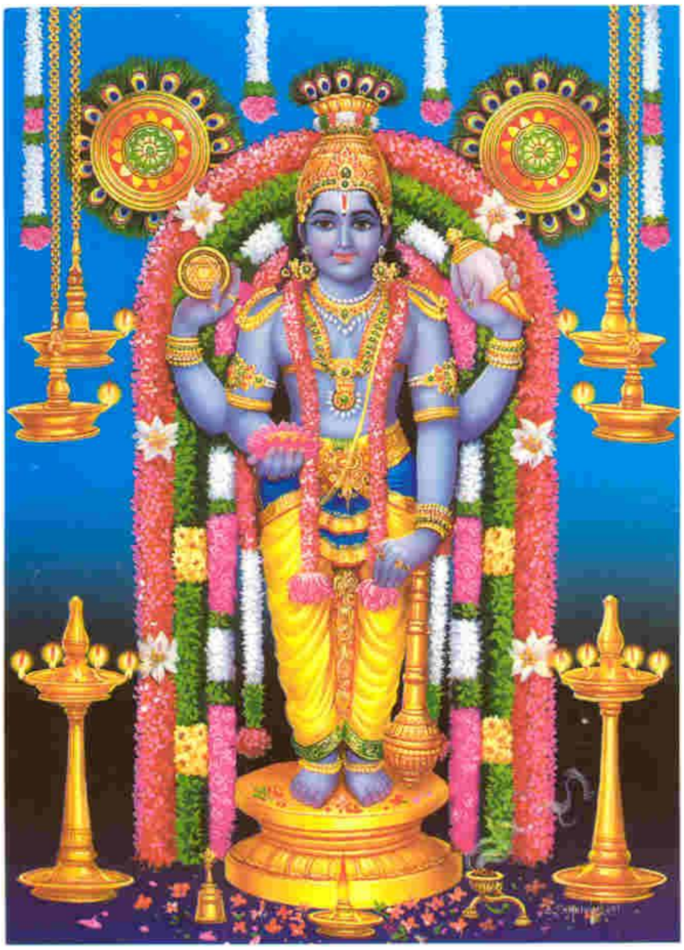

Figure 1.24: guruvayurappan

यस्य ह् वा इदं कालेनोपसञ्जिहीर्षतोऽमर्षविरचितरुचिर-
भ्रमद्भ्रुवोरन्तरेण साङ्कर्षणो नाम रुद्र एकादशव्यूह-
स्त्र्यक्षस्त्रिशिखं शूलमुत्तम्भयन्नुदतिष्ठत् ०५२५०३
यस्याङ्घ्रिकमलयुगलारुणविशदनखमणिषण्डमण्डलेष्व-
हिपतयः सह सात्वतर्षभैरेकान्तभक्तियोगेनावनमन्तः
स्ववदनानि परिस्फुरत्कुण्डलप्रभामण्डितगण्ड
स्थलान्यतिमनोहराणि प्रमुदितमनसः
खलु विलोकयन्ति ०५२५०४
यस्यैव हि नागराजकुमार्य आशिष आशासानाश्चार्वङ्ग-

वलयविलसितविशदविपुलधवल सुभगरुचिरभुजरजतस्तम्भे-
ष्वगुरुचन्दनकुङ्कुमपङ्कानुलेपेनावलिम्पमानास्तद्
अभिमर्शनोन्मथितहृदयमकरध्वजावेशरुचिरललितस्मितास्तद-
नुरागमदमुदितमदविघूर्णितारुणकरुणावलोकनयनवदना-
रविन्दं सव्रीडं किल विलोकयन्ति ०५२५०५
स एव भगवाननन्तोऽनन्तगुणार्णव आदिदेव उपसंहृतामर्ष-
रोषवेगो लोकानां स्वस्तय आस्ते ०५२५०६
ध्यायमानः सुरासुरोरगसिद्धगन्धर्वविद्याधरमुनिगणै-
रनवरतमदमुदितविकृतविह्वललोचनः
सुललितमुखरिकामृतेना-
प्यायमानः स्वपार्षदविबुधयूथपतीनपरिम्लानरागनव-
तुलसिकामोदमध्वासवेन माद्यन्मधुकरव्रातमधुरगीतश्रियं
वैजयन्तीं स्वां वनमालां नीलवासा एककुण्डलो हलककुदि
कृतसुभगसुन्दरभुजो भगवान्महेन्द्रो वारणेन्द्र इव
काञ्चनीं कक्षामुदारलीलो बिभर्ति ०५२५०७
य एष एवमनुश्रुतो ध्यायमानो मुमुक्षूणामनादिकालकर्म-
वासनाग्रथितमविद्यामयं हृदयग्रन्थिं सत्त्वरजस्तमोमय-
मन्तर्हृदयं गत आशु निर्भिनत्ति तस्यानुभावान् भगवान्
स्वायम्भुवो नारदः सह तुम्बुरुणा सभायां
ब्रह्मणः संश्लोकयामास ०५२५०८
उत्पत्तिस्थितिलयहेतवोऽस्य कल्पाः
सत्त्वाद्याः प्रकृतिगुणा यदीक्षयाऽऽसन्
यद्रूपं ध्रुवमकृतं यदेकमात्मन्
नानाधात्कथमु ह वेद तस्य वर्त्म ०५२५०९
मूर्तिं नः पुरुकृपया बभार सत्त्वं
संशुद्धं सदसदिदं विभाति तत्र
यल्लीलां मृगपतिराददेऽनवद्याम्

आदातुं स्वजनमनांस्युदारवीर्यः ०५२५१०
यन्नाम श्रुतमनुकीर्तयेदकस्माद्
आर्तो वा यदि पतितः प्रलम्भनाद्वा
हन्त्यंहः सपदि नृणामशेषमन्यं
कं शेषाद्भगवत आश्रयेन्मुमुक्षुः ०५२५११
मूर्धन्यर्पितमणुवत्सहस्रमूर्ध्नो
भूगोलं सगिरिसरित्समुद्रसत्त्वम्
आनन्त्यादनिमितविक्रमस्य भूम्नः
को वीर्याण्यधि गणयेत्सहस्रजिह्वः ०५२५१२
एवंप्रभावो भगवाननन्तो
दुरन्तवीर्योरुगुणानुभावः
मूले रसायाः स्थित आत्मतन्त्रो
यो लीलया क्ष्मां स्थितये बिभर्ति ०५२५१३
एता ह्येवेह नृभिरुपगन्तव्या गतयो यथाकर्मविनिर्मिता यथो-
पदेशमनुवर्णिताः कामान् कामयमानैः ०५२५१४
एतावतीर्हि राजन् पुंसः प्रवृत्तिलक्षणस्य धर्मस्य विपाक-
गतय उच्चावचा विसदृशा यथाप्रश्नं
व्याचख्ये किमन्यत्कथयाम इति ०५२५१४

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे भूविवरविध्युपवर्णनं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः

1.26 narakānuvarṇanaṃ

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

पञ्चम स्कन्धं षड्विंशोऽध्यायः

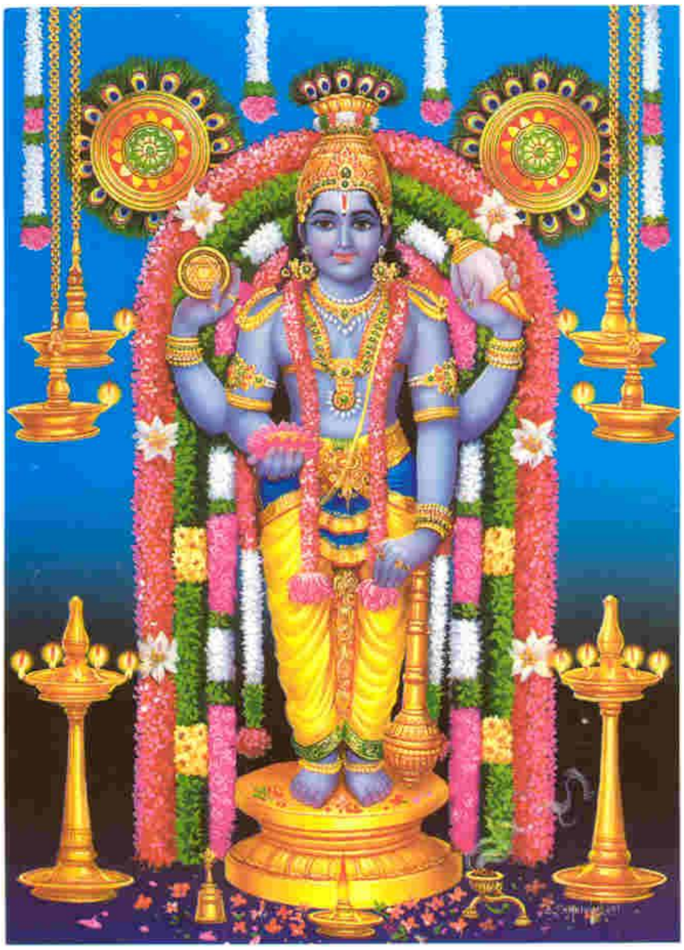

Figure 1.25: guruvayurappan

राजोवाच

महर्ष एतद्वैचित्र्यं लोकस्य कथमिति

ऋषिरुवाच

त्रिगुणत्वात्कर्तुः श्रद्धया कर्मगतयः
पृथग्विधाः सर्वा एव सर्वस्य तारतम्येन भवन्ति ०५२६०१
अथेदानीं प्रतिषिद्धलक्षणस्याधर्मस्य तथैव कर्तुः
श्रद्धाया वैसादृश्यात्कर्मफलं विसदृशं भवति या

ह्यनाद्यविद्यया कृतकामानां तत्परिणाम-
लक्षणाः सृतयः सहस्रशः प्रवृत्तास्तासां
प्राचुर्येणानुवर्णयिष्यामः ०५२६०२

राजोवाच

नरका नाम भगवन् किं देशविशेषा
अथवा बहिस्त्रिलोक्या आहोस्विदन्तराल इति ०५२६०३

ऋषिरुवाच

अन्तराल एव त्रिजगत्यास्तु दिशि दक्षिण-
स्यामधस्ताद्भूमेरुपरिष्टाच्च जलाद्यस्यामग्निष्वा-
त्तादयः पितृगणा दिशि स्वानां गोत्राणां परमेण
समाधिना सत्या एवाशिष आशासाना निवसन्ति ०५२६०४
यत्र ह वाव भगवान् पितृराजो वैवस्वतः
स्वविषयं प्रापितेषु स्वपुरुषैर्जन्तुषु सम्परेतेषु
यथाकर्मावद्यं दोषमेवानुल्लङ्घितभगवच्छासनः
सगणो दमं धारयति ०५२६०५
तत्र हैके नरकानेकविंशतिं गणयन्ति अथ तांस्ते
राजन्नामरूपलक्षणतोऽनुक्रमिष्यामस्तामिस्रोऽन्धतामिस्रो
रौरवो महारौरवः कुम्भीपाकः कालसूत्रमसिपत्रवनम्
सूकरमुखमन्धकूपः कृमिभोजनः सन्दंशस्तप्तसूर्मिर्वज्र-
कण्टकशाल्मली वैतरणी पूयोदः प्राणरोधो विशसनं
लालाभक्षः सारमेयादनमवीचिरयःपानमिति किञ्च
क्षारकर्दमो रक्षोगणभोजनः शूलप्रोतो दन्दशूकोऽवट-
निरोधनः पर्यावर्तनः सूचीमुखमित्यष्टाविंशतिर्नरका
विविधयातनाभूमयः ०५२६०६
तत्र यस्तु परवित्तापत्यकलत्राण्यपहरति स हि कालपाशबद्धो

यमपुरुषैरतिभयानकैस्तामिस्रे नरके बलान्निपात्यते अनशना-
नुदपानदण्डताडनसन्तर्जनादिभिर्यातनाभिर्यात्यमानो
जन्तुर्यत्र कश्मलमासादित एकदैव
मूर्च्छामुपयाति तामिस्रप्राये ०५२६०७
एवमेवान्धतामिस्रे यस्तु वञ्चयित्वा पुरुषं दारादीनुपयुङ्क्ते
यत्र शरीरी निपात्यमानो यातनास्थो वेदनया नष्टम-
तिर्नष्टदृष्टिश्च भवति यथा वनस्पतिर्वृश्च्यमान-
मूलस्तस्मादन्धतामिस्रं तमुपदिशन्ति ०५२६०८
यस्त्विह वा एतदहमिति ममेदमिति भूतद्रोहेण केवलं स्वकुटुम्ब-
मेवानुदिनं प्रपुष्णाति स तदिह विहाय स्वयमेव तदशुभेन
रौरवे निपतति ०५२६०९
ये त्विह यथैवामुना विहिंसिता जन्तवः परत्र
यमयातनामुपगतं त एव रुरवो भूत्वा तथा तमेव
विहिंसन्ति तस्माद्रौरवमित्याहू रुरुरिति सर्पादति-
क्रूरसत्त्वस्यापदेशः ०५२६१०
एवमेव महारौरवो यत्र निपतितं
पुरुषं क्रव्यादा नाम रुरवस्तं क्रव्येण
घातयन्ति यः केवलं देहम्भरः ०५२६११
यस्त्विह वा उग्रः पशून्पक्षिणो वा प्राणत
उपरन्धयति तमपकरुणं पुरुषादैरपि विगर्हितममुत्र
यमानुचराः कुम्भीपाके तप्ततैले उपरन्धयन्ति ०५२६१२
यस्त्विह ब्रह्मध्रुक् स कालसूत्रसंज्ञके नरके अयुतयोजन-
परिमण्डले ताम्रमये तप्तखले उपर्यधस्तादग्न्यर्काभ्यामति-
तप्यमानेऽभिनिवेशितः क्षुत्पिपासाभ्यां च दह्यमाना-
न्तर्बहिःशरीर आस्ते शेते चेष्टतेऽवतिष्ठति परिधावति
च यावन्ति पशुरोमाणि तावद्वर्षसहस्राणि ०५२६१३
यस्त्विह वै निजवेदपथादनापद्यपगतः पाखण्डं चोपगत-
स्तमसिपत्रवनं प्रवेश्य कशया प्रहरन्ति तत्र हासावितस्ततो

धावमान उभयतो धारैस्तालवनासिपत्रैश्छिद्यमानसर्वाङ्गो
हा हतोऽस्मीति परमया वेदनया मूर्च्छितः पदे पदे निपतति
स्वधर्महा पाखण्डानुगतं फलं भुङ्क्ते ०५२६१४
यस्त्विह वै राजा राजपुरुषो वा अदण्ड्ये दण्डं प्रणयति
ब्राह्मणे वा शरीरदण्डं स पापीयान्नरकेऽमुत्र
सूकरमुखे निपतति तत्रातिबलैर्विनिष्पिष्यमाणावयवो
यथैवेहेक्षुखण्ड आर्तस्वरेण स्वनयन् क्वचिन्मूर्च्छितः
कश्मलमुपगतो यथैवेहादृष्टदोषा उपरुद्धाः ०५२६१५
यस्त्विह वै भूतानामीश्वरोपकल्पितवृत्तीनामविविक्तपर-
व्यथानां स्वयं पुरुषोपकल्पितवृत्तिर्विविक्तपरव्यथो
व्यथामाचरति स परत्रान्धकूपे तदभिद्रोहेण निपतति
तत्र हासौ तैर्जन्तुभिः पशुमृगपक्षिसरीसृपैर्मशक-
यूकामत्कुणमक्षिकादिभिर्ये के चाभिद्रुग्धास्तैः सर्वतो-
ऽभिद्रुह्यमाणस्तमसि विहतनिद्रानिर्वृतिरलब्धावस्थानः
परिक्रामति यथा कुशरीरे जीवः ०५२६१६
यस्त्विह वा असंविभज्याश्नाति यत्किञ्चनोपनतमनिर्मित-
पञ्चयज्ञो वायससंस्तुतः स परत्र कृमिभोजने नरकाधमे
निपतति तत्र शतसहस्रयोजने कृमिकुण्डे कृमिभूतः
स्वयं कृमिभिरेव भक्ष्यमाणः कृमिभोजनो यावत्तदप्रत्ता-
प्रहतादोऽनिर्वेशमात्मानं यातयते ०५२६१७
यस्त्विह वै स्तेयेन बलाद्वा हिरण्यरत्नादीनि ब्राह्मणस्य
वापहरत्यन्यस्य वानापदि पुरुषस्तममुत्र राजन् यमपुरुषा
अयस्मयैरग्निपिण्डैः सन्दंशैस्त्वचि निष्कुषन्ति ०५२६१८
यस्त्विह वा अगम्यां स्त्रियमगम्यं वा पुरुषं योषिदभिगच्छति
तावमुत्र कशया ताडयन्तस्तिग्मया सूर्म्या लोहमय्या
पुरुषमालिङ्गयन्ति स्त्रियं च पुरुषरूपया सूर्म्या ०५२६१९
यस्त्विह वै सर्वाभिगमस्तममुत्र निरये वर्तमानं वज्रकण्टक-

शाल्मलीमारोप्य निष्कर्षन्ति ०५२६२०
ये त्विह वै राजन्या राजपुरुषा वा अपाखण्डा
धर्मसेतून् भिन्दन्ति ते सम्परेत्य वैतरण्यां
निपतन्ति भिन्नमर्यादास्तस्यां निरयपरिखाभूतायां
नद्यां यादोगणैरितस्ततो भक्ष्यमाणा आत्मना न
वियुज्यमानाश्चासुभिरुह्यमानाः स्वाघेन कर्मपाक-
मनुस्मरन्तो विण्मूत्रपूयशोणितकेशनखास्थिमेदो-
मांसवसावाहिन्यामुपतप्यन्ते ०५२६२१
ये त्विह वै वृषलीपतयो नष्टशौचाचारनियमास्त्यक्तलज्जाः
पशुचर्यां चरन्ति ते चापि प्रेत्य पूयविण्मूत्रश्लेष्ममला-
पूर्णार्णवे निपतन्ति तदेवातिबीभत्सितमश्नन्ति ०५२६२२
ये त्विह वै श्वगर्दभपतयो ब्राह्मणादयो मृगया विहारा
अतीर्थे च मृगान् निघ्नन्ति तानपि सम्परेताँल्लक्ष्यभूतान्
यमपुरुषा इषुभिर्विध्यन्ति ०५२६२३
ये त्विह वै दाम्भिका दम्भयज्ञेषु पशून् विशसन्ति
तानमुष्मिँल्लोके वैशसे नरके पतितान्निरयपतयो
यातयित्वा विशसन्ति ०५२६२४
यस्त्विह वै सवर्णां भार्यां द्विजो रेतः पाययति काममोहित-
स्तं पापकृतममुत्र रेतःकुल्यायां पातयित्वा
रेतः सम्पाययन्ति ०५२६२५
ये त्विह वै दस्यवोऽग्निदा गरदा ग्रामान् सार्थान् वा विलुम्पन्ति
राजानो राजभटा वा तांश्चापि हि परेत्य यमदूता वज्र-
दंष्ट्राः श्वानः सप्तशतानि विंशतिश्च
सरभसं खादन्ति ०५२६२६
यस्त्विह वा अनृतं वदति साक्ष्ये द्रव्यविनिमये दाने
वा कथञ्चित्स वै प्रेत्य नरके अवीचिमत्यधः शिरा
निरवकाशे योजनशतोच्छ्रायाद् गिरिमूर्ध्नः
सम्पात्यते यत्र जलमिव स्थलमश्मपृष्ठमवभासते

तदवीचिमत्तिलशो विशीर्यमाणशरीरो न
म्रियमाणः पुनरारोपितो निपतति ०५२६२७
यस्त्विह वै विप्रो राजन्यो वैश्यो वा सोमपीथस्तत्कलत्रं वा
सुरां व्रतस्थोऽपि वा पिबति प्रमादतस्तेषां
निरयं नीतानामुरसि पदाऽऽक्रम्यास्ये वह्निना
द्रवमाणं कार्ष्णायसं निषिञ्चन्ति ०५२६२८
अथ च यस्त्विह वा आत्मसम्भावनेन स्वयमधमो जन्मतपो-
विद्याचारवर्णाश्रमवतो वरीयसो न बहु मन्येत स
मृतक एव मृत्वा क्षारकर्दमे निरयेऽवाक्शिरा
निपातितो दुरन्ता यातना ह्यश्नुते ०५२६२९
ये त्विह वै पुरुषाः पुरुषमेधेन यजन्ते याश्च
स्त्रियो नृपशून् खादन्ति तांश्च ते पशव इव निहता
यमसदने यातयन्तो रक्षोगणाः सौनिका इव
स्वधितिनावदायासृक् पिबन्ति नृत्यन्ति च गायन्ति
च हृष्यमाणा यथेह पुरुषादाः ०५२६३०
ये त्विह वा अनागसोऽरण्ये ग्रामे वा वैश्रम्भकैरुपसृतानुप-
विश्रम्भय्य जिजीविषून् शूलसूत्रादिषूपप्रोतान्
क्रीडनकतया यातयन्ति तेऽपि च प्रेत्य यमयातनासु
शूलादिषु प्रोतात्मानः क्षुत्तृड्भ्यां चाभिहताः कङ्क-
वटादिभिश्चेतस्ततस्तिग्मतुण्डैराहन्यमाना
आत्मशमलं स्मरन्ति ०५२६३१
ये त्विह वै भूतान्युद्वेजयन्ति नरा उल्बणस्वभावा
यथा दन्दशूकास्तेऽपि प्रेत्य नरके दन्दशूकाख्ये
निपतन्ति यत्र नृप दन्दशूकाः पञ्चमुखाः सप्तमुखा
उपसृत्य ग्रसन्ति यथा बिलेशयान् ०५२६३२
ये त्विह वा अन्धावटकुसूलगुहादिषु भूतानि
निरुन्धन्ति तथामुत्र तेष्वेवोपवेश्य सगरेण वह्निना
धूमेन निरुन्धन्ति ०५२६३३

यस्त्विह वा अतिथीनभ्यागतान् वा गृहपतिरसकृदुपगत-
मन्युर्दिधक्षुरिव पापेन चक्षुषा निरीक्षते तस्य चापि निरये
पापदृष्टेरक्षिणी वज्रतुण्डा गृध्राः कङ्ककाकवटा-
दयः प्रसह्योरुबलादुत्पाटयन्ति ०५२६३४
यस्त्विह वा आढ्याभिमतिरहङ्कृतिस्तिर्यक्प्रेक्षणः सर्वतो-
ऽभिविशङ्की अर्थव्ययनाशचिन्तया परिशुष्यमाणहृदयवदनो
निर्वृतिमनवगतो ग्रह इवार्थमभिरक्षति स चापि प्रेत्य
तदुत्पादनोत्कर्षणसंरक्षणशमलग्रहः सूचीमुखे
नरके निपतति यत्र ह वित्तग्रहं पापपुरुषं धर्म-
राजपुरुषा वायका इव सर्वतोऽङ्गेषु
सूत्रैः परिवयन्ति ०५२६३५
एवंविधा नरका यमालये सन्ति शतशः सहस्रशस्तेषु
सर्वेषु च सर्व एवाधर्मवर्तिनो ये केचिदिहोदिता अनुदिताश्चा-
वनिपते पर्यायेण विशन्ति तथैव धर्मानुवर्तिन इतरत्र इह
तु पुनर्भवे त उभयशेषाभ्यां निविशन्ति ०५२६३६
निवृत्तिलक्षणमार्ग आदावेव व्याख्यातः एतावानेवाण्डकोशो
यश्चतुर्दशधा पुराणेषु विकल्पित उपगीयते यत्तद्भगवतो
नारायणस्य साक्षान्महापुरुषस्य स्थविष्ठं रूपमात्म-
मायागुणमयमनुवर्णितमादृतः पठति शृणोति श्रावयति
स उपगेयं भगवतः परमात्मनोऽग्राह्यमपि
श्रद्धाभक्तिविशुद्धबुद्धिर्वेद ०५२६३७
श्रुत्वा स्थूलं तथा सूक्ष्मं रूपं भगवतो यतिः ०५२६३८
स्थूले निर्जितमात्मानं शनैः सूक्ष्मं धिया नयेदिति
भूद्वीपवर्षसरिदद्रिनभःसमुद्र-
पातालदिङ्नरकभागणलोकसंस्था
गीता मया तव नृपाद्भुतमीश्वरस्य
स्थूलं वपुः सकलजीवनिकायधाम ०५२६३९

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासिक्यामष्टादशसाहस्र्यां पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे नरकानुवर्णनं नाम षड्विंशोऽध्यायः

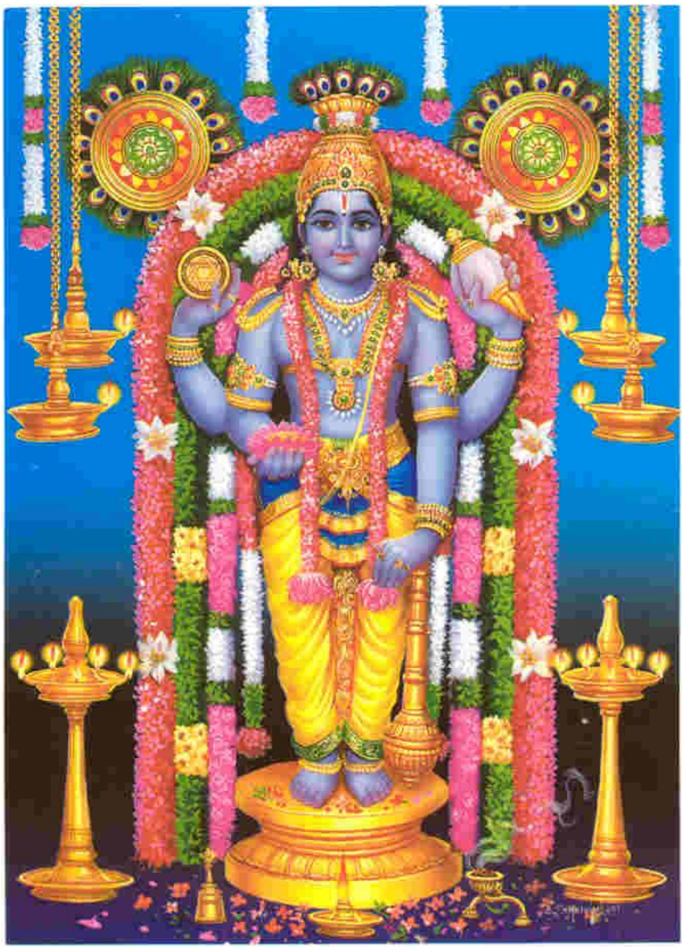

Figure 1.26: guruvayurappan

*****************पञ्चमस्कन्धं समाप्तम्*****************

Bibliography

[1] भागवतम् by Geetha press

[2] भागवतपुराणम् By Vaisravanan

[3] *guruvāyūr devasvaṃ bhāgavatam*

Please send corrections to Raman.K.R,Kizhakkedath Mana,

Mannampatta,PALAKKAD.Ph:- 0466 2268910 Mob: 09447963680
Last updated June 30, 2010